

1906. XXII. évf. 4–5. füzet.

Magyar Történeti Életrajzok

A M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának segélyezésével kiadja a Magyar Történelmi Társulat

XXII. ÉVFOLYAM

VÉRTESY JENŐ

KÖLCSEY FERENCZ

Budapest
AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA
1906

TARTALOM.

Kölcsey Ferencz. Irta: Vértesy Jenő.

ELSŐ KÖNYV.

MÁSODIK KÖNYV.

FÜGGELÉK.

MAGYAR

TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA SEGÉLYEZÉSÉVEL

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

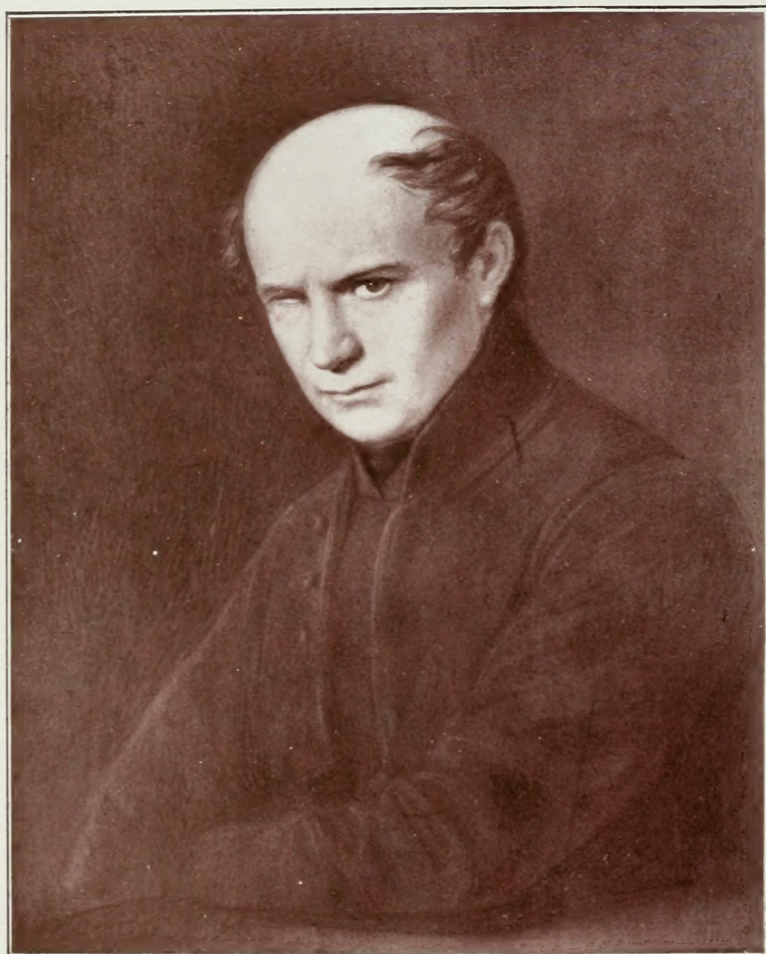
SZERKESZTI

DR. DÉZSI LAJOS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1906

KÖLCSEY FERENCZ.

(Barabás festménye után.)

KÖLCSEY FERENCZ

*

IRTA

VÉRTESY JENŐ

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1906

KÖLCSEY FERENCZ

IRTA

VÉRTESY JENŐ

ELŐSZÓ.

KÖLCSEYRŐL szóló irodalomban a kisebb munkák jelesebbek a nagyoknál. Két terjedelmes monografiánk van. Az egyik Jancsó Benedeké (Nemzeti Könyvtár, XXXVIII. kötet), a mely ugyan föltétlenül irodalmi színvonalon áll, de sok kifogás emelhető ellene s fölfogása sehol se mélyebb. A másik Vajda Viktoré (Budapest, 1875), ennek az úttörő érdeme marad meg; szorgalommal szedte össze az anyagot s megpróbálja a költőt korába állítani bele, de írói képességei nem viszik messzebbre a jó szándéknál. Mindkettőnél jobb az Angyal Dávid kisebb tanulmánya (Budapesti Szemle, 1903), mert jellemzőbb és tartalmasabb. De a költő tökéletes jellemzése emlékbeszédekben található. Nem említve Eötvös emlékbeszédét, mely kissé száraz s csupa általános szólamokban folyik szét, az egyik a Gyulai Pálé, tömör, tartalmas, egyszerű és igaz színekkel fest; a másik a Szemere Bertalané, a mely oly szép, mint egy antik elégia.

Még egy művész-lélek értette meg egészen Kölcsey egyéniségét s ez Kallós Ede, a ki ércz-szobrát készítette a nagykárolyi gróf Károlyi-parkban. Csupa hangulat ez a szobor, a hogy ül repkénybenőtte talapzatán s örök melancholia lakik az arczán.

Mikor megnéztem e szobrot, minden csak fokozta a melancholikus hatást. Koszorú volt a kezébe adva, már hervadó levelekkel. A kék égen aranyfényben égett a nap s nyári csend borult köröskörül az egész hallgató világra.

Még egyszer fölidézzük irodalmunk e gloriás alakját. Látni akarjuk szomorú-komoly nemes arczát, hallani akarjuk hazafiságra buzdító szózatát. Fölidézzük az egész irodalmi és politikai világot, a mint lerázta aléltságát, fölkelt az álomból és lett teljes valójában nagygyá és magyarrá. Oda akarunk állni e nagy kor kapujába, melynek szárnyai akkor tárultak föl teljesen, mikor az ébresztő költőre ráborult a sírhant.

3. A KÖLCSEY-CSALÁD CZIMERE.

ELSŐ KÖNYV.

I.

Csak a XIX. század első tizedeitől lehet szólani magyar irodalomról a szó igaz értelmében. Addig csak egyes írók vannak, világító-lámpák a sötétben. Addig nincs irodalom, a míg határozott írói gárda nincs. Ezek az írók, a kik megalkotják a magyar irodalmat, értékre, tehetségre nézvést igen különbözők; különbözők írói és egyéni jellem szempontjából egyaránt, de egytől-egyig érdemesek a nemzet hálájára, mert egytől-egyig jó magyarok voltak. Úgy vonultak föl az irodalomba, mint az égre a csillagok, mígnem világossá tették azt. Végre is a legfényesebb csillagot is ki lehetne oltani, a csillagos ég megmaradna annak, a mi volt. A magyar irodalom e vitézeiből is ki lehetne vetni bármelyiket, az irodalom azért megvolna. Egyetlenegyet kivéve és ez az egy Kazinczy Ferencz.

Az ő nemléte pótolhatatlan hiány lett volna. Megállt volna az irodalom szekere. Ő volt a kerékagy, a mi nélkül a küllők széthulltak volna. Ő volt a vezér, a ki fölütötte a zászlót a vár fokára. Ha ízekre szedjük írói és magánjellemét, úgyszólván semmi igazán nagy nincs benne. Nem a legnagyobb költő, sőt nem is nagy költő, se nagy író, se nagy bíráló, se nagy gon-

dolkozó. Jellemében sok a csillogó külsőség, sőt zökkenés is akad benne. Ám az egész emberben a tömérdek apró jó és apró rossz valami nagy egészszé forr össze s az alak nagy és tekintélyes hatása korlátlan. Szét kell szedni ízekre, hogy ismerjük eszét, szívét, lelkét, össze kell rakni újolag, hogy úgy csodáljuk egész teljében. Mert vezérnek való ember volt, mert csak az ő keze volt méltó kitűzni a zászlót.

Nálunk csaknem az egész irodalomnak valami sajátos színt ad az, hogy az irodalmi működés egyúttal hazafias érdem is volt. Azért kritikánk, ha támad is íróinkra, leköszörült fegyverrel teszi. Műveiket nem olvassuk többé s az általános aesthetika színvonalára nem is emelkedtek föl, de írói csaknem kivétel nélkül érdemes emberek voltak. Az irodalomnak ez az általános jellege attól fogvást, hogy van egyáltalában valamelyes irodalom. Ez kezdhető Bessenyeiéktől. Ezek az írók gárdisták mindnyájan, Magyarország legdelibb és legelegánsabb férfiai, művelt, olvasott emberek. Nagy gonddal írnak. Igaz ugyan, hogy igazi tehetsége egynek sincs, s a hogy a kardot is parádénak hordják, úgy forgatják a tollat is: tudnak vele bánni élénken, ügyesen, finoman, de igazában nem. Pedig milyen érdekes alak Bessenyei! Szelleme, hazafisága, lelkesedése, melancholiája gazdag lelket mutatnak; elborult, meghasonlott, tépelődő kedélye mély szívet. Eseményekben szűkös élete különb tragédia, mint a miket összeírt. Azonban mindez nem irodalom még, ez csak egy lelkes kör, a mely kis mezőséget tud bevilágítani.

A Bessenyei «Ágis»-ában nincs egy lap sem, a miben valódi drámai élet lüktetne. S mégis e darabon lelkesedett az ifjú Kazinczy Ferencz. Elragadtatással olvasgatta Báróczy Sándor prózáját s e kis lelkes kör javalló pillantásai közt kezdi meg irodalmi pályáját. Bessenyei azt írja neki: «Az olyan különös kedvezésre méltó tulajdonságok, mellyeket az Urnak inkáb' Isteni gondviselés' s természet adtak, mint kevés esztendeiben még el-követett szorgalmatossága által megszerezhette volna, nem tsak engemet, kit az emberiség mindenkoron megillető-

désre hoz, de a vad természetű embereket is, magukhoz vonzó szeretetre kényszerítik . . . Illyen megismertető jelei szoktak az igaz emberiségnek lenni».[1] Kazinczy lelkében meg is őrzötte a testőr írók iránti tiszteletet. Mikor a vén hypochondrikus, aranycsináló Báróczy az egész világ gúnytárgya lett is, Kazinczy akkor is mindig illő tisztelettel szólt felőle.

5. KAZINCZY MELLSZOBRA.

Lassan és észrevétlenül jutott Kazinczy a vezérszerepre. Lényében nem volt semmi parancsoló, semmi követelő, lágy, érzelmes kedély, a szenvedély nem lobogott benne soha, de a szíve olyan tartalmas és gazdag volt, a milyenről kortársai legtöbbjének fogalma sem volt. Egyszeri tekintetre ő sem más, mint a korabeli műveltebb magyar úri emberek: szeretett jól élni, nagy kedve telt

[1] Levele Kazinczyhoz: 1787 február 11.

a szép lovakban,[2] szerette a szép lányokat, asszonyokat. Teli tüdővel szívta magába a hazafias eszméket, a melyek a levegőben voltak akkor. Tudott lelkesedni úgy, mint senki sem. Az állandó lelkesedés vérét folyvást némi hevülésben tartja, de az indulat nem szokott benne lobot vetni, az erőszakos eszközöknek nem volt barátja. Hazafi, de lojális. Egész ártatlanul került bele a Martinovics-féle összeesküvésbe, a mi különben egészben ártatlanabb volt, mint a milyennek a rosszakarat láttatta. Ha néha gyöngének, férfiatlannak látjuk Kazinczyt, kivált családja tagjaival szemben, itt emberül megállja a sarat. Bátran viselkedik a pörben, méltóságosan, szerényen és nagyon jellemzően. Börtöne ablakából hall a kivégzésekről, végtelenül meghatja a Hajnóczy nyugodt halála, de túlfinom érzékének visszás a Laczkovics kihívó vad bátorsága.[3] A börtönben is értékesíti idejét, a hogy lehet: sokat olvas. Mikor onnan kikerül, már meglett férfi, túl a negyven esztendőn. Szenvedései megkomolyítják, de lelke harmóniáját nem borítják felhőbe. Nem sokkal azután megházasodik s mégis nyugodtabban folytatja életét. Már vezér és mester. S körülötte forrnak és gomolyognak képzelete tarka képei, a melyekben úgy el tud gyönyörködni, mint tán senki más. Élete felét átálmodja és ez a szebbik fele.

A zemplénvármegyei Bányácskán lakott, a hol lakát Széphalomnak nevezte el. Messze szabad kilátás esett róla a közeli falvakra, egész az újhelyi toronyig s a borsi-i Rákóczy-omladékig. Innen nézte merengve a szép tájat s építette képzelmei várát a magyar irodalomról. Öregek és ifjak egyaránt leveleztek vele s ő már hatalmasan sarjadó irodalmat látott bennük. Hogy sokan voltak, az igaz. Neveiket a kegyelet jegyzi föl, mint jó magyarokat, lelkes hazafiakat. Az irodalom értékessé azonban még csak a széphalmi mester szemében lett, a kinek felhőkön

2 Leveleiben sokszor. Az «Erdélyi levelekben» Wesselényi lovairól. Nemcsak szerette a lovakat, de értett is a lóhoz.

3 Jegyzetei Szirmay «Jacobinorum Hung. historiá»-jához.

lovagló lelke a szomszéd Németországban járt s az ottani irodalmat akarta átplántálni a szittya földre is.

Egyébként a német minta követése általános volt. Bécs felöl fuvallt a frissítő szellő. Bessenyeiék ugyan a franczia mintát követték, de a franczia is a németen által került hozzánk, mikor Németországban is a franczia volt a divat. Voltaire volt a mester, a kinek zászlójára esküdtek s nem annyira a filozófus Voltaire, örökös satyr-gúnymosolyával, szellemes és méltatlan támadásaival, mint inkább az író Voltaire, a kiczirkalmazott hideg író, a Corneille és Racine halvány árnyékképe.

A minta általában szerencsétlenül volt választva. A franczia befolyást ugyan Lessing úgy rombolta szét, mint valami düledező ócska várat s a németek a piedestálra Shakespeare és a

6. BESSENYEI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

görögök szobrát állították. Szó sincs róla, Lessing nagy szellem volt s a német irodalom Goethe és Schiller előtt is adott két olyan kiváló tehetséget, mint Winckelmann és Herder. Korukat meghaladó gyorsasággal hatoltak előre, gyönyörűen megépitett aesthetikában hirdették a művészet és irodalom aranyszabályait. És volt is mire támaszkodni. Herder rámutatott a régi német irodalomra. Íróik éltek a mult sötét mélyében a germán faj titáni erejével s legeslegelől az ős germán éposz: a Nibelungének. Volt miből merni. Az angol hatás meg a faj egysége miatt is megfelelőbb volt (a mit Lessing is észrevett) s az új német irodalom természetes úton sarjadt a régiből.

Csakhogy Magyarországba e szellem nem illett be. Idegen szellem volt ez annak a népnek, a mely eddig csak birokra szokott menni a némettel. Azonban legközelebbi szomszéd volt, harczos és békés érintkezések szakadatlan sora esett köztük s ki nem lehetett kerülni a német hatást.

És a német irodalom se volt csupa gyöngy. A búsongó vándorok, hervadó leányok, szomorú holdsugarak, hulló levelek czukrosvíz költészete bevonult egyszerre a fejlődő magyar irodalomba. Ámbár ebből valami hiba az egész kor rovására esik. Gessner idylljeinek ez időben két franczia, két angol, három olasz fordítása van, sőt lefordítják portugál, dán és orosz nyelvre is.[4] Pedig egy elég gyönge, szenvelgő költőről van szó. Az idyllek divatba jönnek s mennél több kézen mennek át, annál gyöngébbekké válnak. Maguknál a németeknél is utánzás: utánozzák Theokritost, Anakreont. De Theokritos az erdők és mezők költője, a szabad ég alatt, a buja zöld erdőkön, mezőkön fakadt az a szilaj érzéki déli szerelem, a minek az alexandriai görög olyan hatalmas hangokat adott, Anakreon meg tüzes szikrázó bor és viruló szép lányok közt írhatta finom, szellemes dalait. Minderről a németek nem tudtak. Ők szobában írtak, a göttingeniek meg kávét ittak, a mialatt ontották az anakreoni dalok ezreit.[5]

Két, egymással merőben ellenkező tehetség hatolt föl ezidőben a Parnassus ormára: Klopstock és Wieland. Hatása mindkettőnek igen nagy volt s ma is előkelő nevük van. Közös vonásuk, hogy száraz mind a kettő. Végre is pálmát nem szokás olyan hosszú időn át méltatlan főre fűzni; egyik se volt tehetségtelen ember, de egyik se nagy író. A «Messiás» szerencsétlen kísérlet. A Szentírás ős költészetének Milton is mögötte marad, pedig ő aranyba és lángba tudta mártani a tollát, a Klopstock éposza pedig oly halvány és hideg, mint valami holdsütötte kopár hegy. Wieland érdekes és költői egyéniség, volt jó érzéke is (a mit az is mutat, hogy a mester hatalmas szavával ő biztatja egyedül a nem ismert, boldogtalan Kleist Henriket), valami könnyebb, francziásabb formát akart adni műveinek, de nem igen sikerült. Kicsit nehézkes, nagyon német volt hozzá. Ha csípős akart lenni, durva lett, nehéz keze szétszaggatta a szellem

4 Gessner levele Kazinczyhoz (1783 deczember 24-ikén).

5 Goedeke: Grundriss z. Gesch. der deutschen Dichtung. Dresden, 1884.

finom pókhálóját. Ariostót bámulta s az «Orlando» mintájára megírta az «Oberon»-t. Csakhogy Ariosto szárnyas lovon járt, Wieland meg gyalog.

A mikor pedig később Goethe és Schiller jöttek divatba, legismertebb műveik lettek: amannak «Werther», emennek a «Haramják». A német sentimentalismus s a német durvaság.

Mindezekben Kazinczy otthon volt teljesen. Egyre-másra hozatta műveiket, a mi pedig sokszor jelentékeny anyagi áldozatába került. Ha itt nálunk is úgy lehetne! Könnyen hevülő lelkében hamar megért az elhatározás és optimismusa hajlandó volt mindjárt megadni azt, a mit szeretett volna. Hiszen a tavasz lehellete fuvallt. «Frühling überall . . .»[6] Úgy lehet itt is, mint Göttingában: a holdfényes éjszakák, az eskű a tölgyfa

GESZNER' IDYLLIUMI.

Forditotta

KAZINCZY FERENTZ.

KASSÁN,
FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY'
KÖLTSÉGÉVEL ÉS BETÜIVEL.
1788.

7. GESSNER «IDYLLIUMI» CZÍMLAPJA.

[6] Hettner: Lit.-geschichte des XVIII. Jahrhundert. III. Gesch. d. deutschen Lit.

alatt, baráti kritikák s középütt Klopstock hatalmas alakja, repkénynyel homlokán . . . Nem volt szerény ember s a vezérszerepet mindig magának szánta. Később a Goethe szerepét játszotta félig tudatosan, félig tudatlanúl. Szerette a klasszikus költők műveit s lelkesedett rajtuk. Ez is divat volt akkoriban, egy másik iskola a római költőket követte s ez mégis jobban megfelelt a magyar szellemnek. De Kazinczy nem annyira a rómaiakat magasztalta, mint ezek eredeti forrásait, a görögöt. Ez a görögség azonban újból nem eredeti görögség volt, hanem az, a mi a németeken által jött be hozzánk. Mert Németországban valami új renaissance keletkezett: az antik kultusza, a mi sok, többé-kevésbbé sikerült munkát hozott létre. Csak a legnagyobbat említjük: Goethét. Goethében sok volt, a mi kellőképen elősegíthette ez irányt: archaeologiai s művészeti tanulmányai, a plasztika s a klasszikus nyugalom.[7] De nem sikerült neki minden egyformán. Egy-két rapszódiában hatalmasan szólal meg az antik szellem, de az «Iphigeniá»-ban tévútra viszi az a klasszikus nyugalom. A görögöknél a nyugalom a forma szépségében és meghatározott voltában állott, drámáikban zúgott és tajtékzott a déli szenvedély; Goethe drámájában a vér aludt meg a személyekben; a mi élet van benne, az «Iphigenia» sejtelmes borongásaiban, az már tisztára német és cseppet se görög. Kazinczy pedig nem volt Goethe.

Ezeken kivül Kazinczy tudott és sokat olvasott francziául és olaszul. Az agya soh'se pihent, szedte magába a tömérdek benyomást, a mi egyre jobban elvegyült benne. Tehetsége amúgy se volt olyan jellegű, hogy nagy dolgokat alkothatott volna, költészetéből teljesen hiányzik a mélység és az erő. De mint bíráló és aesthetikus kitűnőt adhatott volna, ha ki tudja válogatni a sok közül az igazit s ha ki tudja fejteni, a mit olyan szépen kigondolt. A formát a tartalommal örökösen összezavarta s mindent örökösen finomítani akart.[8] Nagyobb szellemek is út-

7 U. o.
8 Beöthy: Horatius és Kazinczy. Budapest. 1890.

vesztőbe jutnak így: Goethének és Schillernek Shakespeare végre durva lett s vakmerő kézzel nyultak hozzá. Goethe «Romeo és Juliát» dolgozza át, Schiller «Macbethet». A vége kudarcz. Mint a muzsikus, a ki a finom, alig hallható hangokat keresi, a ki oly finoman akar játszani, mint az aeol-hárfa zengése és hamisan játszik.

Kazinczy első sorban nagy embernek hitte magát. Szeretett volna üvegpalotában lakni, hogy mindenki lássa, mit csinál ő. Jelleme valóban átlátszó volt, mint az üveg. Ő ugyan soh'sem ismert titoktartást; közlékeny, őszinte, mint a gyermek. Hiúságához maga szolgáltatja az adatokat. Önéletrajzát írja s fűnekfának eldicsekszik vele: «Ez a munka egészen anglus kert».[9] Rendkívül érdekesnek találja, mert az olvasó soh'se tudja: mi fog történni. Azzal is dicsekszik, hogy eredeti s a mi a legjellemzőbb, azért: mivel Franklin és Marmontel önéletrajzát régen olvasta, Goethéét meg csak részben. Ez a hiúság Achilles-sarka is marad s azzal szemben nem is irgalmas, a ki itt bántotta meg. Bacsányi, a nyers, nehéztermészetű Bacsányi rosszul bánik vele, kitúrja a «Magyar Museum» szerkesztőségéből. Kazinczy nem marad adós. Durva emberrel szemben ő is durva akar lenni s Kis Jánosnak két, egyszerűen trágár epigrammát küld Bacsányiról.[10] De még e közönséges szitkozódást is klasszikus minta után teszi: «Csak azt cselekedtem, a' mit Schiller cselekedett kevéssel ezelőtt a német földön». Imígy aztán két különböző jellemvonás szövődik egybe csodálatosképen jellemében: a közvetlenség s a mesterkéltség. A közvetlenséget sokszor az ízetlenségig viszi, kivált mikor családi életéről ír és minden lépten-nyomon eszünkbe juttatja, hogy ő érzi, milyen közvetlen most s minden léptére, minden szavára tud klasszikus példát idézni. Az idézet

8. BACSÁNYI NÉVALÁÍRÁSA.

9 Kölcseyhez: 1816 május 22-ikén.
10 1807 július 14-ikén.

végre oly természetévé válik, mint a mosoly vagy a ránczba-szedett homlok.

Minden bizonynyal ez az igazi Kazinczy s e sok kicsinyes vonást nem ellenségei birálatából meríthetni, maga hordta össze hozzá az adatokat. Szegény Kazinczy! Dicsért, hogy dicsértessék és kevesen voltak, kik szívesebben hallgatták volna önmaguk dicséretét, mint ő. Naivul vallja be, hogy mindez édes zene fülének. Az erős férfiasság egy vonása sincs ebben a lágy emberben. Bizonyára kevés vezető ember volt ennyi vezérnek nem való tulajdonsággal s még érdekesebb, hogy ennyi és ilyen hibái daczára is egyike volt a legérdemesebb vezéreknek.

Mert nem történhetett ok nélkül, hogy őt ismerte el az egész írói gárda mesterének. Aligha volt kortársai között egy is, a ki annyit tudott volna, mint ő. Egész élete a szépművészetek körül forgott, napjait, éjszakáit, vagyonát, életét költötte rá. Ez a rajongó szeretet a szép iránt teszi mindenek előtt első emberré, vezérré. Rengeteg tudását, olvasottságát pazarul szórja szét leveleiben. Nincs levele, a mely ilyen tekintetben ne volna tanulságos: az ismereteknek, reminiscentiáknak, eszméknek arany pénzét kifogyhatatlanul szórja szét a nagy világba. Soha és senkivel szemben sem fukar. Ez az állandó tevékenység, óriási olvasottság, ismeretek közlése teszi őt igazán nagygyá. Pedig még itt is mennyi kicsinyes vonásra akadunk! A formába, az aprólékosságokba veszett bele teljesen, a fától nem látta többé az erdőt. Ha valamire rávetette magát, azt a kritika legjobban nagyító szemüvegén át vizsgálta s ha egyszer föltette a szemüveget, többé le se tudta venni. Előtte többé nem volt egész, csak részek. A legfinomabb, legértékesebb megjegyzések halmazát a helytelen és fonák ítéletek ugyanolyan halmaza követi. És minél idősebb lett, annál inkább ilyenné vált. A harmincz-éves Kazinczynak még jobb szeme van. Aranka Györgynek ír a magyar írókról:[11] Horváth Ádám víg ficzkó, legényesen öltö-

[11] 1789 október 20-ikán.

zik, danol, pipál, belül igazi poéta szív; Dugonics idő előtt ősz, nyájas ember; Révai száraz és irígy, Széchenyi Ferencz grófot úgy szereti, mint tán senkit, de tiszteli, fél tőle. «Szent hazafi». Ez jellemzés. Élete későbbi felében már vagy égbe emeli az

9. KAZINCZY FERENCZ.

embereket vagy igazságtalanúl leteremti. Többé se mérték, se ítélet. Ifjabb éveiben Horváth Ádámmal levelezvén, nagyon komoly és mély gondolatokat pendítnek meg: az emberi lélekről, a halhatatlanságról, a lét nagy kérdéseiről vitatkoznak.[12]

[12] Kazinczy levelezése I.

Szemük a csillagos égen jár. Később a verselési és nyelvi kérdésekből alig tud kibontakozni.

Jókora mennyiség, a mit írt. Fáradhatatlan tolla volt. Tehetségei voltaképen leginkább a műfordításra utalták; e nemben dolgozott is sokat, de míg egyfelől előbbre vitte az irodalmat, másfelől éppen annyira tévútra vezette. A ki úgy ismerte a nép tősgyökeres, hamisítatlan nyelvét, mint ő (minek fényes példája a «Botcsinálta doktor» fordítása), képes volt másoldalt a legnagyobb magyartalanságokat elkövetni. De eredetit is írt igen sokat és sokfélét, nagyon gyönge dolgokat, de nagyon jó szándékkal és erős hittel. Fiatal, zsendülni kezdő nemzedéknek jó táplálék volt: lelkesedtek rajta és példát adott nekik. Utat tört a rengetegbe, girbe-gurba, csavargós, hibás utat — de ő kezdte meg, riadót fujt s az ő riadójára keltek fel a nála különb harczosok.

A legnagyobb gonddal őrzötte és gyüjtötte levelezését, a mit — tisztán meglátni — a nyilvánosságnak szánt. Úgy lett, a hogy sejtette és óhajtotta. Egyre-másra jelennek meg a testes kötetek az Akadémia kiadásában: a Kazinczy levelezése. Irodalomtörténetírónak, ki e kor történetét írja, nélkülözhetetlen forrás. És ez a Kazinczy érdeme. A kor divatja után indult, mikor olyan szenvedélylyel levelezett, de ilyen formában mégis eredeti. Két emberöltő lelkivilága van ezekben a levelekben, egy ifjú irodalom fejlődő képe, egy későn virágzó nemzet szellemi élete. Hű arczképei az akkori összes magyar íróknak, benne van egész jellemük, minden munkájuk, minden olvasmányuk, minden gondolatuk.

E levelezések központja Kazinczy volt. Tettre buzdított másokat és gyönyörködött bennük. Lelkében, melyben a hiúság s más egyéb gyöngeségek állandó tanyát ütöttek, nem volt semmi anyagias gondolat, a mi a földre húzta volna. Nem kellett neki se pénz, se birtok, se kitüntetés, csak a jók szeretete[13] és a jó barátok dicsérete. Kivetett hajójából minden

13 Leveleiben igen sokszor.

10. CSOKONAI MELLSZOBRA.

ilyen fölösleges podgyászt, hogy annál messzebbre juthasson. Az a világ, a melyet e levelezés tár föl, értékes volt. A tespedés kora már elmúlt. Hiába nyomta el az uralkodó hatalom a nemzetet, hiában viselt el szerencsétlen háborút kivül, anyagi romlást belül (a devalvatiót), az ország szine-java hitt és remélt a jövőben, dolgoztak, tanúltak és lelkesedtek. De senkise úgy és annyira, mint Kazinczy.

A szép iránti lelkesedésének egyik főrúgója a hazafiság volt. De ez a hazafiság nála teljesen elvesztette faji jellegét. Régi nemes család ivadéka, igazi magyar, de alig mutat más magyar voltára, mint a hamar lelkesedés s a lovak kedvelése. A nemzeti hibákból nem volt benne semmi, de a magyar keménység is hiányzott belőle. Olvasmányai, hajlamai oly általános irányba vezették, hogy szeretetében át akarta ölelni az egész világot. A szép iránt lelkesedése rajongássá fokozódik, majdnem szenvedélylyé. Más vérmérsékletű embernél izzó, tüzes szenvedély lett volna belőle, de ő valójában képtelen volt igazi szenvedélyre. Természete hozza magával, hogy a szép iránt szeretete sokszor végtelen naiv módon nyilvánúl. Örömmel írja, hogy pár hónapos leánya máris gyönyörködve nézegeti a képeket.[14] Az ő igazi leánya! Az ember elmosolyodik rajta, a hogy az aesthetikai érzéket még a kis babában is fölfedezi, de a szépért rajongó lélekre rendkívül jellemző nyilatkozat. Ez a rajongó szeretet tette igazi vezérré, a mely hű kisérője volt a börtönben s el nem hagyta soha többé.

Örökké eszmékkel foglalkozó lelke a legfelső fokig finomodott. Igen jellemző magaviselete Csokonaival szemben. Csokonai költészetét nem szerette, de vele szemben mindig udvarias maradt s olykor dicsérte is. Lehet, hogy a neki szemet szúró nyerseségen át is megsejtette a kiváló tehetséget, de valószinűbb, hogy egyszerűen azért biztatta, mert poéta és magyar poéta volt. Mikor Csokonainak síremléket akarnak álllítani, ő

[14] Sárközy Istvánhoz, 1805 október 20-ikán.

vette kezébe a dolgot s hosszú időn át foglalkoztatja ez a gondolat.[15] Terveit egyre-másra közli barátaival. Arra gondol, hogy e szerencsétlen, kora véget ért költő mennyit alkotott volna még. Hevülő, gyöngéd lelke mindenképen valami kapcsot keres közötte és maga közt. Végre Rousseaura, egyik kedvencz írójára gondol, a kinek különczségét és nyerseségét párhuzamba tudja állítani Csokonaival. Mizantróp és czinikus. Szegény Csokonai bizonynyal egyik se volt, de Kazinczynak tetszik e gondolat, mert szépnek és jellemzőnek találja. Aztán Árkádia jut eszébe, a pásztorok hazája meg Schiller gyönyörű költeménye s készen van az emlék fölirata is: «Árkádiában éltem én is.» Egyszerű, őszinte, kissé nyers, de igazi költői lélek, a kié a síremlék, mint a hajdani Árkádia pásztorai. A síremlékre még egy lepke jön, a mi a halhatatlanság jelképe. Az ötlet nem új, de költői és finom. A pillangó, a himes pillangó, a mi csúf hernyóból lesz, aztán kibontja tarka szárnyait s elrepül az ég felé, itt hagyva a földet, a port, a sarat... Kazinczy megtette a magáét. Kalapot emelt az elhúnyt költő előtt, a kinek irányával sehogy se tudott megbarátkozni, lelkében megfaragta a síremlék formáját, hogy igaz, költői és jellemző legyen. A debreczeniek indulatba jöttek rajta, ők nem értettek meg többet belőle, mint a mogorva embergyűlölő Timont, a hordóban lakó, piszkos czinikus Diogenest s Árkádiát, a hol szamarakat és kecskéket legeltetnek félvad pásztorok.

Ez volt az első támadás Kazinczy ellen, de a mi legkisebb csorbát sem ütött nagyságán. A vezérszerepet senki se próbálta elvenni tőle, pedig voltak nála kiválóbb költők, de egyik se termett vezérnek. Nem lehetett az Csokonai, ez a sokat szenvedett, beteg bohém költő, kinek egyénisége sehogy se volt tiszteletet keltő. De nem lehetett az Kisfaludy Sándor sem, a nemes úr, a népszerű Himfy. Egyiknek se volt gárdája. Kazinczy nem nagyon szerette őket. Csokonait mindvégig

15 Kazinczy levelezése IV.

11. A DEBRECZENI NAGY- ÉS KISTEMPLOM.

urazza s Kisfaludyt keményen megbirálja.[16] Más szempontból nézve a dolgot, igaza van, de az e korbeli viszonyok közt birálata nemcsak szigorú, hanem igaztalan. A «Himfy Szerelmei» írója igazi költői lélek volt s még a «Regéket» se lehetett akkor lebirálni, mikor Kis Jánosra a magasztalás egész áradatát ontja. Kazinczynak a Himfy költészete nem volt rokonszenves vagy inkább a személye nem. Irigységgel őt vádolni nem lehet. Senki sem örült őszintébben, ha dolgoztak a költők, senki sem magasztalta a verseiket szivesebben, mint ő. Kitárt karokkal köszönti a kor legelsö költőjét, a fiatal Berzsenyi Dánielt. Oly erővel és tűzzel veri a lantot, mint eddigelé senki sem. De ő sem tör vezérszerepre, hanem egyszerűen a Kazinczy zászlója alá áll. Remetének nevezi magát, félrehúzódva él vidéken s tehetségével legkevésbbé sincs arányban irodalmi műveltsége és itélete. Nincs itt senki, a ki Kazinczy elé vágna: oly tág mezőt senki se mutat az ifjú irodalomnak, annyit senki se tud, mint ő.

A kiknek irányával Kazinczy nem rokonszenvezett, azoknak nem ártott semmit; a kik ellenben tetszését megnyerték, azokon tömérdeket segitett. Igazi Maecenas volt, de szegény Maecenas, ki csak ölelő karral és mézes beszéddel tudott fizetni. Az ő tanítványa lesz az az író, a ki tehetségével és széleskörű műveltségével a legtanultabb, legérdemesebb férfia a kor irodalmának: Kölcsey Ferencz. Egyik az elején, másik a végén áll ennek az irodalmi áramlatnak: a Kazinczy szép, klasszikus, erősvonású arcza szembenéz a Kölcsey mélázó, szomorú, halvány képével, két simára borotvált arcz, mint a régi rómaiaké; a mester, a ki szeretett jól élni, a kinek nemes lelke telidesteli volt gyöngeségekkel s a tanítvány, az aszkéta, a szent, kinek csak erényei voltak; ha mindkettőt a régi klasszikusokhoz hasonlítjuk: Kazinczy inkább görög, Kölcsey inkább római. A tanítvány nagyobb lett a mesternél, de a mester mutatta az útat s ez az ő érdeme marad.

16 Leveleiben sokszor.

II.

A magyar városok között tagadhatatlanúl a legérdekesebbek egyike Debreczen. Tiszta magyar fészek, ellentétben legtöbb nagyvárosunkkal. Határa messzi kiterjed, dús földje, nagy erdői vannak, lapályain jól megterem a homoki szőlő, ipara, kereskedelme virágzó, lakossága gazdag. Az egész város sajátságosan különvált életet élt hosszú időn keresztül s ebben gyökerezik nyakasúl konzervatív jellege is.[17]

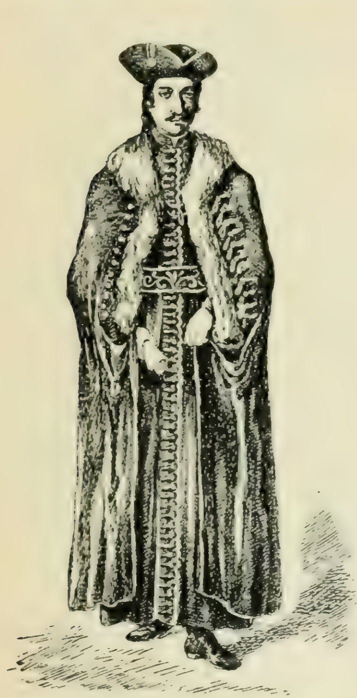
A reformáczió egyik főfészkévé lesz, itt székelt a híres Melius Péter, a «Péter pápa», lelkes, nyakas, szűklátókörű és erőszakos ember. Idő folyamán a város körül hajdúk telepedtek le, Bocskay István haramja-vitézei, de a városban magában békés polgárság lakott. Oly virágzó ipara, kereskedelme volt, a milyennel magyar város nem tudott vetekedni, ehhez járúlt a sikeres földművelés, állattenyésztés. A jólét elpuhítja az embereket. Debreczen nem adott harczos férfiakat a nehéz időkben, hanem adózott németnek, töröknek egyaránt. Hihetetlen teher nyomta a város vállát. Istencsuda, hogy meg nem szakadt alatta. Óriásinak kellett gazdagságának lenni, hogy mindennek daczára virúló állapotban maradt.[18]

Minden jólétnek örvendett. Szívós, kemény és nyugalmas polgárság nőtt föl benne. Kollégiuma híressé vált messze földön. A kálvinismus egyik főiskolája volt s mintha mindenütt lett volna valami a Kálvin szelleméből. A város régi irományai puritán erkölcsöket mutatnak. Az ekklézsia-követés lépten-nyomon előfordúlt s a lelkész a szószékből prédikálta ki a jó erkölcs ellen vétőket. Ez a ridegség elzárta Debreczent a külső behatások elől: maradibb lett, de tiszta magyarságát jobban megőrizte, bárha e magyarság egy fokkal zárkózottabb, ridegebb volt, mint egyéb magyar vidékeken. A műveltség, a

17 Az adatok Szüts István nyomán (Szab. kir. Debreczen város történelme. Debreczen, 1872).

18 Zoltai Lajos: Debreczen a török uralom végén. Budapest, 1905.

tudomány, mely karöltve szokott járni az anyagi jóléttel, aránylag elég magas színvonalon állott. Elmúlván a vallásos harczok unalmas évtizedei, ez a tudományosság kezdett általánosabb jelleget ölteni, a nélkül, hogy engedett volna akár magyarságából, akár kálvinista voltából. A jég csak lassan-lassan tört meg ugyan, a mit jellemez, hogy a tudós Hatvani professzorból olyan Faust-féle alakot csinált a népmonda.

12. DEBRECZENI DEÁKVISELET 1803 ELŐTT.

13. DEBRECZENI DEÁKVISELET 1803 UTÁN.

Ilyesfélék az állapotok a XIX. század elején. Egyes épületei még most is megvannak e korból. Ott van a régi Kis-templom, egy tornyával, a mely tömör, széles, magas és nehézkes, mint egy igazi kálvinista templom. A csúcsára tűzött csillagon ragyogva törik meg a forró nap, a mely otthonos az évnek felében. A Nagy-templom akkor még másforma, gót stílban épített hatalmas templom, de az igazi gót templomok minden

ékessége és mystikus hatása nélkül; déli felén a meszeletlen vörös-torony, a híres nagy Rákóczy-haranggal. Mögötte a kollégium ősi épülete, nagy négyszögű egyemeletes ház, tornyos kapuval és árkádos folyosókkal. A mostani füvészkert helyén a kollégium mellett még a Paptavának nevezett mocsáros hely terűl el, a hol szalonkákra vadásznak. Az említett nagy épületeket 1802-ben emésztette meg a tűzvész, akkor került helyére a mostani Nagy-templom, nagy bálvány-oszlopaival, melyeknek puritánsága miatt alig veszi észre az ember a virágos korinthusi oszlopfőket.

Fekete-tógás, rókatorkos-mentés deákság lakott a kollégiumban. A régi deákság ivadéka, mely a XVII. században több ízben idézett elő véres verekedést, utczai botrányt. A fiatalság mindig hajlandó a rakonczátlanságra s a kollégium rendszere nem igen volt arravaló, hogy nemesebb irányba ösztökélje tevékenységüket.

Ha a debreczeni kollégium irattárában lapozunk, semmi okunk sincs lelkesedni a deákéletért. Költeményekben és regényekben szép az csak. A kép, a mit ezekből alkothatunk meg, voltaképen eléggé typikus, ilyenforma lehetett az mindenütt. Az ifjúság rakonczátlan s a professzor véleménye az, hogy a fiatal ember húzza meg magát.

Csakhogy ez némileg ferdébb irányba terelődött a debreczeni szellem következtében, a mely a kálvinista ridegséget és vaskalaposságot hozta be az iskola falai közé. Külsőségeken lovagoltak. Az a deák rossz úton jár, a ki pipázik, de az is, a ki muzsikál, meg az is, a ki hosszú köpenyben és görcsös bottal jár.

A rendszer főbaja a bennlakos deákság szervezete volt. Annak daczára, hogy keményen büntették a kisebb vétségeket is, kellő felügyelet még sem volt. Az idősebb deákok felügyelete inkább káros hatású: a jóindulatú deák mindent elnéz, a könnyelmű pajtás lesz, a nagyravágyó és rosszindulatú gonoszabb és igaztalanabb a legszigorúbb tanárnál.

Másfelül a deákság erkölcse is sok kivánni valót hagyott hátra. Faragatlanok voltak és szilajok. A kollégiumi büntetési jegyzőkönyvek tükrei ennek. Szó sincs róla, olyan ártatlan dolgokat is büntetnek, ha valaki bálba jár; az se főbenjáró dolog, ha nagyobb deákok egy kissé elpoharaznak; de ezek

14. SÁRVÁRI PÁL.

mellett igazi féktelenkedések is akadnak bőviben. Egy professzor jó tanúlásra serkenti tanítványait. Másnap már megkapja a névtelen levelet, hogy: csak lasabban, mert pórúl jár. A büntetések közt a megalázó botbüntetés is szerepel, de úgy látszik, rá is szolgáltak. Nem egyszer előfordúl a lopás (mellőzve a falopást, a mi menthető, mert télen fáztak az istenadták s szü-

ken volt tüzelőjük). A verekedés meg épen napirenden van, kivált a kintlakó, úri deákok közt.

Typikus példa rá egy Szodorai Zsigmond nevű. Örökös baj van vele. Kocsmárosokkal, czigányokkal, hajdúkkal verekszik. A tanári bíróság előtt se húzza meg magát: veri a mellét, ebadtázik és még istentelenebb káromkodásokkal van tele a szája. Végre kizárják. Később megkönyörülnek rajta, visszaveszik. Kis idő múlva újabb garázdaságon érik.

Annyi rossztól el kell tekinteni, a mi szükségképen van. A Csokonai esete más lapra tartozik. Ő iránta jóindulattal voltak, de meg kellett fosztani állásától. Mint tanár is deák maradt, minden tudása és szorgalma mellett is.

Megvolt a kollégiumnak a jó oldala is. Az a város, a mely olyan sajátos körülmények között jutott virágzó állapotba, tiszta magyar volt. Jó levegőt szívtak magukba a deákok s kemény magyarokká nőttek föl.

És ebben a megközelíthetetlen régi fészekben tudós tanári kar ült. Értettek ők a tudományokhoz, olvastak klasszikus és modern nyelveket, ha kemény volt is a fejük és vastag a nyakuk. Az említett időben itt tanárkodnak: Szilágyi Gábor, Széplaki Pál, Sárváry Pál, Varga István, Ercsey Dániel és Budai Ézsaiás. Tisztes nevek, mind jó kálvinista és tudós professzor.

Ilyen volt a debreczeni kollégium képe, mikor Kölcsey Ferencz növendékei közé került. Örökségül magával hozta régi nemesi nevét és a szomorúságot.

Valamelyes arisztokrata színe volt még a kornak, bárha messziről meg-meglengett már a demokratikus szellő. A költők is majdnem mind régi nemesek, vérre és szívre egyaránt, érezvén a nemes kötelességét, ki valaha karddal védte a hazát. Úrnak és magyarnak nőttek föl, noha törzsökfája nem volt mindnek egyforma régi s birtoka egyforma nagy. Kölcsey Ferencz még jól járt. Az apa, Kölcsey Péter, elég tehetős ember volt, Biharban, Szatmárban jól rendezett birtokon gazdálkodott. A név egyike volt a legrégibbeknek: szájhagyomány szerint az Und

vére, az egyik hét-vezéré. Anyja után erdélyi. Kölcseyné Bölöny Ágnes Sző-Demeteren, Közép-Szolnok vármegyében tartózkodott anyjánál, mikor Ferencz fia született, 1790 augusztus 8-ik napján. Szüleiről keveset tudunk, a mi pedig rendszerint érdekes, bár

15. BUDAI ÉZSAIÁS.

nem tulajdonítunk túlságos sokat az átöröklődésnek. A Kölcseyek szereplő emberek voltak a vármegyében, alispánok, szolgabírók mi egy más, olyik közülük kemény és erőszakos ember. Kölcsey Péter nem volt közülük való. Olvasott embernek mondják s halála érzékeny, ideges embernek bizonyítja. Kikocsizott egy asszony rokonával, a kit őrültségi roham lepett meg a

kocsiban s Kölcsey Pétert fojtogatni kezdette, úgy hogy alig bírta lefogni a szerencsétlent. Meg is hűlt, lázba esett s a rettentő jelenet úgy bevésődött agyába, szívébe, hogy soha se szedte magát össze. Meghalt, mikor Ferencz még csak hat esztendős volt. Hat gyermeke maradt. Az anya szép barna asszony volt, bővebb emlékezet nincs róla.[19]

Ferencz egészen kis korában himlőbe esett, a mi balszemébe került. Szőke volt, szelid, félénk, kissé gyönge, árva és félszemű, gyermeke eleve már a melancholiának. Csak ilyen hozzávetésekkel kereshetjük lába nyomát a múlt homokjában. A gyermek lába könnyű és a nyoma kicsiny.

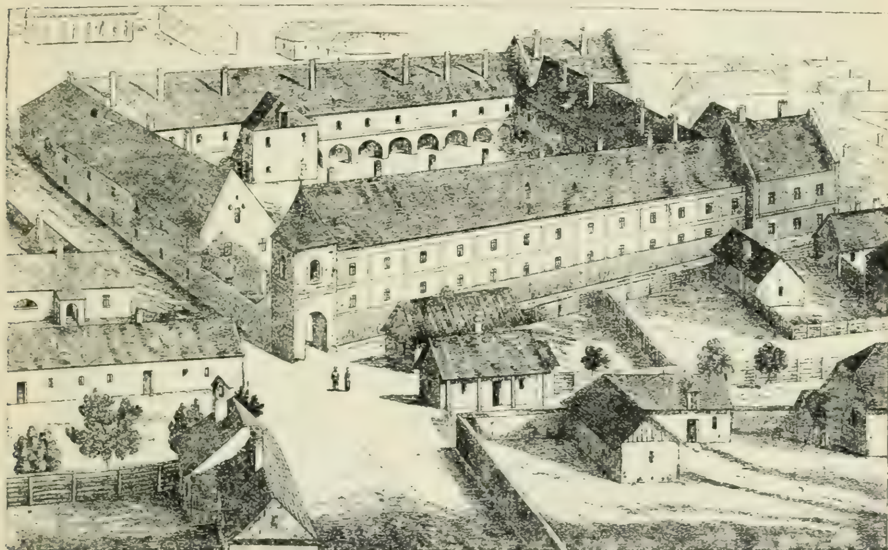
Ilyen távol kell keresni forrását annak az igazi lelki emelkedettségnek is, a mi őt állandóan jellemezte. Semmi kicsinyesség nem volt benne. Minden bizonynyal szeretet, gyöngédség vette körül s mindenütt csak jó példát látott. Iskolába nem akart járni s csak ajándékokkal, igéretekkel bírták rá. Gyermek volt még egészen, de okos és magába mélyedő gyermek, a ki többet gondolkozik, mint más s többet figyel meg. A debreczeni kollégium nem neki való volt. A lelki fejlődés természetes. Jól fog tanúlni, de igen korán kiválogatja a tantárgyakból a neki tetszőket, a többivel csak kötelességből bajlódik. Nem pajtáskodik, de lesz egy-két jó barátja gyermekül is.[20]

A kollégiumhoz közel vettek lakást neki és testvéreinek, nadfödeles kis házban két szobát, egyikben két öcscse — Sámuel meg Ádám — lakott, a másikban Ferencz maga. Velük jött öreg dajkájuk, Panna néni; felügyelet se hiányzott, ott volt a gondos gyám, Gulácsy Antal, a rokon Péchy Imre, kollégiumi főgondnok; a fiúk kaptak házi tanítót, mint úri gyerekekhez illik. Ferencz tanúlt és olvasott, néha az éj óráit is meglopta miatta, úgy hogy pajzán csinyek helyett ilyesmiért dorgálták

19 Kölcsey Országgyűlési Naplója.

20 Van hozzá egykorú forrás: «Kölcsey Ferencz gyermek- s ifjukori életrajza» gyermekkori barátjától, Kallay Ferencztől. Egy pár adat az egész értéke, sok lelkesedés, de kevés tartalom. Sokkal fontosabb Kölcsey önéletrajza (levele Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833 márczius 20-ikán). Ez kurta, de gazdag, mert mélyen szánt mindegyik sora.

meg. Három fiúval barátkozott össze: Kállay Ferenczczel, Takácscsal és Freytaggal. (A két utóbbi korán elhúnyt.) Az iskola szelleme szerint a régi klasszikusokon tanult lelkesedni: a gyermek első hevének tárgyai a görögök voltak: a trójai hősök, a perzsa háborúk bajnokai, Nagy Sándor. Takácscsal kijártak a város végére s a domboldalon Athént építettek homokból, a görög hősöknek csontokból emlékeket emeltek s fölváltva tartottak beszédeket Miltiadesről, Aristidesről, Themistoklesről.

16. A DEBRECZENI KOLLÉGIUM AZ 1802-IKI TŰZVÉSZ ELŐTT.

Szünidőre anyjához járt haza Álmosdra vagy nagyanyjához Sző-Demeterre; összeszedett minden nyomtatást, a mi csak kezeügyébe akadt s olvasott mindig, mindenütt, a szőlőben, a fák árnyában, a tornáczon, a padláson, hiában hajtották játszani, szaladgálni. Népes lett a világ, a mit lelkében hordozott. A folytonos tevékenység, szellemi munka edzette, erősítette lelkét, a csendes mélázás már akkor is rágott benne. Őt is hallották tréfálni, hangosan nevetni, hiszen a gond nélkül élő gyermeknek még nevet az egész világ, de igazi vígság már akkor se lakott

benne. Tizenkét esztendős volt, mikor édes anyja is meghalt s lett egészen árva, még szomorúbb, még csendesebb.

«Anyám halála után mindjárt érzettem a legelső mozdulatot keblemben» — írja ő maga. A szíve újból mélyült: szerelmes lett.

DICTIONNAIRE
HISTORIQUE
ET CRITIQUE,
PAR
Mr. PIERRE BAYLE.
SIXIEME EDITION,
REVUE, CORRIGÉE, ET AUGMENTÉE.
AVEC LA VIE DE L'AUTEUR,
PAR Mr. DES MAIZEAUX.
TOME TROISIEME.
K—P.

A BASLE,
Chez JEAN LOUIS BRANDMULLER.
M DCC XLI.

17. BAYLE «DICTIONNAIRE»-JÉNEK CZÍMLAPJA.

Meglett férfi korában ad Kölcsey erről egy-két szakgatott adatot. Egy darab papirra irta föl, az édes anyja neve mellé. «Talán midőn nem leszek, fog a maradék írásaim közt egy-két szót találni, a mi legfelebb csak a psycholognak, vagy annak, ki

KÖLCSEY FERENCZ.

(Ferenczy István szoborműve.)

dalaimat még akkor is olvasni örömmel fogja, lehet érdekes.» Semmi fölös szó nem kell ide, hogy ezt a végtelen idealismust megvilágítsa. Durva lett volna a szó, ha róla többet mond. Ezt pedig a negyvenhárom esztendős férfi írja. «Azonban e vonás a később kifejlett sentimentalismusra nézve neked kulcsot adhat.» Gyermek dolga volt még ez, de a férfi se érzett többet a szerelemből: köd maradt az neki és pára, füst és álom. És ez a lehelletszerű emlék úgy végig kisérte egész életén át, hogy semmi más szerelmi kötésbe nem ment belé.

Olvasott tovább és mindig olvasott. Elég rendszeresen is. Először a franczia írókra vetette magát: olvasta Regnard-t,

18. A DEBRECZENI KOLLÉGIUM AZ 1802-IKI TŰZVÉSZ UTÁN FELÉPITVE.

Montesquieut, Rousseaut, Voltairet. Ez jobb szellemi táplálék volt a németnél. Németül későbben tanúlt meg, de csakhamar ez lett az uralkodó literatura Kölcseynél is. Nála is lerontották a francziákat Lessing és Herder, mint odahaza Németországban. A Kölcsey asztala is tele lett nemcsak Schillerrel, Goethével, de még inkább Gessnerrel, Kleisttel, Hagedornnal, Bürgerrel (a ki legalább igazi költő volt). Sentimentalismusa jó táplálékot nyert vele, égett benne tovább, mint a lassú tűz, fejlődő férfiassága pedig eleve elbágyadott tőle. Egy franczia író maradt meg kegyében és csodálatában. Ez Bayle volt. Nagy munkáját («Dictionnaire historique et critique») árverésen vette meg, aránylag jutányos áron. Ez a négy nagy folió kötet, szép metszettel ékes czímlapjával, lett a Kölcsey könyvtárának dísze.[21]

[21] Most a M. Nemz. Múzeum könyvtárában van.

Egy és másban már akkor is idejét múlta e nagy munka, de Kölcsey nagyon szerette és méltán. A könyv voltaképen lexicon, de hatalmas apparátussal készült, kritikai alapon, jegyzetek legiójával s minden lapján van egy-két finom, szellemes megjegyzés. Az író világos fő, akárcsak a könyv nyomása. Sokat tanúlt tőle.

A magyar írókat is buzgón forgatta: Virágot, Himfyt, Csokonait. Csokonai élt még, mikor Kölcseyt a kollégium fogadta be. Versein lelkesedett mindenki. Kölcsey maga is bevallja, hogy bálványa volt.[22] Azóta fordúlt az idő kereke.

1805 szeptember 19-ikén írja be nevét a főiskola anyakönyvébe, szép, határozott s mégis finom kezeírásával. A gyermekifjú írása alig különbözik a férfiétől. De hiszen már nem is volt gyermek. Elmúlt az idő, mikor mint kisebb deák Haller «Hármas Istóriájából» olvasott föl pajtásainak óra előtt. A kollégium levéltára negatív adatot szolgáltat Kölcsey életéhez. Egyetlen egyszer sincs benne a neve a büntetési jegyzőkönyvekben. Talán egyetlen éjszakája se volt, a mit lányok karjaiban vagy csengő poharak között töltött volna.

Kezdett verseket irogatni, miket fölolvasott néha Kállaynak vagy más jó barátjának. A kollégium könyvtárába szabad bejárása volt. Bőven akadt itt értékes könyvekre, folyóiratokra. Maradisága mellett se volt elmaradott a debreczeni főiskola. A Kölcsey élete egész simán folyt le itt, szerették, becsülték, de a környezet és a szellem idegen volt neki. Oly mélyen belevágott ifjúkori emlékeibe a nyers és rideg iskola, hogy késő férfikoráig keserűen emlékezik meg róla.

1805-ben a debreczeniek bálványa, a nagy Csokonai meghal. Nagy ambitiók törtek össze benne. Typikus költője volt Debreczennek, igazi deák a harmincz esztendőn túl is. Sokat olvasott, kitűnően ismerte a francziák szabadgondolkozású íróit, de nyakas kálvinista maradt s vérbeli kálvinista kenetességgel írja meg a lélek halhatatlanságáról szóló halotti versezetet. A debreczeni deákság szilaj szelleme belegázolt patkós csizmájával költészete legszebb virágágyaiba is.

22 Idézett önéletrajzában.

Kölcsey elment a temetésre, mi azon esztendőben történt egy téli napon. Különös, hogy neki is bálványa lehetett valaha. De mást is látott a temetésen: egy magas termetű, finom, borotváltarczú urat, ki nyájasan és pártfogó modorral köszönt-

MAGYAR SZOTÁR

GYÖKÉRRENDDEL ÉS DEÁKOZATTAL.

KÉSZÍTETTE

KRESZNERICS FERENCZ

SZOMBATHELYI MEGYEBELI PAP, BOLCSELKEDÉS' DOCTORA, SÁGI PLÉBÁNOS, KEMENESALI ESPEREST, SZENT SZÉKI BIRÓ, ÉS A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' TISZTELETBELI TAGJA

KIADTÁK

A' MAGYAR NYELV' ÉS A' SZERZŐ' NÉHÁNY BARÁTJAI.

ELSŐ RÉSZ

A — K.

Postea quam Tyrannis mihi Libros disposuit, MENS addita videtur meis aedibus. Cicero ad Atticum. Lib. IV. Epla. 8.

BUDÁN,

A MAGYAR KIRÁLYI TUDOM. EGYETEM' BETŰIVEL

MDCCCXXXI

19 KRESZNERICS »MAGYAR SZÓTÁR«-ANAK CZIMLAPJA.

getett az ismerősöknek. Ez is bálványkép volt, Kazinczy. Az ifjú, a hogy tisztelettel nézte a távolból, megérezte, hogy ez az ő mestere.

1808 május 19-ikén írta Kölcsey első levelét Kazinczyhoz. Jellemző formában. Kazinczy épen Kresznericscsel vitázott, hogy mikor jelent meg Magyarország első mappája. Kazinczy állította,

5*

hogy nem a Lipszkyé az első, de többre maga sem emlékezett. Kölcseynek föltűnt a vita; kikereste, hogy Lazius készítette az elsőt 1556 táján. Mindezt megírta alaposan és szerényen s elküldötte a mesternek. Édes anyja ismerte Kazinczyt s ő maga forrón vágyik ismeretsége után.

Kazinczy sietett felelni. Neki senki sem lehetett elég kicsiny, elég fiatal. Ez az ifjú deák épen nem, ki fiatalsága daczára is annyit tud már. Ezzel is tágult az ő levelezési köre, egy új ember, a kire pazarolhatja szíves mosolyát és élvezheti tisztelő bámulatát. És megkezdődött köztük a levelezés.

Kölcsey fölbátorodva verset küld mutatóba. (1808 június 25.) A vers bizony átkozottul gyönge, üres és dagályos. A jó barátok ezt tartották Kölcsey versei közt a legjobbnak s azért ezt választotta ki. Kazinczy lebírálta. De milyen finoman, milyen kedvesen! Egy levele nem volt a széphalmi mesternek, melyben ne mondott volna valami hízelgőt az ifjúnak, valami dícsérőt magáról s a sorok közé ne vetett volna valamit, a miből tanulni lehet s a miből meglássék, hogy mennyit tud ő! És igazi alapos kritika volt leveleiben, bár a magafajta. Hajszálra vagdalta a sorokat és a kifejezéseket. De érzett abból is valamit, a mit ma hangulatnak hívunk. Érzett valami rejtelmes borongást a Kölcsey kisérleteiben, a mit jellemző német szóval «helldunkelnek» nevezett. Gyönyörködött a fiatal deák olvasottságában s lelkére kötötte, hogy míg Debreczenben van, tanuljon meg görögül, de ne félig! (A klasszikus nyelvek jó iskolája volt a kollégium.) A küldött versekre azzal felelt, hogy a magáéit küldte vissza mutatóba, hadd bámuljon az ifjú költő s hadd magasztalja őt. Debreczen nem is gyanítja, hogy micsoda finom művészi élvezetük van itt nekik. Örült, hogy épen a főiskola falai között akadt neki ilyen lelkes híve, ott, a hol az ő ellenségeinek volt fészke. Kazinczy maga is kálvinista, mint Kölcsey, mint az egész Debreczen, de szelleme fölülemelkedett ilyes előítéleteken. Ő a katholikusokhoz vonzódott, mert ott költőibb, művészibb a vallás — Ezt Debreczen nem érti!

De nemcsak ilyes kicsinyesebb szempontokban tellett öröme. Levelei melegségén érzik, hogy szerette Kölcseyt. Ő szeretett mindenkit, dúsan fizette vissza a rápazarolt szeretetet. S levelei azt a harmóniát tükrözik vissza, a mi sugarassá tette egész életét. Nem ismerte ő a gondokat igazán, fényesebbnek hitt maga körül mindent a valónál, mint a Dickens vak lánya a «Tücsökben». Nagy gyermek volt s igazi nagy ember lett volna, ha tehetsége is van.

A Kölcsey levelei homlokegyenest ellenkezők. A mester jókedvű, pedig volna oka elborulni. Kölcsey bánatos és csüggedő, pedig előtte az egész gazdag élet, a nyílt ég s a le nem aratott kalászok. Magában emésztődik és olvas. Aránylag többet olvas, mint Kazinczy s műveltsége valaha nagyobb lesz; jobban is megtartja eszében s jobban földolgozza az átvett anyagot. Kazinczy nagyon pazar. Kölcsey levelei okosak s csak a túlzott érzelgés és bú árulja el bennük a nagyon fiatal embert. Kölcsey rövid ideig volt igazi gyermek. Kissé bántotta Kazinczy első bírálata — kitetszik a sorokból, bárhogy leplezi, — későbbi dícséretei nem szédítették meg. Költeményei még nem igen mutatnak tehetségre. A divatos német költők utánzatai, a mikben az érzésnek se ereje, se mélysége. Másforma hangot kell majd megütnie.

Valami kora dér csapta meg fiatal kedélyét. Semmi jele a dagadó ifjúságnak. Környezete bántja. «Ezek az emberek hidegek vagy pulyák». Napról-napra kedvetlenebb lesz s csak a Kazinczy levelei vígasztalják.

Így telik el deáksága. 1809 végén írja Kazinczynak: «A mi engem illet, én a múlt szeptemberben oskolai cursusomat végezém, némely debreczeni uraknak nagy ellenére, kik azt akarták volna, hogy még egy esztendőt itt töltsek el. Lett legyen Debreczen szebb érzésű emlékekkel teljes, mégis szenvedéseimnek helye volt ő, melyek eltávozásommal kisebbedni látszanak. Ide november végével érkeztem s a ránk következő hét úgy gondolom elvisz magával. Legközelebb Álmosdra szándékozom

Péchy Imre úrhoz, ki majd magával fog vinni Pestre — mikor? bizonyosan nem tudom.»

Mindebben legalább van egy egészséges vonás: a dacz, a makacsul összehúzott homlok, a mi a férfi Kölcseyben is megmaradt minden szelidsége mellett is, remény azonban alig valami.

III.

Pestet úgy a történelmi mult, mint szerencsés központi fekvése az ország fővárosává jelölték, de ebben az időben még nagyon messze volt attól. A fejlődő irodalom emberei között voltak, a kik Pestet irodalmi központtá is akarták tenni. Valósággal az esőcsepp vájta a követ s látható eredménye még nem volt. Kármán József sokat remélt. Folyóiratot kezdett, dolgozott buzgón, tisztulni kezdő szép nyelven és beteges érzelgéssel. Maga is beteg volt, meghalt. Az irók már érezték az egymáshoz való tartozást. Politikai dolgok öltötték be kapcsaikat, mint nalunk mindig. A Martinovics-összeesküvés hozta őket össze, az is vetette szét, mint a riadt madarakat. Azóta esztendők teltek el. A vezér Kazinczy volt, a ki Széphalmon lakott. Napja akkoriban állott delelőn.

Pesten két irodalmi ház volt.[25] A régibb a Kulcsár Istváné, az újabb a Vitkovics Mihályé. Kulcsár a régi idők embere volt, Vitkovics szívvel-lélekkel a Kazinczyé. Szinte gúnyképen hangzik, ha szalon névvel nevezzük ezeket, eszünkbe hozván a nagy franczia irodalmi szalonokat, a léhaság és szellemesség híres fészkeit. Itt ilyesmiről szó sem lehetett. Összeült egy-két magyar iró, néha a vidékről vetődött fel egyik-másik, elbeszélgettek, elborozgattak s fejtegették müveiket, eszméiket. Buzgalmuk nagyobb volt, mint képességeik. Az öreg Virág Benedek nagy költőjük volt. Ez időben már erősen vénült, atléta termete össze-

[25] Toldy Ferencz: Irodalmi társasköreink emlékezete. (Kisfaludy-társaság Évlapjai x. kötet.)

20. KULCSÁR ISTVÁN SZOBRA.

esett. Úgy tisztelték, mint valami szentet. Kulcsárné mindig kezet csókolt neki. Fellátogatott Vitkovicsékhoz Döbrentei Gábor, ki némiképen a Kazinczy szerepeit játszotta, de jóval kevesebb lelki nemességgel; feljött a Dunántúlról Berzsenyi Dániel is. A házigazda, Vitkovics Mihály, mindent megtett, hogy az írók jól érezzék magukat nála. Ő maga is író volt, meseköltő. Kis munkáit régen elfeledték, emlékezete tovább él: kedélyes, megnyerő arcza és barátságos asztalának emléke. Nagyon sokat tett e kis kör az irodalomért. Tisztázták az eszméket, felolvasták egymásnak munkáikat s kiadásukról gondoskodtak. Nagy dolog volt ez, mert a közönség még végtelen kicsi volt. Egyenként kellett összegyűjteni az előfizetőket. Egy dús Maecenas se akadt, a ki kiöntötte volna eléjük erszénye tartalmát. Maguk vágták az utat maguknak előre.

A mester, Kazinczy, különös kedvvel nevezte hármójukat az ő triasának: Vitkovicsot, Horvát Istvánt és Szemere Pált. Horvát a történettudományt képviselte, kétségtelenül igen művelt ember, sokat tanult, sokat olvasott, de ábrándos, sőt rajongó. Kazinczy irodalmat teremtett a jelenben, Horvát történelmet a multban. Ma nevetik, akkor nem nevették. Szemere Pál még ifjú ember volt, a húszas években. Hatalmas műveltséget hozott magával a körbe, aesthetikus, nyelvész és költő, jó ember, csupa lélek, azok közül való, kiket szerencsés véralkatuk a boldogságra jelöl ki s a kik éltük fogytáig ifjú tűzzel tudnak lelkesedni.[24] Élni szeretett és élvezte az életet az érzékiségig.[25] Itt ismerkedett meg Kölcsey vele. Szemere öt évvel volt idősebb. Összebarátkoztak és sokat hatottak egymásra, nagy műveltségüket kölcsönösen megosztották egymással, lelküket kitárták egymás előtt. Szemere vidám volt és nyájas, Kölcsey merengő és szótalan, Szemere epikurista, Kölcsey puritán, de író mind a kettő a szíve gyökeréig és nagyon szerették egymást.

24 Lásd élte utolsó éveiben Egressy Gáborhoz írt leveleit a M. Nemz. Múzeum kézirattárában.

25 Leveleiben többször, kivált Kazinczyhoz (1812 deczember 29-től 1813 április 15-ikéig).

Kölcsey törvénygyakorlatra ment Pestre. Nem túlságos kedvvel, de szinte kénytelen volt vele. Nem termett ügyvédnek, annyi bizonyos, de legalább a jogba alaposan belegyakorolta magát. Mélyen kellett itt is alapot vetnie, mint élte második szaka bizonyítja. Nagy lelkiismeretessége itt se hagyhatta el.

Vitkovics szomszédságában lakott s mihamar járatos lett hozzája. Tudott érvényesülni. Meglett emberek tisztelték alapos tudását s hallgattak rá. Írni pedig addig jóformán nem írt mást, mint egy pár verset, melyek se jobbak, se rosszabbak nem voltak a Kazinczy körének átlagos verseinél. Az egyéniség tette meg a maga erős hatását.

Csakhogy Kölcsey elhagyta magát újra. Elment a kedve a törvénygyakorlattól s valami ideges nyugtalanság fogta el, a mi évekig állandó baja volt. 1810 augusztusában betegen hagyta el Pestet. Debreczenben érte utól a hideglelés; fölgyógyulván, nagyanyjához ment, aztán újra Debreczenbe. Valamit kellett tennie, de nem volt tisztában magával. A gazdálkodáshoz épen úgy nem volt kedve, mint az ügyvédkedéshez. Panaszkodik, hogy szive össze-összeszorul s hogy könnyek árasztják el szemeit. Oly fiatal még és olyan keveset élt! (Kazinczyhoz, 1811 április 23.) Semmi reménység.[26] Arról is panaszkodik, hogy az egy Kállay igazi jó barátja, a többi meghalt. — Ez évben Debreczenbe hívták jogtanárnak. A szinte gyermekifjút így megtisztelte a föiskola, de neki nem kellett. Írtózott attól, hogy Debreczenben éljen. Atyafiai szemére vetették, hogy jó volna valami állás után nézni, mert atyai öröksége elég kevés. Ismeretes férfias válasza: «Hozzáteszem lelkem függetlenségét és így elég lesz». Aztán visszavonult Álmosdra, gazdálkodni kezdett, igen lelkiismeretesen s nem is rosszul s végleg átengedte magát a melancholia kínzásainak.

Valami vidéki faluban manapság is teljesen eltemette magát az ember, hát még akkor! Egy kéz ujjain el lehet számlálni a

[26] Jancsó Benedek (I. m.) azt állítja, hogy Kállay barátját elkisérte Bécsbe s ez időre teszi útját. De ez út csak terv maradt. Nem tudunk rá semmi bizonyságot.

Kölcsey álmosdi társaságát: Péchy Imre és a lánya, Medicus Jeanette német nevelőnő és Úza, a Martinovics-összeesküvés egyik részese, kinek súlyos fogság után kegyelemkenyér jutott osztályrészül, művelt, eszes ember, de elkeseredett és összetört. A tétlen melancholiának esztendei következtek innen számítva. Különböző levelekből ugyan vidám epizódokat is böngészhetni össze, tréfák is estek, kaczagás is csengett az álmosdi házban s valószínűleg Kölcsey sötétebbnek is festette leveleiben lelkét a valónál. Mindegy, mégis üres és bús élet volt ez. A Kölcsey levelein keresztül nézhetni lelkivilágába: tépelődések és ábrándok kergetik benne egymást.

Kállay Ferencz hívta Bécsbe. «Nem foglak láthatni, édes barátom . . . Én már álmodni sem tudok és álmodni legalább mily édes!» — írja neki Kölcsey. «Elaludt bennem a genius, s talán sok időre . .» Egy hónap se telik el s már készül Bécsbe, készül hosszabb utat tenni Kállayval s ömledezik a barátságról édeskés érzelgéssel. Csak a felét szabad valónak venni; kezében örökké Matthisson volt, az ő siralmas, édeskés verseit olvasgatta s megtöltötte fejét haszontalan ábrándokkal, de épen elég volt, hogy kedélye fonnyadjon és tettereje összetörjön. Elindult Bécsbe, de csak Pozsonyig jutott el, onnan visszafordult. «Érzem, hogy az én időm ide s tova bételik; ah, olyan rossz volt itt ezen nyomorult életben s mégis olyan jó!»

Kölcsey szerelmes lett újra. A könyvekből és ábrándokból élő poétánál ez szinte kikerülhetetlen, de ez se volt igazi szerelem. Se ereje, se mélysége nem volt, csak töméntelen sóhajjal töltötte meg a kék levegőt. Semmi nyoma se maradt. Verseibe nem vitte belé a szenvedély hangját, még ott, a hol szerelemről esik szó, se biztos, hogy a való ideálról szól. Azon kor divatos költészete — Kölcsey se több még a nagyrésznél — nem tudott realitást vinni a költészetbe, csinált vagy legjobb esetben képzelt érzéseket dalolt.

Szerelme boldog volt, írja sokkal utóbb Szemere Pálnak,[27] de bűnnek tetszett első szerelme emléke mellett. A házasság

[27] Idézett önéletrajzában.

gondolata igen távol lehetett töle, hiszen a habozas már annyira a vérébe ment át, hogy külföldi útjára se tudta magát elszánni. Újra meg újra elfogta a tépelödés. Később, mikor vére teljesen

21. KÁLLAY FERENCZ.

lehiggadt, csodálatos tisztán látta egész ifjúsága történetét. Neki áldozatnak kellett lennie s fájó gyönyörrel szakasztotta fel szíve sebeit. Nem bánta meg s valószínüleg újra megtette volna.

A hogy Sámuel testvére, ki vele lakott Álmosdon, megházasodott (1814. május), azonnal otthagyta Álmosdot. Futott az emlékektől s föláldozta magát semmiért. A név itt is feledésbe sűlyedt. Kölcsey ki nem mondta, le nem írta.

Azonközben mélyült a szív a sok fájdalom között s férfivá sarjadott lassanként az ifjú. Az érzés dagadt benne s baráti leveleiben bőven öntötte ki.[28] Alaktalan ömlengéseinek még mindig nincs igazi tárgya, de már emlegeti, hogy «fentebb s nehezebb tárgyakért» esdekel, mint a szerelem. Két évvel később rájön, hogy az ő szíve inkább a barátságra, mint a szerelemre van teremtve. Szerette barátait szíve egész melegével; eleinte Kállay volt köztük első helyen, aztán Szemere.

Szemere Pál ekkor Péczelen lakott, zöld erdők és virágos bokrok között, ifjú feleségével, Szemere Krisztinával. Felesége is irogatott Képlaky Vilma név alatt; a költő nem sok volt benne, annál több az egyéniség, édes, okos teremtés, ki nyugodt gyöngédséggel fogadta el rokona szerelmi vallomását. Kissé habozott, mert Szemere mulatós ember hírében állt, de javulást igért menyasszonyának.[29] Nagy dáridóval ülték meg esküvőjüket s esküvő után Szemere visszavonult falusi kastélyába. Kazinczyék féltették, hogy egészen felesége uralma alá kerül, s ez munkásságának árt.[30] De ha Szemere könyvespolczán feledte néha könyveit s nem írta halommal baráti leveleit, bizonynyal megért annyit családi boldogsága.

Kölcsey meglátogatta s Szemereék tárt karral fogadták. «Itt gyönyörű víg napokat éltünk, de égi háborúval vegyest». Szemereék vidámsága Kölcseybe is életet öntött. De nem értette meg senki. Szerelmes kezdett lenni, de hogy kibe, nem találták el. Nem olvashatják ki az egész kalendáriumból. A harmadik nevet is elhallgatva sorozza a másik kettőhöz. Azt mondja, hogy nem azért tépte el Álmosdon a rózsaláncokat, hogy Péczelen újakba verje magát.[31]

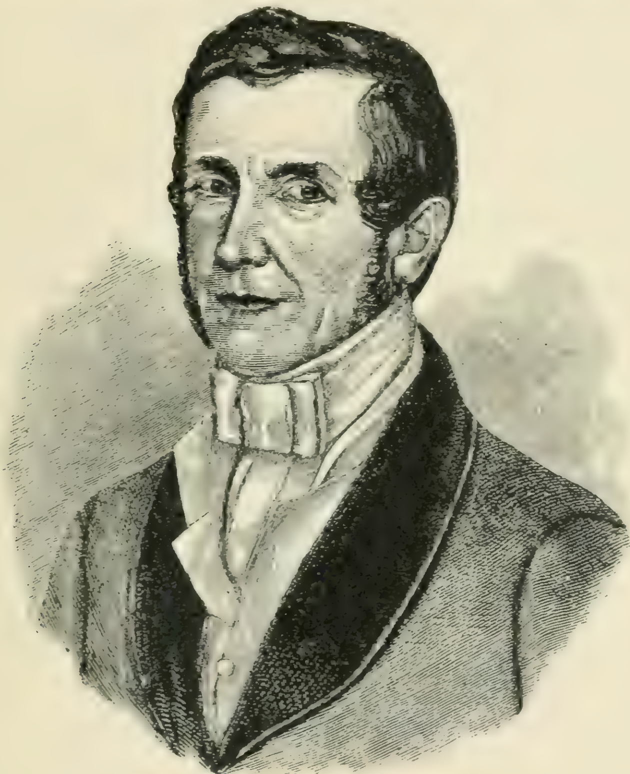
28 Lásd Kállayhoz és Szemeréhez írt leveleit ez évekből.

29 Levele Kazinczyhoz (1813 augusztus 17-ikén).

30 Kazinczy levele Döbrenteihez (1816 január 15-ikén).

31 Önéletrajzában.

«Zivataros nyári éj után, tiszta kellemes reggel szokott lenni.» A szerelem ábrándjai után eljött a munka ideje. A két fiatal ember, a melancholikus és a boldog, fölkelt, szétnézett a világban és dolgozni kezdettek együtt. Tömérdek tervük és eszméjük volt, kedvük és munkabírásuk is hozzá s most épen imádott

22. SZEMERE PAL.

mesterüket, a nagy Kazinczyt dobálta meg valaki. Ők megvédték és megtorolták ketten.

Ez a támadás a híres «Mondolat» volt. Régi ellentetek ütköztek itt össze, nemcsak a nyelvújítás és az orthologia. A nyelvújításnak meg kellett történnie előbb-utóbb. A nyelv ősi tisztasága régen odavolt, a melyen Pázmány, Zrinyi, Nádasdy írtak. De már Zrinyi is deák, török és horvát szavakkal keverte

írását, mert szegény volt a magyar nyelv.[32] Azóta még inkább azzá lett. Mikor Bessenyeiékkel új lendületet vett az irodalom, elmaradott, elromlott nyelvvel kellett élnie. Ismeretes dolog, hogy Kazinczy egyik vonalon annyit használt a nyelvnek, a mennyit ártott a másikon. Követői még inkább. Igazi nyelvi ismeretek nélkül s egészen sutba hajítva a történelmi fejlődést, reformálták a magyar nyelvet. Később a nyelv egyre tisztult, de tömérdek hibás szót már szentesített az irodalom s a közhasználat. Ezek mind régi dolgok s nemcsak a nyelv tisztasága volt a támadás oka. Az orthologia egyik főfészkében, Debreczenben, gyülöletes volt a Kazinczy személye. Ezeknek a vastagnyakú, vasfejű kemény magyaroknak nem volt eléggé magyar a széphalmi literátor, erős vallási érzésüknek ellene volt a szabadkőműves költő. Hite szerint kálvinista, szívében pápista, egész lelkében istentelen -- ők így hitték legalább. Ellene volt a Dunántúl nagy része is. Haragudtak Kazinczyra, ki Révaipárti volt, mikor ők Verseghy-pártiak voltak. Ez a két ellentétes ember mindkettő heves és kíméletlen volt s szította a tüzet Verseghy megnyerő egyénisége a rideg és kemény Révaival szemben.[33] És a Dunántúl egyik bálványa, Kisfaludy Sándor se szerette Kazinczyt. Összehúzott szemöldökkel néztek egymásra, mert a fényes katonatiszt, a gazdag nemes úr nem szórta a tömjént Kazinczynak s Kazinczy, a ki dictator akart lenni, irgalmatlanul lebírálta a Kisfaludy regéit. Bizony ebben is sok a salak.

Szentgyörgyi József debreczeni orvosdoktor (Kazinczy jó barátja, becsületes, lelkes ember) a túlzó nyelvújítókat egy kis tréfás füzetben gúnyolta ki. Kivált Barczafalvi Szabó Dávidot támadta meg, Kazinczy ellen fordulni esze ágában sem volt. A kis füzet csodálatos hamar terjedt s Veszprémben Somogyi Gedeon ebből állította össze a «Mondolatot». Megékesítették egy durvametszésű czímképpel, a hol a poéta szamárhátón törekszik

32 A «Szigeti veszedelem» előbeszédében.

33 Kazinczy így jellemzi Révait (Arankához, 1789 október 20-ikán).

a Parnassusra. A szabadkőművesek jelképe (lepke és a háromszög), megjelenési hely (Dicshalom, Széphalomból torzítva), az ajánlás (Zafyr Czenczinek) Kazinczyt támadták benne egyenesen a nyelvújítók egész sátorával, belekeverve Berzsenyi Dánielt is.

MONDOLAT.

SOK BÖVITMÉNYEKKEL,

ÉS EGGY

KIEGÉSZITETT ÚJJ-SZÓTÁRRAL

EGGYÜTT.

Angyalbörbe kötve, eggy Tünet-forint.

DICSHALOM.

1813.

23. A »MONDOLAT« CZÍMLAPJA.

Paródiát írni elrontott szavakból nem lehetett nehéz munka. Csakhogy e kis munka összes humora ebből is áll. 102 oldal, nagyon gyér nyomással, mégis hosszú és unalmas. De nem is lehetett másképp. A humor mindig csak fejlett irodalom gyermeke. A népben gyakorta van valami őshumor, de irodalmi kifejezésre csak később jut. A szatira, a szellem pajkos játéka

még inkább kivánja a kifejlett irodalmat. Ma ez csak irodalmi emlék. 1813-ban azonban tele szájjal kaczaghattak rajta, akár a mint a szamarat meglátták, akár a mint a szöveget olvasták, a kép nekik ügyes volt s a szatira szellemes.

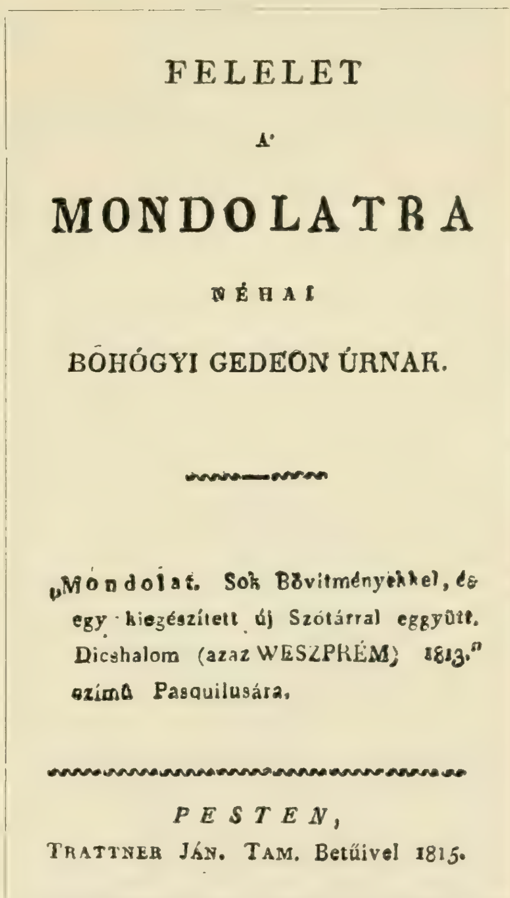
Kis szótárt is csatoltak hozzá a «szorgszerények által termesztett új szókból». Sokat ezek közül az orthologusok találtak hozzá. Másfelől felvettek egész helyesen képzetteket is, mint: czímereslevél, képmutató, őrmester stb. és tömérdek olyant, a mi azóta vérébe ment át a nyelvnek. Mindegy. Szívesen megkaczagták nagyon sokan.

Kazinczy elég méltósággal viselte el a támadást.[34] Perczny fölpattanásában ugyan a «marha» s a «fattyú» szókat is tollára veszi, de nem szitkokban keresett bosszút. Azt írja, nem zavarja nyugalmát. Okos ember volt s hogy elejét vegye a gúnynak s a bántó részvétnek, maga terjeszti a «Mondolatot». Kérdezgeti barátait, mit szólnak hozzá. Önérzetének jól esik, hogy barátai föl vannak háborodva. És minő barátok! Az egész új Magyarország az övé, csak a maradi tábor van ellene. Szentgyörgyi elhült, mikor látta, mi kerekedett ki az ő tréfájából és hosszas mentegető levelet ír mesterének. Kazinczy nem is haragudott érte. De hiúsága is meg-meglegyezi s hűséges Kis Jánosának megírja, a mit gondol: így támadta meg Sokratest is Aristophanes. «Palma sub pondere crescit.» Csak az érdekli, hogy ki lehetett a főbűnös ebben a támadásban s kedve telik benne, hogy mások is azt gyanusítják, a kit ő: Kisfaludy Sándort. Kazinczy büszkén emeli föl fejét. Az ő arcza tiszta, a másik pirúlhat miatta. A gyilkosok! Berzsenyi keserű megvetéssel ír Kazinczynak. Ne törődjék vele Kazinczy, a gonoszság csak bolondság s azzal vége van. Ő is nagy mondásokkal dobálódzik; a nagy és igaz mind így jár: Sokrates, Seneca, Cato. Sok naivság van mindebben, de szép az a ragaszkodás, a mit a Kazinczy emberei mutatnak.

34 Levelezése XI. kötetében.

Kazinczy helyesen cselekedett, hogy nem maga felelt reá. Ekkor volt Kölcsey Szemerénél s ekkor élte — szép szavaival szólván — «tiszta reggelét» szíve hánykódásai csendesültével. Felhő nem járt még az égen. Ekkor írták Szemerével a «Feleletet».

Helmeczytől mindjárt kérnek egy sereg nyelvészeti munkát s alapos tanulmány után látnak munkához. Nem sietnek vele, mint talán az alkalom hozta volna magával. Az igaz, hogy akkor még lassú kerekeken forgott minden. Kölcsey áttanulmányozta (le is fordította utóbb) Jenisch pályairatát a nyelvek természetéről. Teljes fegyverzettel lépett síkra, mint rendesen. A lágy, a szelid, érzelgős Kölcsey kemény és kíméletlen volt mindig, ha az igazságért vívott.

FELELET

A'

MONDOLATRA

NÉHAI

BÓHÓGYI GEDEON ÚRNAK.

„Mondolat. Sok Bővítményekkel, és egy kiegészített új Szótárral együtt. Dicshalom (azaz WESZPRÉM) 1813." czímű Pasquilusára.

PESTEN,

TRATTNER JÁN. TAM. Betűivel 1815.

24. A «FELELET A MONDOLATRA» CZÍMLAPJA.

A «Feleletnek» is az a hibája, hogy rövidségében is hosszú. Erőltetett és durva volt a humora mind a kettőnek, pusztán efemer értékű pasquillusok. Nem tudjuk kiválasztani, mennyi benne a Kölcseyé és mennyi a Szemereé. Van benne valami bizarr, mikor a komoly, merengő költő a csörgősapkát rázza. Kazinczyért Somogyit állítja pellengérre, még szár-

mazását is kigúnyolja s két, hozzá intézett levélben jó gorombán bánik el vele. Korbácsot is emleget. «A búsongó Ámor» a főrész benne, de elég gyönge, a «Mondolat» még mindig mulatságosabb. Jobban sikerültek a «Felelet» azon részei, a hol az elmaradt, parlagias magyarokat csúfolja ki, s az orthológiát s a debreczeni iskola erőltetett rímű költeményeit parodizáló versek. Kölcseyék ezt bravuros technikával faragták ki: a szatir Zrinyi-versekben beszél, hol csak az *e* magánhangzó fordul elő, a lant meg valóságos kínrímekben. Egészben véve a szelleme mégis magasabban jár, humora valamicskét mégis gazdagabb, mint a másiké. Ez is elterjedt, akár a tűz. Az ütközetet a kaczagók tábora dönti el s a «Feleleten» harsogóbban kaczagtak és többen. Kazinczy mellé állt az irodalom. Ő maga győzött, a Kölcsey neve pedig ismeretes és népszerű lett. Tovább dolgozott, mert nagyon sok volt még a tennivaló.

A Kölcsey élesebb szeme és borúsabb lelke korántsem nézte olyan örömmel a magyar irodalom dúsan zsendülő vetését, mint Kazinczy. Burján volt az, kalászszal vegyest. Ide bírálat kell, recensió.

Kazinczy is nagy recensens volt, megkritizálta magát Himfyt is, s leveleiben tömérdek bíráló megjegyzést osztogatott széjjel. A formát finomabban senki sem tudta magyarázni, szertehasogatni, mint ő. De Kölcseynek ennél több kellett, ő lelket akart a kritikában, hogy mélyedjen el a megbírált író egész egyéniségébe s magasabb, általánosabb szempontokból ítéljen. Kiválasztott egy népszerű költőt, Csokonait. Valaha bálványa volt, de már nem az. Megírta a bírálatot róla s beküldötte Döbrenteinek: adja ki az «Erdélyi Múzeumban». «Csokonai meghalt, Csokonai biografusra vár. . . . Recensiómban psychologiai festéseket fog valaha az olyan biograph találni, ki őtet közelebbről nem ismerte».[35] Döbrentei nem merte kiadni. «Erdély Kazinczyja» nem volt az az ember, ki nyiltan szembe mert volna szállni a közvéleménynyel.

35 Levele Döbrenteihez (1815 márczius 6-ikán).

1817-ben indult meg a «Tudományos Gyüjtemény». Előszavában emlegették a szerkesztők, milyen nagy szükség van valahára egy nyugat-európai értelemben vett szemlére. Nem volt határozott iránya a folyóiratnak, de a kor színvonalán állott. Azt írta egyik czikkében: «Ritka tudomány már ma az, a' meljbe a' magyar nyelv is, a' mennyire tehetségétől telik, belé nem vágott volna, legalább nagyoló fejszéjével, ha még köszörületlen a' bárdja.» Túlnyomó része történelmi volt: fejlődő nemzeteknek mindig ez a legelső tudománya. Fessler volt ugyan még a magyar história fő kútfeje, de a czikkek nem is éppen rosszak. Horváth János veszprémi kanonok a régi magyarokról ír tanulmányokat, deákos műveltséggel és jóízü magyaros előadással. Kazinczy is ír belé többször. Meszlényi Ignácz meg pendíti a jobbágyság fölszabadítása eszméjét. Sok czikk vall művelt emberre és okos főre. Olyasféle hatást tesz az egész, mint a Sándor István «Sokféléje» vagy az Aulus Gellius «Attikai éjszakái» a római korban. Kezdetleges újság,

TUDOMÁNYOS

GYŰJTEMÉNY.

1817.

ELSŐ KÖTET.

A' Cs. Kir. Felség' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

TRATTNER TAMÁS JÁNOS betűivel, és költségével.

25. A «TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY» CZÍMLAPJA.

egy halmaz ismeret rendszertelenül, de mennyi tanulás és buzgóság! Napok és éjszakák gyümölcse s ma már csak történelmi emlék.

Ide kerültek a Kölcsey recensiói: az első Csokonairól, a másik Kis Jánosról, a harmadik Berzsenyiről. Sok az igaz a Csokonairól írt bírálatban s az egésznek valami olyan irodalmi színvonala van, a mit abban a korban másnál hiába keresnénk. Kölcsey az első magyar kritikus. Ám kemény és kíméletlen volt itt is, mint mikor a «Mondolatra» felelt. A beállítás — Csokonai élete költészetéhez viszonyítva — igen jó s ismerte a költőt, mikor azt írja, hogy ő még fejlődött volna, ha meg nem hal élte virágában. Rámutat a hatásra, a mi Csokonai költészetét erősen jellemzi: a Földi nehézkes és erős magyarságára s Blumauer vigyorgó satyrarczú poésisére. Szerencsés a párhuzam Bürger és Csokonai közt, s elismeri Csokonai szilaj erejét a «Dorottyában» (geniális szökdelések — a hogy ő nevezi), kiemeli, hogy népies dolgai a legjobbak, s hogy könnyen verselt és faragatlanul.

De itt is van az éremnek hátlapja. Kölcseynek az erős népiesség éppen úgy visszás volt, mint Kazinczynak. A népies érzéke teljesen nem hiányzott egyikből sem, de mindketten meg akarták nemesíteni. Jellemző, hogy mi lett Csokonai két verséből, mikor Kölcsey próbaképen átdolgozta. A természetesség esett áldozatul. A realitást még nem értették meg, pedig Goethén tanultak lelkesedni. Kölcseynek Csokonainál nagyobb költő volt Himfy, sőt Virág, sőt Dayka.

Mindez hagyján. Ízlés, hagyomány, körülmények ide kötötték Kölcseyt, túlpartra nem szabadulhatott. De nagy kérdés, hogy így írta volna-e meg Csokonairól szóló bírálatát, ha nem cselekszi ugyanazt Schiller Bürgerrel, a németek népies költőjével? És a Kölcsey kíméletlensége legalább is szokatlan volt akkor, mikor csak úgy szórták egymásnak a tömjént. Csokonai nem nagyobb, mint Kölcsey írja, hanem a környezete volt kisebb, a mibe Kölcsey belésülyeszti. S hogy Schiller nyomán haladjon

tovább is, megírja a Kis János recensióját. Schiller is megírta a Matthisson bírálatát, magasztalván ezt a czukrosvíz költészetet, mert ez emelkedett, a míg Bürger közönséges volt.

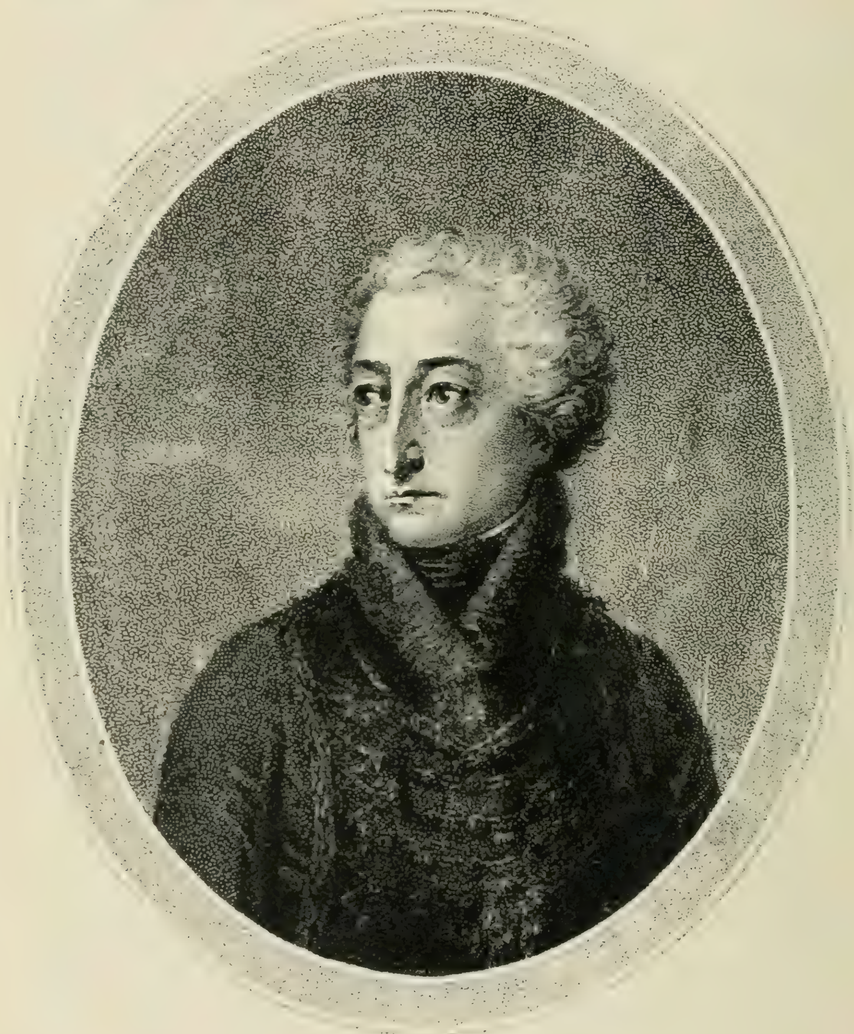
Csatlós nem volt urához hívebb, mint superintendens Kis János Kazinczy Ferenczhez. Szerény és becsületes ember volt. Paroláját adja, hogy nem tart örök dicsőségre számot. Visszaemlékezései nagyon tisztességes és nagyon egyszerű gondolkozású embernek vallják, versei pedig a legközépszerűbb költőnek, a ki csak magyarul írt.

Hogy Kölcsey Csokonait megbírálta, azon nagyon sokan megütköztek, olyik merésznek, másik irígynek tartotta a bírálót, de a költőnek magának mindegy volt már, ő már megértette a «kérdések kérdését.» De megbirálta a nagy Berzsenyit is és Berzsenyi még java erejében volt, mikor olvasta Kölcsey recensióját. A mikor Kölcsey borongós kedvvel írta, hogy nem való még a magyar irodalomnak kritika, nagyon igazat írt. A Kazinczy mosolygó arcza és baráti kitárt karjai máshoz szoktatták az írókat. Kölcsey és Berzsenyi összeütközésében sok a személyi motivum, de megvan az elvi ellentét is.

Berzsenyi tisztelője és barátja volt Kazinczynak, de nem egészen az ő világában élt. Kazinczy, Kölcsey, Szemere, Döbrentei európai műveltségű emberek voltak, míg Berzsenyi typikus magyar erényeiben, hibáiban.[36] A Dunán túl is hallották és értették az új szellem fuvallatát, a mely megteremtette a magyar irodalmat. Gróf Festetics György volt itt a Maecenas, a ki szívesen hívta a gyönyörű Balaton vize mellé az írókat, tudósokat. Jó barátja volt Berzsenyi, mint Maecenasnak Horatius s mint a római költő — mestere és bálványa — ő is szívesebben vonult el falusi magányába, a somogyvármegyei Niklába. Olvasott ember volt ő is, kis ujjában volt Horatius, forgatta a német költőket és aesthetikusokat, de a magány s természetes nehézkessége valami parlagi magyarságot adtak egész lényének. Köl-

[36] Váczy János (Berzsenyi Dániel, Budapest, 1895) terjedelmes monografiájában az életírók szokásos hibájába esik: pontos adatokból idealizált képet ad.

tészetének van filozófiai tartalma is s maga kedvetelve hívta magát remetének, de se remete nem volt, se különcz, ellenkezőleg vérbeli typusa a dunántúli magyar földesúrnak. Valódi

26. GR. FESTETICS GYÖRGY.

szittya őserő lobogott benne s mivel nem volt csata, a hol buzogányt forgasson, deákos virtusokban tombolta ki magát: elpaskolt egy pár németet s kedve telt benne, hogy első szere-

töjét eléjulásig ölelgette.[37] Született úr volt s bárha nagyurakat ódákban énekelt meg, egynek se volt hízelgője s egyiktől se várt semmit. Csak az igaz magyar lelkesedés hevítette annyira. Verseiben valami keleties színpompa uralkodik s valami aczélos

27. BERZSENYI DÁNIEL.

ereje a kifejezésnek. Horatiust utánozza sokszor és Matthissont igen ritkán, mindamellett teljesen eredeti és zamatosan magyar.[38] Határozottan első költője a maga korának.

37 Kazinczynak írja (1811 márczius 13-án).

38 Demek Győző (Matthisson hatása irodalmunkra. Budapest, 1891) nagyon túloz. Fájdalom, az e fajta művek elég gyakoriak irodalmunkban, melyek költőink eredetiségét ostromolják.

Mikor föl-fölnézett a fővárosba Vitkovicsékhoz, személyisége nem keltett olyan hatást, mint költeményei. Úgy látszik, nem egykönnyen barátkozott, lassan melegedett föl ismeretlenek között, mint a falusi ember rendszerint. Kazinczy hamar barátkozott s áradozva öntötte a szót s ezt hívei is eltanulták, az egy Kölcseyt kivéve. Az elhízott, hatalmasbajuszú, izmoskarú, nehézkes Berzsenyi prózai volt kissé poétának. Feleségét teljes egyszerűségben vette el s abban is hagyta,[39] a mi nagy ellentét volt szemben Kazinczyval vagy Szemere Pállal, kik minden gondolatukat megosztották feleségükkel. Szemere nem nagy elragadtatással ír róla Kazinczynak (1810 ápr. 27). Berzsenyi Kotzebueért lelkesedik Schiller rovására s a Bihari muzsikáját magasztalja. (Jellemző, hogy ezt Kölcsey nem érti. A «Feleletben» is az elmaradott magyarok sajátságául említi, hogy a czigányért és magyar nótáért bomolnak.) Aztán bort hozat és váltig itatja vendégeit. Kölcsey egy szót sem szól, csak merően nézi Berzsenyit egy szemével.

Mind ennek része van a Kölcsey bírálatában. A személyi tekintet az ő igazságos ítéletét is megtévesztette néha. Szemere egy szonettjét lebírálta, azt hivén, hogy a Helmeczyé s viszont dicsérte, mikor tudta már: ki írta. Aztán Kölcsey szigorú kritikus volt s már únta a Kazinczyék sok magasztalását.

Általában véve sokat tépelődött s lassan, emésztő kínok között jegeczesedett ki. Fájt neki az igazság, a mit kimondott és soká habozott, mielőtt kimondotta. Így volt ez a Berzsenyiről írt bírálatával is.

Elismeri Berzsenyi nagy erejét, lángolását, fantáziáját, tiszta világnézetét. Poétai karakterét raphaeli lélekkel nyomta ki e sorokban:

«Emmi! nékem sem fedi szívemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledező bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.»

39 Kazinczynak írja (1809 márczius 12-ikén).

KÖLCSEY CSEKEI DOLGOZÓSZOBÁJA.

A Kölcsey éles szeme mindig meglátott valamit s akármit írt, sohse vetett ürességet a papirra. E sorok valóban jellemzők és sokat adnak a Berzsenyi karakteréből, bár nem mindent. Sok igaz van gáncsaiban is. Szemére vetette Berzsenyinek üres dagályát, szűkkörűségét, sok gyönge ifjúkori s mégis kiadott versét, a külső formával való visszaélést és költőietlen tájszólásokat. A dagály vádja alapos s az is igaz, hogy Berzsenyi költészete már megállapodott, végképen kiforrott. Mégis így bánni el egy Berzsenyivel rideg és túlzott ítélet volt, mert a dicséret mintegy oda van dobva a kritika élére, hogy annál erősebben kövesse a gáncs s a végső hang is az, mert gúnyosan fejezi be a bírálatot. A mai szempontból se lehetne így beszélni Berzsenyiről, akkor meg egyenesen anachronismus volt.

Berzsenyit egyszerűen az epe öntötte el. Nem is érezte jól magát, hidegláz emésztette s kocsija is fölborult vele.[40] Eszébe jutott a szótlan fiatal költő, a ki így mert vele bánni. Haragja egész bárdolatlanul tört ki s szidta a félszeműt, a garázda sophistát, mint a bokrot. Cseppet se volt méltóságos. Felelni akart rá s nekifeküdt az aesthetikusoknak, különösen Jean Paulnak és Homenak, hogy megadhassa a méltó választ Kölcseynek. Kazinczy bizonyos fölénynyel nézte a vitát s csendesítgette a haragvó költőt.[41] Bizonyára sokan voltak, kik nem adtak igaza Kölcseynek, de Berzsenyi maga rontotta el a dolgot válaszával. Hetet-havat összehord benne s fő védekezése az, hogy dicséri és védi a saját verseit, a mellett meg a Kölcseyéit szidja, mintha az a dologhoz tartoznék. Egy és másban neki is igaza van, p. o. mikor fejtegeti, hogy minden költőnek egyénisége határozza meg tárgykörét s egyéniség mutatkozik abban is, hogy kinek mik a kedvencz tárgyai. De ez is igazi szóáradatban és személyeskedésekkel megtüzdelve van elmondva. Döbrentei is beleszólt a vitába Berzsenyi mellett. Ki akarta békíteni Kölcseyvel. Kölcsey igazi gavallér hangon felel rá: «Én őtet nagy

40 Kazinczynak írja (1820 deczember 13-ikán).

41 Levelei Berzsenyihez (1817 október 12-ikén és október 18-ikán).

költőnek hittem és hiszem . . . Bennem epe nincs . . . Berzsenyi ellen neheztelést nem tartok.» (1831 okt. 21.) Most már ő kerekedett fölül végképen.

Ám akaratlanul tönkretette Berzsenyit. Elborult kedvében nem tudott írni többet olyan pazar színben csillogó, ragyogó ódákat, hanem vénülő fejjel az aesthetikára adta magát és írt dilettans czikkeket a kritikáról, a verselésről, vergődött agyonsebzett hiúságában, meggyűlölte még Kazinczyt is.[42] Kölcsey munkáival, egyéniségével tekintélyt szerzett magának, de ő nem örült ennek. Áldozatok estek körülötte. Mikor 1836-ban Berzsenyi meghalt, már sok idő elmult és sok megváltozott. A szigorú fiatal kritikus szőke fürteit kitépték a futó esztendők. A Berzsenyi ravatalánál eszébe jutott pályája kezdete, a csalódások, a melyekre a mult megtanította s a nagy ódaköltő, a kinek életét úgy megkeserítette. Az igazságért tette, de igazság volt-e az? És ha az volt, megérte-e?

Lehiggadt szenvedélylyel tette le a koszorút Berzsenyi sírjára fenségesen egyszerű és szép emlékbeszédében. Igazi engesztelő áldozat volt az. Micsoda magas szempontok és mennyi mély melancholia! Jellemzi a kort, a melyben Berzsenyi élt es írt, a fejlődő költészetet, a fejlődő kritikát. Ő nagyokat akart bírálni s az eredmény Berzsenyi elnémítása lett. «Ősz gyermek, számláld el a hasznot, mi ifjúkori tettedből származik! Korodra akartál hatni? . . . Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nem sokára követlek tégedet, s a maradék írói harczainkat nem fogja ismerni; s neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk; miért szégyenelnők azt? Az élet útai keresztüljárnak egymáson.» A fájdalom végigkíséri Kölcsey egész pályáját, vele járt, mellette ült, vele aludt, már megszokta.

Felét elmondta panaszainak, felét eltemette. Minden arra mutat, hogy Kölcseyben sok ambitió volt, bárha keveset szólt felőle. Kiérezni minden leveléből, hogy tudta a maga értékét.

42 Döbrenteinek írja 1831 október 5-ikén (Szemere-Tár, XI. kötet).

Írói sikerei aligha elégítették ki; bántotta, hogy tolla is sebet vág. Magánélete se volt vigabb.

ÉLET ÉS LITERATÚRA.

1 8 2 6.

ELSŐ, MÁSODIK, HARMADIK, NEGYEDIK RÉSZ.

PESTEN, PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁSNÁL.

28. AZ «ÉLET ÉS LITERATURA» CZÍMLAPJA.

Péczelről nem Álmosdra tért vissza, hanem Csekére, Szatmár vármegyébe, Ádám öcscsével együtt. Vele jött «a hypochondria sötétsége» is.[43] Valamit hasonlított a lelki állapota Széchenyié-

43 Önéletrajza.

hez: a folytonos önkínzás és vergődés, mint a haldokló madárnál. De Széchenyinél a főok az idegek agyonhajszolásában rejlett, míg Kölcsey agyára a lusta melancholia feküdt rá s vágyai, reményei tárgytalanul haltak el.

A Szemeréék laka volt az egyetlen világosság. Mikor 1815-ben Szemere meglátogatta, fölélénkült. A látogatás eredménye Homeros fordítása lett. Kölcsey elővette a minden költők ősét s leforditotta az I. éneket egészen, a II-at és III-at töredékesen. Ebbe is belefáradt.

A magány kísértetekkel van tele. Ott lakik a tettvágy, a dicsvágy, az önbizalom hiánya, a kétség, a tépelődés. Mind eljártak Kölcseyhez. Gyönge volt és ábrándozó, tehát elhagyta magát. Képtelen volt még a tettre. Szeretett volna Pesten élni, de erre se tudta magát elszánni, mert félt, hogy mérsékelt anyagi viszonyai nem engedik. 1817-ben mégis Pestre ment s ott volt négy hónapig. Nem talált vigaszt az ottani élénkebb életben. Lassanként elhagyta a hit és a lelkesedés. Harmincz esztendőn inneni fiatal ember létére túlontúl okos volt már és mindennek észrevette a sötét oldalát. Kazinczy se volt már az, a ki valaha: az, a kinek áhitattal irogatott Debreczenből, az, a ki mellett ifjúi hévvel tört lándzsát a «Mondolat» miatt. Akkor még valami felsőbb lénynek nézte, a ki írók és műveik fölött járt. De e nagy ember valójában igen gyönge volt, hizelkedők rontották el jó fülét és kedélyét. «Kopott pénzhez hasonló síma társalgó»[44] kellett neki s Kölcsey nem tudott, nem akart az lenni. Anyagi bajok meggátolták, hogy Pesten maradjon. Vigaszt meríteni visszatért a régi forráshoz: Lasztóczra ment Szemeréhez. Együtt voltak megint s kicserélhették eszméiket újfent. A lassú évek alatt is történt egy és más az irodalomban s ők lovakat akartak fogni a Múzsa szekerébe, hadd törjön előre. Szemere folyóiratot indított meg, az «Élet és Literaturát.» Kazinczy háromszor is benézett hozzájuk.[45] Bókokat akart hal-

44 Kölcsey szavai.
45 Kölcsey önéletrajza.

lani az öregedő gyermek, kellemetes, édes beszédet és kiárasztani sok új olvasmánya, sok új eszméje tartalmát. Érezte, hogy köré fűződik az új magyar irodalom és a nyelvújítás. De már se Kölcsey, se Szemere nem nézte a régi szemmel. Kölcsey megmutatta neki Homeros fordítását. A mester nem volt elragadtatva tőle.

A mai olvasónak ez a munka ismét csak irodalmi emlék, de azon kor igényeihez mérve, jó dolog volt. Harminczhat év mulva jött ki a Szabó István Iliasa, becsületes, lelkiismeretes munka s jól olvasható a maga korában. Ma már az sem élvezhető. Makacs philologusok ma is a Voss zászlójára esküsznek, pedig az ma már elavult, akkor meg új volt s érthető, hogy Kölcsey is az ő modorában kezdett Homeroshoz. Fordítása sok helyt magyartalan s visszaél a verselés szabadságaival. De Kölcsey üres sohasem volt, itt is tett valami jelentőset: a nyelvnek régiességet akart adni, ősi, egyszerű, régies ércznyelvet, a mi visszavigyen a pásztorok és harczosok naiv világába. Kölcseynek nem sikerült, de megmutatta az utat, a mit később Arany János annyi dicsőséggel futott meg.

Kazinczy magát kivált a műfordításban hitte nagynak, bár Kölcsey és Szemere tisztán látták hibáit. Nyelvbeli újításait nagyon merészeknek találták.[46] Valóban Kazinczy messze is ment már. Kölcsey Lasztóczról három levelet írt neki, olyan szépen és becsületes őszinteséggel írta meg egykori mesterének, hogy: «édes Uram Bátyám, ne értsen félre . . .», szeretettel, ragaszkodással figyelmeztette Kazinczyt gyöngéire, úgy mint írót, úgy mint embert. A dictatort hiúságán sebzette meg s ezzel megnyilt az örvény köztük, bár még nem volt látható, mint a Sully-Prudhomme «Törött vázáján».

Vályi Nagy Ferencz is fordítgatta Homerost s Kazinczy neki megmutatta a Kölcsey kisérletét. Szegény Vályi Nagynak nem volt meg az az öröme, hogy nyomtatásban lássa meg for-

46 U. o.

dítását, meghalt előbb. Csak azután jelent az meg s Kölcsey megütközve vette észre, hogy Vályi Nagy több sort szó szerint átvett az övéből. A halott ellen nem akart nyersen föllépni, de a maga igazát követelte. Szemerét szólította föl, hogy a «Tudományos Gyüjteményben» tegye közzé a plágiumot. Szemere habozott, tartott Kazinczytól, a kinek része volt ebben s előbb vele közölte a dolgot. Kazinczy nem jött zavarba, szokott édeskés modorában azt felelte, hogy Vályi Nagy oly szépnek találta a Kölcsey fordítását, hogy csupa tiszteletből átvette, különben se sokat vett át. De Kölcsey ezzel nem érte be s Kazinczynak az egész vita végtelen roszszúl esett. Az «Élet és Literatura» 1826-iki évfolyamában végre Szemere közzétette az összes idevágó levélváltást. Az utolsó szó a Kölcseyé volt: Fáj neki Kazinczyval pörben lenni, «a ki ifjúsága reggelén barátságával ajándékozta meg». «Kezemet nyújtom az engesztelésre s literátori pályánk első bajnokáért kevesebbet tennem nem lehet.»

HOMÉR'

ÍLIÁSZA.

FORDÍTOTTA

VÁLYI-NAGY FERENCZ,

Sáros-Patakon Exegetica Theologiát, Egyházi Történeteket, Görög Literatúrát tanító Professor.

ELSŐ KÖTET.

I.—XII. ÉNEK.

SÁROS-PATAKON,

Nyomtattatott Nádaskay András által.

1821.

29. VÁLYI NAGY FERENCZ HOMÉR-FORDÍTÁSÁNAK CZIMLAPJA.

Ez nemes szó volt s látszólag megtörtént a kibékülés. Valójában soha. Kazinczy nem tudta megbocsátani.

A Kölcsey lelke fenekén is maradt némi neheztelés. Bántotta ez a mérhetetlen hiúság és a felsőbbség, a mit Kazinczy a műfordításokkal szemben tanúsított. Pedig ő se volt igazi jó műforditó: agyonfaragta, nyeste, szépitgette az eredetit. Kölcsey kikeresett egy Pindaros-ódát és sorról-sorra kimutatta, mivé tette a Kazinczy forditása. De a birálat hangja nyugodt és

30. PEST 1821 BEN.

méltóságos és nem is adta ki, csak a Kazinczy halála után. Nem akart bántani többé senkit.

Lasztóczról Szemerével együtt jött föl Pestre. Minden áron ott szeretett volna maradni, de nem volt lehetséges. Lelke egész feketévé lett. Már klastromot is szivesen választott volna. Pár havi vívódás után hazament. Előfogatot nem kapott, csónakot bérelt s a Bodrogon hajózott Tokajig. Tél volt, ünnep előtti idő. Karácsony előtt egy nappal ért haza Csekére.[47]

Ádám öcscse rossz gazda volt s jószágait nagy zavarba hozta. Kölcsey most már el nem mozdulhatott. Elborította a magány a szó szoros értelmében. Se társaság, se kultura, semmi.

47 Önéletrajza.

A gazdaság nem érdekelte. Ádámot szerette ugyan, de az ő társasága nem kárpótolta veszteségeiért. Így élt kilencz évet (1818–1826).[48]

Cseke szép helyen fekszik. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr; egyfelől nagy erdők, másfelől nyílás esik s a látóhatárt a máramarosi hóbérczek szegélyezik. Földje fölösen terem mindenféle vetést, kaszálója hasznos szénát ad, legelője bőséges. De kora tavaszkor a Tisza gyakorta kiárad s szürke habjával borítja el a zöldelő határt. Szép, de vad és magányos.[49] A Kölcsey-ház tekintélyes nemesi lak volt, öt szobával, előszobával és előcsarnokkal, tágas udvar és kert.[50]

És folyt tovább a költő lelkében a tépelődés és önkínzás egyre mélyebben, egyre erősebben. Valódi kolostor volt számára a Kölcsey-porta. Úgy élt, mint egy barát. Se bor, se pipa, se társaság, semmi szórakozás, semmi mulatság. Érett férfi korában elpirult, ha sikamlós anekdotát hallott.[51] A mi kevés vidámság volt benne, ez évek alatt belé kellett fagynia. Volt egy év, mikor az udvarból se ment ki. Olykor estétől hajnalig járt föl és alá a szobában, néha dolgozva egy keveset mellette, néha csak gondolatait kergetve és léptei zaját hallgatva. Közben egy-egy csésze fekete kávét vagy teát ivott, ha bágyadni érezte testét-lelkét. Olykor hajnalban feküdt le és délfelé kelt föl. A szobalevegő s az álmatlan éjek aligha használtak neki, de különben nagyon rendesen élt s úgylátszik, szervezete is jó volt, mert sohase betegeskedett. Teste gyönge volt, mert se vadászat, se lovaglás, se gyaloglás nem edzette, haja korán kihullt, hajdan erős hangja tompává mélyült,[52] de egész valója szívós volt s lelke a folytonos szenvedés alatt is ép maradt s arra hivatva, hogy valaha igazán lobogjon.

48 Ez esztendők adatai mindvégig önéletrajza nyomán.

49 Kölcsey levele Kállayhoz (1815 október 7-ikén) és Szirmai Antal: Szatmar vármegye. II. kötet (Buda, 1810).

50 Müller és Vahot Nagy Képes Naptára 1857.

51 Obernyik Károly: Kölcsey Ferencz házi körében (Munkái, IV.).

52 Hogy ifjú korában erős, csengő hangja volt, Kállay írja (i. m.), de Kossuth már tompának mondja (Pesti Hirlap 1842 105. szám).

Nem zordult el. Ez időben magához hozatta testvére leányát, Kölcsey Lenkát. A gyermek volt egyetlen időtöltése, ki még beszélni is alig tudott. Nem panaszkodott a családi élet hiánya miatt, de úgy látszik, szerette a gyermekeket.

1823 végén Ádám megházasodott s ettől fogva Ferencz még zárkózottabban élt. «Ismét szíváldozatokat követett el magán.» Visszaadta Lenkát, pedig végtelen fájt neki. Az áldozat szinte rögeszméjévé lett.

Folyt tovább a magányos élet. Jellemzők gondolatai:[53] «Az ég . . . szívet, mely így gyötörje magát, mint az enyém, talán még senkinek sem adott. Érzem, ez engem megemészt előbb-utóbb. Hadd emészszen. Oly időket élünk, melyekben sokáig lenni nem óhajtunk.» Egyszer megigérte, hogy elmegy valahová. De addig két-három óra van. «De sok történik azalatt, míg fájáról egy alma leesik. Nem bizonyos, ha megyek-e?»

Következett egy olyan esztendő, mikor már az udvarra se ment ki. A melancholiának is több fajtája van. Sok melancholikus szereti és keresi a szabad természetet s a kék ég, zöld fa mindig enyhítő hatással van a kedélyre. Kölcsey kevéssé élvezte a szép vidéket, pedig költő lévén, tudott volna benne gyönyörködni. A bezárkózott embernek hosszúk az esztendők, akár a fogolynak. Odakinn folyik a munka: vetés, szántás, cséplés, aratás, szüret — aztán a tél következik, a hosszú nehéz esték, aztán újra tavasz, mikor a szellők lendültével az ember vére is megcsörren egy kicsit — az ablakon keresztül látni, mikor derül az ég, aztán mikor vég nélkül csepereg az eső, néha éjetszaka is látni, hogy rajzolódnak csillagok az ég boltjára és a holdvilág be-benéz az ablakon. Egy évben háromszázhatvanötször lesz virradat és este és ez a sok virradat és este mind odabent éri a költőt a szobában, a négy fal között. És semmi elfogadható oka se volt rá. A lélek bágyadtságából folyik a test petyhüdtsége s lesz egyszerre testi-lelki baj.

53 Önpanaszok. (Munkái, x.)

1826 telén Szemeréné a közeli Surányba jött s kényszerítette Kölcseyt, hogy menjen vele. Szemereék mindig a Kölcsey jó angyalai voltak. Újból életre kelt. Kilencz év alatt keveset olvasott és sokat gondolkozott s ez a végtelenig mélyítette örökké szenvedő lelkét. Most kiragadva a magányból, érni kezdettek a magány gyümölcsei: a két jó barát tervelt, dolgozni kezdett. Kölcsey szónoki pályája itt kezdődik. Szemere humoros dolgokra biztatja, sőt már drámát kezdenek írni. Odakint is tavasz volt újra. De Kölcsey újból kiragadja magát a baráti körből és hazamegy.

Sötét esztendeiben csodás a vonzódás, a mit Szemereék iránt táplál. Majdnem több a barátságnál, de megfejthető a magányosságból és Kölcsey rendkivül finom kedélyéből. Szemeréné talán még erősebben hat rá, mint az ura. Néha ők is váltanak levelet. Szemeréné kedves és bátor hangon biztatja és korholja Ferit, az ő csüggedő barátját.[54]

Kölcseyt még jobban odakötötte Szemeréhez ez a kis szőke asszonyka.[55] Valami halvány gyanú villan föl az emberben, hogy nem a Vilma neve volt-e az a név, a melyet elhallgat Szemere előtt is, a ki szívét Péczelen kapta meg? Vagy a másik, a ki benne mindent ébresztett, a mi barátság és becsülés?[56] Mikor Szemeréné nem sokkal utóbb (1828) meghalt, Kölcsey gyönyörű, elégikus hangú emlékbeszédet ír róla «Vilma» czímmel. Szilajnak nevezi benne szíve fájdalmát s örök emléket akar emelni Vilmának. Vilma intette vissza őt az elsülyedésből . . . «A te lényed szeretetből volt szőve . . . A sokaság nem fog engem érteni . . . Mi gondom nekem a sokaságra? Az én szívem legszentebb, legtitkosabb érzelmei csak lelkem rokonai előtt nyílnak fel».

Távol legyen tőlem a gondolat, hogy azt akarnám állítani, hogy Kölcsey tudatosan szerelmes volt legjobb barátja felesé-

54 Szemeréné levelei Szemere Pál munkái közt. I.
55 Szemere levele Kazinczyhoz (1813 augusztus 17-ikén).
56 Önéletrajza.

gébe. De a Kölcsey magányosságban túlfinomodott lelke megérthetett olyan rezgéseket is, a miket más nem ért s ő maga se tudott volna kifejezni. Ő, a ki a szerelmet csak könyvből ismerte, olyan eszményi formában érezhette a hatást, a mit az asszony áraszt a férfira, hogy rázkódás se történt keblében. Tiszta maradt, mint a harmat, csak az ideál közelléte vonzotta és adott rúgót bágyadó lelkének . . . De még így is messze megyek . . .

Ez évek alatt írta versei java részét.

IV.

Kölcsey a Kazinczy iskolájához tartozott, de ez semmikép se vehető mereven. A Kazinczy iskolájához tartozott, mert Kazinczy volt első mestere, átvette tőle az általános nagy szempontokat, a formai csinosságra való törekvést s a lelkesedést a német költők, kivált Goethe iránt. Csakis ennyiben. Egyéniség volt föltétlenül. Versein megérzik a görög hatás (nem annyira közvetlenül, mint a német költők nyomán), aztán Goethe és Schiller egy kevéssé, de lyrájában inkább Matthisson, epikájában inkább Bürger, a magyarok közül jóformán egy sem. Az idegen hatás is többnyire gyöngébb verseiben érzik. Uralkodó vonásait levonhatni egyéni jelleméből: nagy hajlam az érzelgésre és a melancholiára, néha keserű humor, néha erőltetett kedv és erős hazafiság. Élete verseiben visszatükröződik: bús lelke tépelődései sugallják mélázó verseit, sehol sincs benne igazi erő és szenvedély, a mint az emberben sincsen, a hol lassan emésztődik föl az életerő. Csak mikor a hazafias lyrára tér át, zendül meg benne is az igazi szenvedély hangja. Hazafisága előbb általános szólamokban nyilatkozik meg, később lesz vérbeli magyarrá. Akkor, mikor az emberben is fölébred az egyetlen szenvedély: a hazaszeretet. Ilyen erővel egy kortársa se lángolt a hazáért, a kik pedig magyarabb jellemek

voltak, mint ő: Csokonai, Berzsenyi, a két Kisfaludy. Egy s más tekintetben ezek kiválóbb költők is Kölcseynél, de Kölcsey pályájának csak egyik fejezetét teszi a költő. Sok középszerű, sőt gyönge verset is írt, a mit ma már csak az ő egyénisége tesz érdekessé, de az ihlet szerencsés pillanataiban ő is meg tudta ütni az igazi hangot. A felejtés megrázta az ő koszorúját is, de a hervadó levelek lehulltával is maradt elég benne.

Ifjúkori versei még nagyrészt reminiscentiákból vannak írva. Kevés bennük az érzés és sok az utánzat. Kezdetben klasszikus formákban is próbálkozik: görög epigrammokat és római ódákat ír. Divatos formák és divatos költők sugallják: a görög anthologia, Horatius, Anakreon, formák az óda különböző mértékei és a szonett. A német irodalom is ebből szitt ihletet sokszor. Klopstock nyomán elárasztották anakreoni dalokkal az irodalmat. Ennek a pajkos hangulatnak («dévajság tónja», a mint nálunk nevezték) sok volt az irigye s minden áron törekedtek elérni. De Anakreon nem tért vissza többet. A görög szellemesség páratlan ötletei voltak dalai, minden verse egy-egy finom ötlet: a Kypris galambja, a szerelmes ifjú szobra, az örökké fiatal vén poéta és különösen a gonosz, pajkos kis Ámor, a mit ő örökített meg a legkedvesebben. Verseiből valódi kábító rózsaillat árad. Csak a kor magyarázza meg, hogy Kölcsey ezt a költőt is utánozni akarta az ő mélabújával és borús érzéseivel. Így lettek a «Bordal», a «Borkirály» és a «Pipadal». Ezeket ő írta, a ki nem volt se pipás, se italos ember. Addig azonban nem ment, hogy pajkos szerelmi dalokat írjon.

Szemeréhez írt önéletrajzában végigrezegnek elmúlt szerelmei olyan gyöngéden, a hogy a szálló fecske a tó vizét üti meg szárnyával. A szerelem a lyrai költők fő tárgya; a legáltalánosabb érzés, mert mindenkivel közös s a legegyénibb, mert mégis mindig másként nyilatkozik meg. Kölcsey merengő magányában megírhatta volna szerelmeit vagy inkább szerelme emlékeit versekben, a melyek finomak, mint a pókháló szövete. Nem tette meg. Költészetében a szerelmi lyra elég gyönge, még

Nyögve kél az esti szellet,
Balzamillat szárnyain;
Csolnakom ~~leng~~ száll a' part mellett
Csörgő víznek habjain.
Csillag 's hold a' víztükrében,
Zöld erdő partja' mentében,
Bokrain szár rózsa leng,
Philoméla közttök zeng.

Csattogó báj hangozatji,
Mint ezüsthab, ömledez,
Lengem minden gondolatja
Lágy érzésben sülyedez.
Szivem habzik, mint az ének,
'S cseppje hő szemem' könyének
Vizen, parton, erdőn túl
Ismeretlen tárgyért hull.

Ég oh sátorod' pompáján
Merre vonz a' mesteresség?
Leng egy csillag nyúgot' táján,
Melly ott rózsatűzben ég.
Csillaga a' szerelemnek,
Habja mért dagad keblemnek?
Hozzád mért gyúl illy erő?
Idvesség tán tőled jő"..!

31. KÖLCSEY »ALKONYI DAL«-ÁNAK KÉZIRATA.

ha nem is hasonlítjuk össze a Himfy vagy a Csokonai szilaj, erős érzéseivel. Még az érzelgésnek se tudott igaz hangokat adni, valami fájó, keserű sóhajt, mint az őszi szél zúgása az éjszakában. Verseket írt «Ideál», «Laurához», «Holdhoz» stb. czímmel. Ez merő Matthisson volt, a kinek Schiller birálatában koszorút font fejére, mely koszorú ma már teljesen elhervadt. A holdvilág volt az ő planétájuk, a mi azóta örök simboluma lett a sentimentalis költészetnek.

Annak a kornak más volt a költői ideálja: az eszményiség felé törekedett. Legkitünőbb képviselője, Schiller, ki drámáiban mesteri szerkezettel, bevégzett jellemfestéssel és a szenvedélyek igaz rajzával reálisabb talajra lépett, lyrájában a légben lebegő, testnélküli eszmeiség legigazabb kifejezője volt, mint a Muttorn királynője: tiszta, fényes és hideg. Így gondolkozott a költészetről Kölcsey is: az azúrban szállongó felhők közt járni, mert a föld durva s a sphaerák zenéjét hallgatni, mert a földi muzsika hangos. Van neki egy igen jellemző töredéke, a «Szerelem»:

«Ne, Múzsa, lantod reszkető húrjára
Ne jöjjön semmi durva, semmi rút;
Szennyetlen áll a Grátiák oltára,
Hol nyitva minden szépnek van az út.
A tiszta költő fűzhet csak magára
Örökre hervadatlan koszorút,
Melyet remegvén szűz kezek fonának
Ékességül pirúló homlokának.»

Ez volt a kor kivánt költője, a kit epedve vártak, mint marquis Posát. Ezek a stanzák voltaképen igen szépek: kifogástalanul verselve, csinos nyelven, magas gondolatokkal, kissé üres, de ragyog. A görög világ lelkesítette a poétákat, a görög mythologia (a mi után Schiller olyan gyönyörű versben vágyódik), de csak a formák tiszta szépsége, a ragyogó nyelv maradt meg, a görög szellem eltünt. Kölcsey is Venusról énekel, a mint az Oczeán habjaiból kikél:

«Aranyhaj, melyhez csapkodó hab ére,
Sötétesen simúlt el vállain,
Epedt szemérem ült tekintetére,
Félénk mosolygás lengett ajkain.»

Ez a Kölcsey Venusa, az eszményi szerelem szűzies istennője, nem a Homeros, az Anakreon örökké ölelkező, szenvedélyes és gyönyörű «aranyos Kyprise». A vers töredékben maradt, a mint az egész költői irány is hamar eltünt, mert bár igazi nagy költők ennek a hangulatnak is tudtak megragadó kifejezést adni, hiányzott alóla a föld, melyben gyökeret verjen.

Magányos hangulata azonban sugallt neki egy olyan dalt is, a mi csupa természetesség és valóság, ez a «Panasz».

«Jaj nekem s jaj annak, a ki engem
Verset írni búmra megtanított,
A ki fáklyát gyújta képzetimnek,
S lágy szívembe fúvallt gerjedelmet,
A kegyetlen!»

Mindjárt a bekezdésben valami olyan kedves és őszinte bú van, a milyent Kölcsey nem fejezett ki sehol máshol. Maga a nyelv is megkap. Kölcsey ugyan sok gondot fordított rá mindenütt s nyelve soh'se köznapi, de itt majdnem minden sorát valami színes kifejezéssel zománczozza meg, ez az a szinte keleties gazdagság, a mit kortársai közt csak Berzsenyinél és később Vörösmartynál találunk.

A költő csak lantot és dicsőséget kér. De eljön a tél a nyár után és — itt igaz színekkel festi csekei magányát:

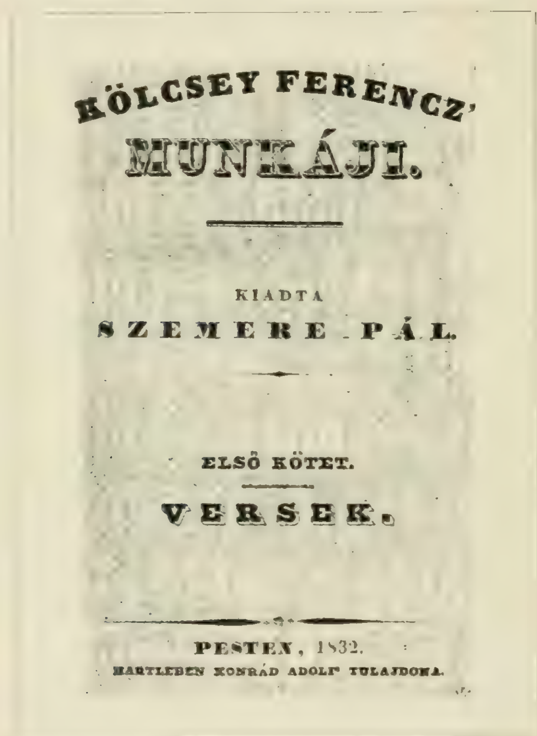
«Ülök én ím a hideg falak közt,
Ablakom tábláján csattog a szél,
S nincs fa, mely lobogna tűzhelyemről,
Nincs piros bor, hogy hevítse keblem,
S ajkaim közt elhal a kelő dal.»

E sorok búskomorságát újból földeríti kissé a befejezés:

«Szép Apollon, szőke fürteiddel!
Szánd az énekesnek durva sorsát,
És nem adtál fát ha tűzhelyére,

Sem piros bort, hogy hevítse keblét:
Karja közzé tégy szelíd leánykát,
Csókjain hogy újra felhevüljön!»

Bármilyen bús a vers, azt a hangulatot festi, mikor az embernek édes minden sóhajtás; nem is olyan sóhajok ezek, a mik férfi-mellet dagasztanak, hanem mintha leány sóhajtaná

KÖLCSEY FERENCZ'
MUNKÁJI.

KIADTA
SZEMERE PÁL.

ELSŐ KÖTET.
VERSEK.

PESTEN, 1832.
HARTLEBEN KONRÁD ADOLF TULAJDONA.

32. KÖLCSEY »MUNKÁJI« ELSŐ KIADÁSÁNAK CZIMLAPJA.

el. De Kölcsey egyéniségében, a ki férfi volt s tudott kemény is lenni, nincs-e valami lányos vonás épen a szerelmet illetőleg? Mint jellemző vers, még értékesebb lesz ez a legjobb szerelmes verse.

Még egy más úton is el tudott jutni az igazi dalhoz s ez a népdal volt. Jellemző, hogy ír erről Szemerének: « . . . ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tónját találgatám. Nehezebb

studiumom egész éltemben nem vala . . . Felvettem valami rímről rímre s tárgyról tárgyra ugráló paraszt dalt, s annak formájára csináltam előbb a legmindennapibb, keresetlen pór kitételekkel dalt, s azután úgy nemesítettem meg egyik sort a másik után. Így támadt a *Hervadsz, hervadsz, szerelem rózsája;* mely évekig csak emlékezetemben élt; így az *Ültem csolnakomban,* melyen talán még most is látszik, hogy valaha fonókába illő nyelven volt írva.»[57] Nem igen látszik. Kicsit túlontúl megnemesítette, a mit a «hű kegyes» és az «égi vándor» kifejezések bizonyítanak. De a vers így is egyszerű maradt és szép. Ennek a melancholiája vonzó: merengés és szelíd sóhaj a hangulata. Ugyanez a másiké is. A hogy bevégzi:

«Hervadsz, hervadsz,
Szerelem rózsája!
Nem kell nékem
Remény violája;
Újjaim csak
Nefelejtset szednek
Bús estéjén
Bús emlékezetnek.»

— akár Petőfi írta volna. De Kölcseynek soh'se lett igazi eleme a népies, csak próbálkozott benne.

És vajjon milyen lehet a filozófia, a mi e magányszülte versekből hámozható ki? A költő hangulatához képest változik, de alapszíne mindig sötét, alaphangja mindig borongó. Utat talál lelkébe a stoikus filozófia, római lélekkel, «aequo animo» fogadja a jót és a rosszat:

«Itt bennünk a vígasztalás:
Nincs élet a felhők körében.»

Ez az «Élet» két utolsó sora. Ugyanezt olvashatni ki a «Küzdésből», a hol valami (újra a kor divatja szerint) ossiani sejtelmesen borongó szabad jambusokban mondja el. De ez

57 Önéletrajza.

nem a Kölcsey igazi filozófiája, legfeljebb a forma jellemző. A költő igazi vágya:

«Sírni, sírni, sírni,
Mint nem sírt senki még
Az elsülyedt boldogság után.»

A mulandóság s a küzdelem hiábavalósága lakik a lelkében örökké. Hiában keményíti meg olykor szívét, a fájdalom ki-kicsap belőle. A klasszikusok iskolájában nevelkedett lélek nem ismeri a keresztény vallás vígasztaló erejét, a vallásos vonás hiányzik költészetéből. Görög istenek az ő istenei vagy üres allegóriák, mint az Erény vagy a Remény s az Emlékezet, két génius, e két vezető az élet rögös útján, a kik csak biztatnak, de egyik sem ad vígasztalást. Hiában ajánlja a költő, hogy a «Jelenvalót öleljük», ő maga tisztára látja a jelen örömök ürességét. Teljes pessimismus ez:

«Hát mért törődöl a világ
Sorsán, maroknyi por?
Szárad s kihajt a szőlőág,
Lesz őszszel újra bor.»

Szenvedélyes haragra a világ gonoszsága ellen egyetlen versében gyúl. Ez az «Igazság». A költemény szakgatott, gyorsan folyó soraiból igazi fájdalmas szenvedély tör elő. Az Igazság fölkelt a Gazság ellen:

«Ajkát méreg haboztatta,
És dühödve vívt velem,
S eltiporván megszaggatta
Vérrel ázó kebelem,
S hogy ne látnék vad szüvébe,
Fátyolt vont szemem fölébe;
S nem rettegvén már tanút,
Nyílt bűnének tágas út.»

Ovidius is megénekelte ezt, az özönvíz előtti romlottságot festve színes sorokkal, mikor Astraea elhagyja a véráztatta

földet. A Kölcsey Igazsága is fölköltözött a csillagpályák közé s ezt beszéli el olyan drámai párbeszédben, a minőt egy balladájában se tudott megszólaltatni.

A földi küzdelmek hiábanvalósága igazán költői módon nyilatkozik meg sokat vitatott versében, a «Vanitatum vanitas»-ban. A Prédikátor felséges soraira hivatkozik s ugyanazt a hiábanvalóságot fejezi ki, de nem olyan végtelen mélységű fájdalommal, hanem keserű humorral. Ez a keserű humor az, a mi megtévesztette a költemény sok magyarázóját.[58] Az egész nagy műgonddal s kifogástalan formában van megírva, csak egy kissé keresett:

«Földünk egy kis hangyafészek,
Egy perczhozta tünemény;
A villám és dörgő vészek
Csak méhdongás s bolygó fény.»

Ez költői és szellemes, de ezeket az ellentéteket így űzi hét versszakon keresztül.

Sokat szenvedett és nemesen érző lélek termékei e költemények, melyekből most az igazgyöngyöt válogatjuk össze, hogy koszorúba fűzzük. A lélek emelkedettsége s a nyelv és forma tisztasága ad legtöbbjének valamelyes fényt, máskülönben igazán kis részét fűzhetjük a gyöngysorba. Mint szerelmi lirikus, hiányzik belőle az érzés; mint bölcselkedő költő, nincs benne elég mélység. Csak az említett néhány költeménye kivétel. De hisz a szerelmet valójában nem is ismerte s hosszas magányának nem adott elég erős és mély kifejezést; részben bizonyos klasszikus tökély keresése fogta meg a szenvedély gyeplőjét, részben az a szenvedély se volt elég erős.

Nem ékes szőke vagy barna leányzó lobbantotta szenvedélyre ezt a tépelődő, mélázó embert, hanem a haza. Nem közhely volt e szó akkor a költeményben, mint manapság népszerüséget hajhászó poétáknál. Az állandó nemzeti küzdelem,

58 Helyesen méltatja Angyal Dávid (i. m.) röviden összevetvén a különböző magyarázatokat is.

miben minden író részt vett, a politikai mozgalmak, a mik valódi életkérdéseket döntöttek el, minduntalan fölkorbácsolták a hazafias érzést. Kölcsey is ismerte ezt az érzést, verseiben, leveleiben, minden írásában meg-megnyilatkozik. Költészetébe új hangot visz be s hazafias versei melegebbek, igazabbak lesznek. A kuruczvilág emlékei ihletik meg s fölzendül lantján az a szálló igévé lett igaz magyar sóhajtás:

«Rákóczy hajh! Bercsényi hajh!»

Győzelmet remél:

«S rohan, mint ár, a győzelem
Kelettől nyugatig.
A láncsa zúg, a lobogót
Magas szellők viszik.»

Egy kissé szónokias az egész, de már természetesebb hang. Ez a hazaszeretet gyúl igazi szenvedélylyé Kölcseyben s a negyven évet átélt férfiban csodás erővel lobog. Mintha álomból ébredne, úgy elfelejti régi habozását, tétova magaviseletét. E pontnál már nem a Kazinczy-iskola legjelesebb költője, a klasszikus stilus békói lehullanak. Ő, a ki teljes egyéniségével hátrafelé tekintett s a mult költője lett Kisfaludy Károly és Vörösmarty mellett, hazafias lirájával csak olyan modernné vált, mint akármelyik. A «Szerelem» kék felhők közt lebegő költője az anyaföldre szállott le, a pogány poéta hívő lett és keresztény. Úgy fohászkodik föl a magyarok Istenéhez:

«Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors a kit régen tép,
Hozz rá vig esztendőt,
Megbünhödte már e nép
A multat s jövendőt!»

Ez nem üres dagály már, e sorokból vér buzog és élet árad. Magyar és keresztény érzést lehel minden sora. A történelmi

áttekintés a nemzet multján tömör és erővel teljes s a mint utolsó soraiban újra az Istenhez emeli imára kulcsolt kezét, a vers-sorok úgy zengenek, mint az orgona zúgása; oly szép az egész, mint egy középkori templomi ének; semmi más érzés nincs benne, csak a mult tudata s hit az Istenben.

Az a Kölcsey dalolt most már, a ki minden erejével részt vett a politikai küzdelmekben. A «Tisztújítás» frisskedvű sorai

33. AZ ERKEL F. MEGZENÉSÍTETTE «HYMNUS» KÉZIRATÁNAK KEZDETE.

épen úgy közvetlen érzésből fakadnak, mint a Zrinyi két dala. Ebben a két dalban ismét vígasztalan fájdalom szólal meg, de már nem üres búsongás, se általános érzések szenvedélylyé magasodása, hanem a hazafi szenvedélye, égő fájdalma, aczélos haragja.

Merő változás az egész. Mythologiai képet itt is használ, de milyen eleven és reális ez a kép: a hazája után síró, bujdosó Odysseus! Itt is használ csillogó allegóriát:

«Honnan a hír felszáll s arczulatja
Lángsugárit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét.»

De mennyi erő és valóság ezekben a pompás, színes sorokban!

De a két Zrinyi-dal is különbözik egymástól. Az első hangja a tengermély fájdalom elégikus szava, a másodiké a zugó szenvedély után a tompa lemondás. Utolsó sorai a betelő, kérlelhetetlen, igazságos végzetet felségesen festik:

«Törvényem él. Hazád öncsillagzatja
Szülötti bűnein leszáll;
Szelid sugárait többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép;
S szebb arczot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.» [59]

Ezek a költemények az igazi gyöngyök. «Hymnusát» minden magyar könyv nélkül tudja. Ezt kivüle csak két költemény érte el: a Vörösmarty «Szózatja» s a Petőfi «Talpra magyarja.»

* *

Az elbeszélő költészetben Kölcsey határozottan gyönge. Csak azt lehet érdeméül fölhozni, hogy új csapáson haladt. Addigelé nem volt magyar költő, a ki balladákat írt volna. Talán Kölcsey is jobbakat ír, ha később él, de sok különbség nem lett volna akkor sem. Végre is voltak előtte példák: olvasta Goethe és Schiller szép balladáit, olvasta Bürgert, olvasta a skót balladákat és spanyol romanczokat a Herder átültetésében. Csak nálunk volt az ösvény töretlen. De már néhány év mulva Kisfaludy Károly gyönyörű balladákat ír. Nem annyira a német hatás alatt készült «Álmatlan királyra», «Karácsony-éjre» stb. gondolunk, hanem a «Budai harczjátékra», a «Sastollra», a «Bajnokdíjra», a melyek minden ízükben eredetiek, magyarosak s szinte tavaszi jókedv tölti el, mint Kisfaludy Károly egész költészetét. De Kölcsey nem volt elbeszélő költő.

59 Csak a szerencsétlen «bájkör» szó zavarja a hatást.

Utánozta az ismert balladákat, Schillert («Róza») és még inkább Bürgert. Messze mögötte maradt ennek is. A sokat dicsért és sokat gáncsolt németben volt tehetség; ha hosszadalmas is, jó elbeszélő s meg tudja ütni az erősebb húrokat is («Lenore», «Der wilde Jäger») s a humor iránt is van egészséges érzéke. Kölcsey átvette tőle a szélesen részletező elbeszélő hangot, de a drámait nem. Különösen a párbeszédek nem sikerülnek neki, a szónokias előadás, a magyar költészetnek hosszú időn át megölő hibája, keríti hálójába. A mi népszerű balladaköltőnk, Garay János, szónokias az unalomig (szónokias különben mestere, a híres Uhland is). Kisfaludy Károly írt egyedül igazi jó balladákat egész Arany Jánosig.

És micsoda világ az, a mit Kölcsey elbeszélő költészete föltár? Árnyékképek. Két hű szerető, mint Hero és Leander, («Szép Lenka»), vitéz magyarok és fenevad módjára dühöngő törökök, elszánt hölgyek, gyermekgyilkos bukott lány, üres romantikus ködképek: szerelmében elsorvadt s kisértetté vált lovag, az öreg remete stb.

Természetesen nem mind egyforma értékű. A jobbak közül való «Dobozi» és a «Vérmenyegző», legalább kerek mese mind a kettő. Kisfaludy Sándor «Dobozija» — bár szinte gyönge költemény — valamivel jobb a Kölcseyénél, valamivel több benne a szenvedély. Kölcsey nem tudja a helyzeteket sem jól festeni; kevés olyan sikerült sorokat találni benne, mint a «Vérmenyegzőben» az ara leírása:

«S az könnyű, mint esti szellet,
Tánczát vőlegénye mellett
— Szíve olvad, arcza ég —
Pártájában lejti még.»

Az egész költemény megvillan valamikor még — nem tudni, véletlen találkozás-e vagy sem — az Arany János töredéknek maradt «Öldöklő angyalában», hol szintén a menyegzős népet támadja meg a pogány. Olyan e két vers egymás mellett, mint

az aeginai templom homlokzata s a Phidias mesterművei. Akkor még nagyon szegények voltunk.

Van ezek közt egyébként egy olyan — minden érzelmessége mellett is — kedvesen derült románcz, mint a «Zápor», de ott az «Endymion» is, a minek mesterkélt nyelve és előadása már a paródia hatását teszi.

Ezekben a kudarczokban része van a Kazinczy iskolájának mert nem volt benne se erő, se természetesség. De olyan igazán gondolkozó és tanult költő, mint Kölcsey, újra meg újra fölhangolta lantját s végigpróbálta a legkülönbözőbb húrokat. Élete és környezete nem hagyták egészséges ösztönét teljes virágában érvényesülni, de egyéniségét nem lehetett egészen üvegházba zárni. Mikor Vörösmarty felséges nyelvű eposzait megírta, Kölcsey is hasonló kísérletet tett: egyik a «Szondi», másik a «Kölcsey», egyik tizenhat, másik tizenhét sor, de valami ékes a nyelve! Van aztán egy csaknem ismeretlen kis verse, «Balassa» czímmel. Ennyi az egész:

«Kétségtől rettegve, bánat közt nyugtalan
Sírok, de könnyemet ontom haszontalan,
Erdőn, bérczen, völgyön bújdoklom úntalan,
Segédkart s hajlékot nem lél boldogtalan.
  Szélvész mérge tépi lengő vitorládat,
Bocsásd le, hű remény, biztos áncorádat,
S habok közt nyugtatván roncsolt hajócskádat,
Fordítsd mosolygva rám még egyszer orczádat!»

Ez szép, mert jellemző. Kölcsey nem ismerte még Balassa szerelmes verseit, nem ismerte teljességben ezt az égővérű, délczeg, erőszakos magyar troubadourt. De a mit ismert belőle, azt tükör módjára mutatja e két versszakban: az üldözött költő kétsége, keresztény hite egyaránt megvan benne, valamint a nyelv régiessége s a Balassa stilusának utánzása. E kis vers érdekes, mert bizonyít. Kölcsey tudott jellemezni is.

Ily különböző a Kölcsey költészete tárgyra nézve a «Panasztól» a «Balassáig», értékre nézve a «Zrinyi dalától» az «Endymionig»

KÖLCSEY ARCZKÉPE A NAGYKÁROLYI VÁRMEGYEHÁZ TANÁCSTERMÉBEN.

Költői egyéniségéről merő lehetetlenség képet adni egy pár erős vonással, ki kell rajzolni apróra. Gazdag tudása és készültsége megóvták a szélsőségektől s erejét próbálgatta mindenféle fegyvernemben. Más korban bizonynyal más lett volna belőle, de épen akkor szívott magába a kor annyiféle hatást s Kölcsey majdnem mindet ismerte. Ez ártott egyéniségének. De ártott a lelkében élő érzelgés és mélabú is. Ezek miatt merített oly ritkán az egyszerűség és erő gazdagon bugyogó kútjaiból. Pedig érezte, hogy itt van az igaz költészet. Ezt mutatják fordításai. Homerost kezdte fordítni, a minden költők ősét. Másfelől két szerb vitézi éneket fordított le (ezek igazabb hangon vannak fordítva, mint az Ilias); az egyik Obility Milos vezérről szól, a ki áthajította buzogányával a Szent Demeter templomot, a másik Kulin kapitány kedveséről, kinek fekete hollók beszélik el a kedvese elestét: egyik szinte a Homeros ős nyugalmával és erejével mesél, a másikban izzó lángokban forr a dél-szláv szenvedély.

V.

Most már lehetett beszélni magyar irodalomról. Más világ volt már, mint Kazinczy korában. Pest igazi irodalmi központtá lett. Bártfay László, gróf Károlyi György titkára, ki vendégszerető házát megnyitotta az íróknak, állandó vendégül láthatta Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Bajzát, Toldyt s a régiek közül Kölcseyt és Szemere Pált.[60] Az érdeklődés irántuk kezdett általánosabb lenni, nem úgy, mint nem sokkal azelőtt, mikor csak egy pár ember tudott az irodalomról. A remény zöld lobogóját vonták föl mindenütt. Bártfay naplója[61] és levelei igen jellemzők. A művelt közönséget képviseli ő, a ki a legmélyebb tisztelettel irogat az íróknak gyönyörü tiszta írásával, akárcsak nyomtatás lenne. Nem a Maecenas szerepét játszsza, csak a jó barátét,

60 Toldy. I. m.
61 Kézirata a M. Nemz. Múzeumban.

a ki boldog, ha író-barátait megkinálhatja egy pohár borral vagy egy pipa dohánynyal. Még messze volt a forradalom kora, csendes és tiszta volt a levegő. A Bártfay naplója jellemzi az életnek ezt a nyugalmasságát, valamint azt a belső, igazi érdeklődést az irodalom iránt. Egész délutánokat, estéket töltenek el munkáik megbeszélésével, új eszmékkel. A hatás sok forrásból ömlik s bőségesen mernek belőle, de egyre jobban érvényesül a nemzeti, a magyar.

A xx. század fiának csodálatosnak tetszik ez az írói élet, a maihoz viszonyítva. Semmi nyoma annak a lázas sietségnek, ideges munkának s az utána következő közönynek, a mi most uralkodik. Hatalmas alapot vetnek a leendő magyar irodalomnak, mindenféle szakban egyaránt. Az írói társaság nem vegyes, mind úr ez és magyar, ki a szülői házból hozta a hagyományt magával. Kisebb pörpatvarok, torzsalkodások itt is előfordulnak, de fővonás az egymás tisztelete, megbecsülése. Mindnyájan nagyon komolyak. A mikor írnak, nem gondolnak pénzhajhászatra, nem a pillanatnyi sikert kergetik; írnak, a mit a lelkük sugall. Nem félnek, hogy nem fogja olvasni a közönség. Kicsiny ugyan ez a közönség, de az övék.

Az új írók közül a központba Kisfaludy Károly kerül, a Himfy öcscse. Bohém költő, mint Csokonai volt, de már úri bohém; deli, szép legény, volt katonatiszt, világlátott és gavallér ember, egész valója csupa elevenség. Új hatást szívott magába: romantikus és népies. A romantikát a németektől tanulta, kissé beteges ez az irány, a vér lázas hevülésének nagy a része benne; de annál tisztább és egészségesebb a népies irányzat. Néha oly egyszerűséggel szól, mint ez ideig senki a magyar írók közt. Gyorsan dolgozik, sokszor felületesen, elnagyolva, mintha érezné, hogy az ő ideje nem szabatott hosszúra — «a hatalmas szál ember», az asszonyok, lányok kedvencze, ki «nyugtalan volt, akár a füst».[62]

[62] Bártfay levele Kölcseyhez (1830 október 21-én). Szemere-Tár x. kötet.

1822-ben indítja meg Kisfaludy Károly az «Aurórát» s ez és a Szemere «Élet és Literaturája» adják a kor szellemi mun-

34. GRÓF KÁROLYI GYÖRGY.

kájának java részét. Kölcsey az utóbbiba dolgozik. De mikor feljön Pestre, örül neki mindenki. Jelleme puritánsága, művei komolysága megadják neki a kellő tiszteletet. Jó ember és

kiváló elme. Valami igazabb, tartalmasabb van ez írói levelek udvariasságában, mint a Kazinczyében, a mi már modorossá vált. Nem a széphalmi mester emberei már ezek, nem a görög klassicismus az ideál, hanem a romantika paripáját nyergelik meg, hogy a középkorba vigye vissza őket. Kazinczyról mindig tisztelettel szólnak még, de már az ő ideje kezd lejárni.

Mikor Kölcsey 1826-ban hazatért Szemerééktől, mintha egy kissé megéledt volna. Maga is úgy írja: «talán végeztem volna valamit . . .»[63] De végezett is. Előszedte ifjúkori tanúlmányait s egyre-másra fejezte be s adta ki a Szemere lapjában prózai dolgozatait. A sok önkéntes szenvedés után kissé leszürődött. Előtte volt a munka, hatalmas mező: történelem, irodalom, filozófia. Kora ifjúságától fogva gyűjtött anyaga volt, a mit olvasmányok, gondolkozás és látó szem szereztek. Kölcsey ezen munkáiban nagyobb, mint költeményeiben, értekezései olyanok, a minőket az ö idejéig nem írtak. Nem veszett el apró részletkérdésekben, belátta az egész mezőt. Egy-más tekintetben ma is számot tesz némely értekezése. Pedig milyen könnyű ma dolgozni, mennyi könyv, mennyi adat áll az író rendelkezésére! Mennyi jelent meg az elmult idők forrásaiból! Kölcseynek pedig milyen kevés volt a kezében és még hozzá Csekén, a kulturális világtól igazán messze. Csak a szeme és a feje kiválóságával lehetett így. A korabeli magyar tudósok elsülyedtek körüle: Horvát István gyermek, Virág Benedek kontár, Kazinczy műkedvelő mellette.

Két nagy ember munkái támogatták Kölcseyt: Bayle-é és Herderé. Eszméik, gondolataik kötöttek szárnyat neki. A tudományos munkásság soha se örökéletű. Homerost, Shakespearet mindig egyforma gyönyörrel lehet olvasni, de a tudós csak nevét vési be márványba, munkáin tovább épitenek s az alapot idővel új építmények fedik el. Mi maradt Bayle négy óriás kötetéből? Legfeljebb szellemes megjegyzései. Herdernek van

63 Önéletrajza.

egy gyönyörű könyve: «Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit». Az egész emberiség fejlődését foglalta belé a nagy író. Szépen, lendülettel van írva. Voltaképen ő az első, a ki kifejti, milyen befolyással van a hely, időjárás, faj és kor

35. AZ «AURORA» CZÍMLAPJA.

a népek egész szellemi fejlődésére. S ezzel az elvvel ma Taine pompázik, mert ő fejtette ki ezt egész teljességében s hirdette a nagy világnak ragyogó, csillogó nyelvén.

Igaztalanság esik, ha Kölcsey munkáin végiglapozva azt mondjuk: hiszen ezt mind tudjuk már! Kölcsey nagyon sokat tett. Nem adatokat hordott össze, hanem eszméket adott. Szám-

talan érdemes emberünk dolgozik ma is a hegy lábában s vizsgálgat mindent apróra. Kevesen érnek föl a hegytetőre, a honnan felséges a kilátás, noha a részletek elvesznek a kéklő messzeségben. Kölcsey a hegyen állt. Érdemes még egyszer körülnézni onnan, a honnan ő nézett körül s egyúttal az ő szemével nézni, mert nézésében a lelke is megszólal s gazdag lélek beszél, a ki örökké gondolkozott. Nagy dolgok hozták mozgásba. Ilyen a történelem, a nemzet. Erről beszél a «Nemzeti hagyományok».

Herdertől vette át a környezet befolyását, a hagyomány erejét és fontosságát s ezen elveket alkalmazza a magyar nemzetre. Irodalomtörténet, történetírás még bölcsőben hevertek, mikor Kölcsey ezt írta. Neki meglehetős mindegy volt: fölkutatta az eredeti forrásokat, a hol találta s írt a költő szíve s a tudós esze segítségével. Szép és költői, mikor a nemzetek és korok ifjúságáról beszél, az ébredő lélekről, a hagyomány glóriájáról, mely óriássá növeszti az első hősöket.[64] A kor hangulatától is szított lelkesedéssel ír a görögök gazdag hagyományáról, ellentétben a rómaiakkal, kik még meses hőskorukat is krónikás szárazsággal írták meg. Teljes világossággal — Herder nyomán — jellemzi a középkort s fejti ki annak igazi romantikus szellemét. Aztán a magyarra tér. A magyarnak nincs történeti hagyománya. A hőskor nyomai eltüntek, pedig voltak. Az emlékeknek nincs tisztelete. A történetírásból kihalt lassanként a monda. A magyar szellemből hiányzik az igazi romantika: a szerelem.

Legértékesebb része e dolgozatnak a rövid irodalomtörténeti vázlat. A legfontosabb dolgokra mutat rá s néhány sorban jellemző korrajzba állítja belé az adatokat. A népköltészet nyomait keresi s kiemeli a kurucz költészet értékét. Valódi becsére szállítja le a hajdan népszerű Gyöngyösi költészetét, hogy annál jobban kiemelje Zrinyi nyers, de hatalmas talentumát. Ezt a biztos alapozást a késő idő is megtartotta.

64 Ez ugyanaz, a mit Carlyle (The heroes I.) is kifejt stílusa egész fényességében.

Az «Élet és Literatura» 1827-iki évfolyamában «Töredékek» czímmel vallásfilozófiai értekezés jelent meg a Kölcsey tollából. Régebbi munkája volt, a mit újra átdolgozott. Sok van e munkában Bayleből, de van a Kölcsey lelkéből is. A lélek legmélyebb kamarájába világít be.

A munkásság és szenvedés hol meddő, hol gazdag évei alatt a gondolatok egész falkája járhatott a költő agyában. Úgy látszik, az emberi élet végessége, a halhatatlanság s a vallás eleget foglalkoztatta. Kazinczy is gondolt ilyesmikre. Horváth Ádámmal való levelezésében hosszasan elmélkednek e kérdésekről. A katholikus ritust sokszor dicséri s Lutherre haragszik, hogy a költészet s a művészet koszorúját letépte a vallásról.[65] De a Kazinczy gondolatai felszínesek rendesen. A költő beszél belőle, akár Schillerből, ki a «Stuart Máriá»-ban a római szertartást és hitet egész mystikus költészetében viszi színpadra. Kölcseynél mindez mélyebbre vág.

Nem volt valami vallásos ember[66] s felekezeti épen nem. Ő is inkább katholikus s szintén művészi okokból s ő is ismerte a «Stuart Máriá»-t. A franczia fölvilágosodott irodalom hatása még akkor is erős volt. A tiszta deismus felé vezetett ez, az egyház elleni gyűlölet nélkül. E gyűlölet nálunk az írók közt nem is verhetett volna gyökeret, hiszen egész sereg rokonszenves és lelkes pap dolgozott közöttük. Fanatismus nem volt egyik részen sem. Világos nyomok mutatják, hogy a hit és a kétkedés, a spiritualismus s a materialismus viaskodtak néha Kölcsey lelkében. A magába mélyedt férfiú nem félt a haláltól, de a sír örök némasága meg-megriasztotta az éjszakában. Mikor a kolera idején Bártfayhoz írt levelében (1831 július 2.) templomba küldi a népet, annak aligha van mélyebb jelentősége. De annak már igen, hogy munkáiban az elmulás sivár gondolata időnként

65 Leveleiben többször, kivált Kölcseyhez 1813 szeptember 28-ikán.

66 Önéletrajzában azt írja erről: «Religiómról szóllani csak akkor leszen idő, midőn vagy többé nem leszek, vagy magam is írói s emberi pályámra a jövendőség számára visszatekintek.»

meg-megszólal. Így a «Vilmá»-ban, a «Coelestiná»-ban s a Berzsenyiről szóló emlékbeszédben, hol tompa fájdalommal, hol azon a gyöngéd materialismus hangján, a melylyel Ómár Chejjam nézi a virágot, mely szép leány hamvaiból sarjadt. Ezek a gondolatok ismétlődnek meg a «Töredékek»-ben is, míg végre a méla megadás sóhajával tér vissza a hit halványan lobogó mécseséhez.

Nem új gondolatok mindezek, de tiszta, szép formában adva elö s az előadás melegsége igaz meggyőződést mutat. Az első fejezet jeligéje Homerosból való: *«Οι δ' ἄλλοι φιλότητα καὶ ὅρκια πίστα τάμωμεν».*[67] De ez a pogány jelige úgy hangzik, mint a Biblia örök békéről szóló igéi. Az összes vallások egyesülését óhajtaná. Néhány erös vonással itt is igazán jellemzi a középkort, kifejti a római pápaság nagy jelentőségét, a kulturát, a mit egyedül a kolostorok tartottak fönn. Mindezt védelmébe veszi Herderrel szemben s tagadja Luther föllépténék szükségét, a miben aztán méltán vádolható elfogultsággal. Minden más pontjában elfogulatlan. Észszel vallásra téríteni hiábavaló. Az észnek itt nincs szava, az megáll a kapuban, a hol a hit fogja kézen az embert. A vallásosság is az érzések egyike, a hitetlenség az érzés csonkasága. A puszta theismus csak a filozófusnak való, a népnek ceremónia kell. Ceremónia és tiszta erkölcs, ez teszi a vallást. Megoldatlan csomók mindig maradnak s hiábavaló azokat jobban összebogozni: «Akármint legyenek ezek, annyi való marad: hogy az emberiség bizonyos magvakat rejt keblében, de a melyek annyi ezredek folytokban soha sem indultak virágzatba; s ha elvégeztetett, hogy valaha kivirágozzanak, annak másutt, nem ezen életben, s máshol, nem ezen planétán, kell s lehet történnie. Az emberi nemzet felett és körül, úgy a mint ezen bujdosó csillagon él és bolyong, *világosságnak és homálynak* bizonyos jóltevő egyarányuságban kell elterjednie. Bontsd meg az egyarányt, s akár világosság a

67 Magyarul: És mi nagy esküvel kössünk szövetséget.

homályon, akár homály a világosságon vegyen erőt, mindenik esetben elvakítottad az emberi gyenge szemeket, s kit fogsz majd a sötétben tévelygő mellé vezetőül rendelni?»

Kölcsey imez esztendei gazdagok voltak. 1826-ban írta kritikai tanulmányát Körner «Zrinyijé»-ről. Nemcsak e drámát bírálja benne, benne van a magyar dráma- és színügy egész

36. DÉRYNÉ.

nyomorúsága. Kölcsey nem volt optimista s magányából is teljes világításban látta az állapotokat.

Elnyomott nemzet lévén, a színügy nemcsak irodalmi és művészeti kérdés volt. A vándorszínészek a nemzeti nyelv apostolai voltak s joggal várhatták a magyar közönség támogatását. Elzüllött korhelyek közt lelkes idealisták járták a világot. Déryné naplója valóságos korrajz. Az ország fővárosa nem adott nekik bőséges kenyeret. Nem tudtak állandóan megtele

pedni, egyik vándor társulatot a másik váltotta föl. A menynyire egykorúak följegyzéseiből vissza lehet állítani az állapotokat, akadtak köztük igazi művészek is. Kántorné természetes pathosát dicsérettel jegyezték föl a végtelen szavalások özönében. Dérynét igen kedves énekesnőnek mondják s kivált a víg genreben akadtak életrevaló tehetségek, mint Balog István, Szerdahelyi József. Műsoruk végtelen gyönge volt: rémdrámák és burleszk komédiák járták. E mellett Kotzebue vígjátékai s érzékeny drámái. Klasszikus munkákat is átdolgoztak barbár módon s a verset nem vették be. A közönség egy része határozottan ellenük foglalt állást.[68] Csak így érthető Kölcsey kemény beszéde a játékszín mellett (1827).

Az írók belátták az állandó színpad végtelen fontosságát. Mennyi fölszólalás, beszéd és személyes buzdítás hangzott el! Döbrentei 1821-ben megindítja a «Külföldi Játékszínt», hogy műsort teremtsen. Nagyra tervezte a dolgot: «Macbeth» is jött volna benne, de vállalata megszünt a II. füzettel. Kisfaludy Károly pedig dolgozott buzgón, egyre-másra írta darabjait, a miket jól-rosszul eljátszottak vándorszínpadok deszkáin, a közönség egyre növekvő lelkesedése mellett. Ez a lelkesedés fogadta Körner «Zrinyi»-jét is, hiszen magyar hősről szólt. Szemere Pál fordította igen szabatos jambusokban.

A Kölcsey prózai dolgozatai egész tárgyilagosak s mégis szinte többet ad bennük magából, mint lyrai költeményeiben. Mily eleven a «Zrinyi»-bírálat bekezdése, mikor gyertya mellett ülve rajzolja önmagát, a mint magyar lelkesedése összevegyül a kritikus elégedetlenségével s az a kevert, melancholikus hangulat jön ki belőle, a mi végig vonul az egész értekezés sorain.

Nem sok drámát vagdaltak úgy szerteszéjjel, mint Kölcsey a «Zrinyi»-t. A magyar irodalomban Körner vesztére örökítette meg magát. Szinte kár ezért a lánglelkű poétáért, kiben úgy forrott, csapongott az érzés, hogy áradata miatt kifejezést sem

68 Bayer József: A nemzeti játékszín története (Budapest, 1887).

tudott adni neki. Ám e tragédiája igen gyönge. Kölcsey nem irgalmazott egyetlen alakjának, egyetlen jelenetének sem, bár elismerte, hogy Szolimán alakja és halála drámailag van fölfogva. Gyilkos birálata közben egész dramaturgiát ad, mely

DÖBRENTEI GÁBOR'

KÜLFÖLDI SZÍNJÁTÉKAI.

ELSÖ KÖTET.

NÉMET JÁTÉKSZÍN.

NYOMTATTA BÉCSBEN
KASSAI KÖNYVÁROS WIGAND OTTÓ KÖLTSÉGÉVEL
GRUND LEOPOLD 1821.

37. A »KÜLFÖLDI JÁTÉKSZIN« CZIMLAPJA.

szinte csodás biztonsággal van megépitve.. Kitünöen kiemeli, hogy mi az igazi történelmi szin és korrajz, rámutatva Goethe és Schiller drámáira. (Hogy Goethét a drámában is jobbnak tartja Schillernél, az érthető. Goethe volt a bálvány mindenben.

Nem is Shakespeareben keresi a tökélyt, hanem Goethében. Pedig Kölcseyn is inkább látszik a Schiller hatása.) A drámában actio kell, lelki actio. Az igazi tragikus pathos egyszerű és nagy.

A tragikum még mindig eldöntetlen kérdés. Lehet-e Zrinyi tragikus hős? Úgy nem, a hogy Körner fölfogta. De Kölcsey szerint lehet, ha küzd sorsa ellen s csak a halál előtt válik küzdelme lemondó önfeláldozássá. Gyulai Pál[69] ebből azt a következtetést vonja le, hogy Kölcsey nem jutott el az igazi tragikai fölfogásig, mert a hősnek vétséget kell elkövetnie. Péterfyvel[70] együtt azt tartjuk, hogy nem szükségképen. A tragikum egyedül a hős jellemében és küzdelmében rejlik.[71]

Másfelől a komikumról írt hosszabb értekezést, mely mintegy kiegészíti emezt. Maga is megemlíti, hogy jórészt nagyobb mesterek nyomán írta. Ezek Bouterwerk, Jean Paul és Lessing. Eredetisége jóval kisebb a Zrinyiről írottnál, de világosan, szépen fejti ki a komikum különböző fajait. Úgy kezd belé, mintha Kisfaludy Károlyról, a vígjátékíróról adna bírálatot, de hamarosan átcsap az általánosra, beérve egy-két dicsérő szóval Kisfaludyt illetőleg. A személyes kritikát abbahagyta Berzsenyi óta. De a tanulmány végén itt is ki-kivillan egy-egy szikra belőle, hibáztatja költőinket, hogy rosszul fogják föl a komikumot s a görögök ös forrásaihoz utasitja őket. A «Nemzeti hagyományok» utolsó pontja is az, hogy mikor lesz igazi színköltőnk méltó játékszínen?

Minden időben ezt tartották a költészet legmagasabb fokának s hatása a legközvetlenebb. Ebben a korban, midőn a költés minden faját művelték már, midőn általános virágzás volt, a dráma se maradt műveletlen. A «Bánk bán» megvolt már, de eltemetve egyelőre a feledés porába. Kisfaludy Sándor darabjai csak kísérletek. De az öcscse, sekélyes és gyors munkái mellett, nemesebbre is törekszik, formaérzéke tisztul s megírja az

69 Katona és Bank bánja.
70 Összegyűjtött munkái. III. kötet.
71 Bővebben kifejtem «Vörösmarty utolsó drámája» cz. dolgozatomban (Egyetemes Phil. Közlöny 1906).

«Iréné»-t, e minden gyöngesége mellett is érdekes munkát. Ám még a nyelv dadog, szinte vergődik a jambus békóiban, áradozik, a hol érzelmes szeretne lenni s dagályos a fenséges helyett. A nyelvet Vörösmarty készíti el, nála már cseng, mint az ércz, mint az ezüst. 1821-ben készül el a «Salamon király»,

38. KÖRNER

Shakespeare és a német romantikusok jegyében, kezdő fiatalos munka, de csupa üde költészet. 1828-ban már «A bujdosókat» írja, a dráma még formátlanabb, csapongóbb, de a szónak ereje növekszik s már nem csak színes és ragyogó, de drámai is. A magyar história vonult föl a játékszínre, valami idealizált história, nem a valódi, majdnem annyira magyar csak, mint a

Körner szigetvári vitézei, de költőibb, igazabb, őszintébb. És Kölcsey, a ki annyit írt a dráma elméletéről, gyakorlatban is meg akarta próbálni erejét. Péczelen fogott hozzá, Szemere oldala mellett, forrongó férfi ereje javában. De Péczelről távozván, abbamaradt ez is. Emlék maradott, töredék a «Perényiek» czímű szomorújátékból. Perényi Gábor lett volna a hőse, ki testvérét elteszi láb alól, hogy aráját elragadja s majdan féltése áldozatává tegye.[72] Ez is a német romantika hatását mutatja, alakjai: a szenvedő és tűrő asszony, a zordon Perényi, az intrikus Lőrincz deák mind tipusok. Ám a hős s az intrikus közti hosszú dialóg ügyes és folyékony. S nem szinte Vörösmartyt halljuk e sorokban?

«Sem míg hajamnak szöke fürteit
Körítve fénylett a leányi párta,
Sem a mióta jobbod elfogadván,
Befedte főmet asszonyfátyolom,
Más férfi képe szívemben nem élt
Azon kivül, kit mátkámnak neveztem,
Kezem szabad volt s néki vittem azt.
Meghalt, s atyámtól birtokodba jöttem,
S érezve szentül tartozásomat,
Bűnnek hivém a kívánságot is,
Mely más karok közt enyhet lelni vágy;
S ha néma várad sánczain kivül
Egy gondolat még mellemből kiröppent,
Az csak Ferencznek sírján nyúgodott.»

Nem tudni, mennyire csökkentette volna a drámaiságot itt is az áradozó lyrai nyelv. De méltó e töredéket odaszámítani a költő egyéb munkáihoz. Sokoldalúsága így teljesül.

Nagyon sokat írt. Tanulmányai gazdag sorát még több egészíti ki. Szép és okos, a mit «Kritika» czímmel írt, nemes és emelkedett fölfogása a kritikának; írt a görög filozófiáról, a mi ha nem eredeti fölfogást tükröz is vissza, kiérezhető belőle a

72 Érdekes, hogy Arany János meg költői beszélynek akarta földolgozni e tárgyat, de az is töredék maradt.

költő gyönyöre, mikor az annyira szerette antik világba merülhet el. Az örök derű egy sugara vetődik vissza a mélabús költőre.

SALAMON KIRÁLY

SZOMORÚ JÁTÉK.

IRTA

VÖRÖSMARTY MIHÁL.

PESTEN. 1827.

NYOMATOTT PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁSNÁL

39. VÖRÖSMARTY «SALAMON KIRÁLY»-ÁNAK CZÍMLAPJA.

Foglalkozott a mesmerismussal, az állati magnetismus nyomaival a régiségben, kisebb történelmi tanulmányokat tett s maradtak csonka értekezései.

Mindezen tanulmányok nemcsak a kor színvonalán állanak, hanem inkább túl is haladják azt. S megannyi nemes egyszerűséggel írva, mint a klasszikusok művei. Mondatai szabatosak; tiszták, mint a kristály, világosak, mint a nap. Nyelve oly tömör, egyszerű és mégis emelkedett, hogy messze fölülmulja kora összes prózaíróit.

Kölcseyt kínos melancholiájából nemcsak a muló esztendők, de a sors kemény csapása is segített kigyógyítani. Valami ábrándforma gondolatképen tünt föl előtte mindig, hogy otthagyja a falut s Pestre költözik, hogy egyedül az irodalomnak éljen.[73] De visszatartotta az aggodalom, hogy lesz-e miből nyugalmasan megélni s visszatartotta lassú természete is. Szerette volna Ádám öcscsének átadni birtokát megfelelő kárpótlásért. De Ádám rosszul gazdálkodott, adóssága nőtt s 1827-ben meghalt, özvegyet és árvát hagyván maga után.

A Kölcsey leveleiből, miket a részvétnyilatkozatokra írt, látnivaló, hogy mélyen leverte Ádám halála. Nemcsak a testvérét siratta, de érezte, hogy vállára nehezedik a kötelesség. Ez a gondolat eltépte élete minden reményét. A tehetős atyafiságból senki se kelt az árván maradtak segítségére. Kölcsey nem habozott. Magához vette az özvegyet s a kis Kálmánt. A magányosságból a világba lépett s gazda lett.

Bár a helyzet keresztbe feküdt Kölcsey távol czéljai előtt, jó hatással volt rá. Családja lett akaratlanul s élni kellett érettük. Minden följegyzés azt tanúsítja, hogy nagyon jó volt övéivel szemközt.[74] Odaadással gondoskodott róluk s nyájasan beszélgetett velük étkezés idején. Gyermek is volt aháznál újból. Kölcsey nagy gonddal nevelte s a kis Kálmán jó fiú volt. A nagybátya óva intette őt az érzelgéstől,[75] a mi saját ifjúságát úgy megrontotta. De a hajlam, úgy látszik, a gyermekben is megvolt. Nemcsak fájdalmában, örömében is köny-

73 Önéletrajza.
74 Obernyik: I. m.
75 Önpanaszok.

nyen sírva fakadt.[76] Kölcsey kevéssel halála előtt, mintegy örökségül írta neki a «Paraenesis»-t.

Ez a munkája az, a mit tán legtöbbször olvastatnak az iskolákban. Összehasonlították Cicero «De officiis» czímű

40. KÖLCSEY KÁLMÁN.

könyvével, a mit az viszont Marcus fiának írt. A Kölcsey munkája a hazaszeretet kátéja, a haza szempontjából hasonló ahhoz, a mit Kempis Tamás írt a Krisztus követéséről. Van benne valami a Stoa filozófiájából, a mennyiben az erényt, a

[76] Kölcsey levele Szereméhez (1835 január 24-ikén).

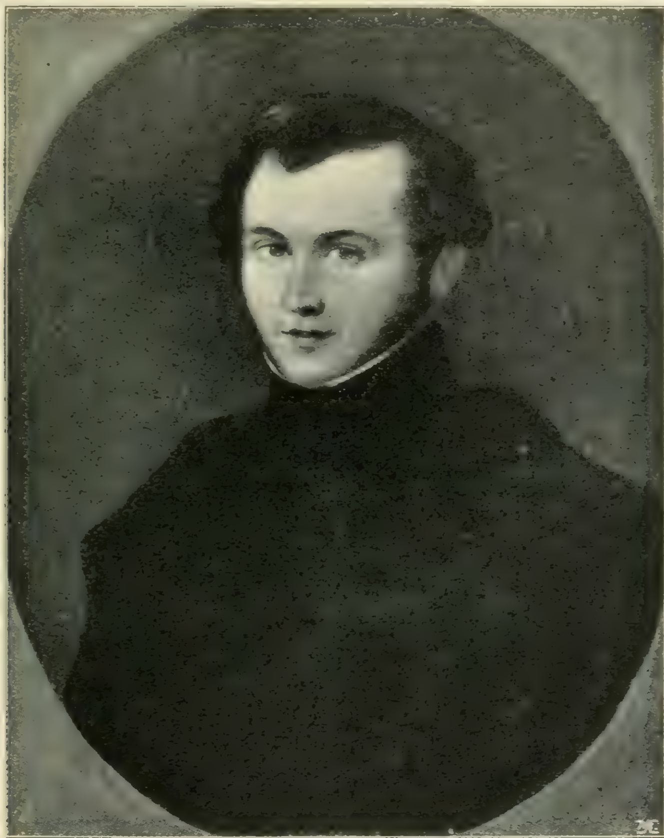
lemondást, a hazáért való nyilvános életet ajánlja. De egészében véve tősgyökeresen magyar munka, a magyar nyilvános élet hatása érzik rajta, a vármegyei s az országgyülési pálya apotheosisa. Orátor nemzet vagyunk s ennek dicsőségéről ír Kölcsey is. Mondatai nem oly tiszták, világosak, mint egyéb munkáiban, súlyos körmondatok lánczolódnak egymásba s gyakran áradozóvá lesz az erővel teljes nyelv. A «De officiis» ellenkezőleg egyike a legkellemesebb olvasmányoknak. Noha csupa stoikus filozófia, mely szerint a kötelesség nemcsak az első, de minden, mindezt kedvesen, derülten mondja el s finom szellemmel elbeszélt példákkal világítja meg minden lapon. Az író személyiségét jellemzően adja vissza ez is, az is. A római szónok öregsége és nehéz körülményei daczára is derült, nyugodt, ki életében egyike volt a legkellemesebb társalgóknak, bonvivant szívéből, lelkéből s tulajdonképen hiú, gyönge és fölszínes ember, ez Marcus Tullius Cicero, a «haza atyja»; a magyar szónok egyénisége mély és komor, mint a tenger vizê s keserű önérzettel mutatja meg, hogy milyen értékes a szenvedés.

Magánéletét írja le Kölcsey itt is e néhány sötét mondatban: «Jókor támadt, s hamar eltünt remények; lángoló, de tárgyat nem lelt indúlatok; sivatag jelen, s alaktalan jövendő: ime a tündérkar, mely ifjúságomat körüllebegé vala! Nem sokkal adott többet a férfikor; és sorsomat mostohának még sem mondhatom.»

Élnie kellett igazában egyszer. Van egy-két anekdota, a mi a magába néző szórakozott tudóst félszegül mutatja be, mint gazdát; mondják, hogy saját béreseit se ismerte volna. De az eredmény az, hogy az Ádám rendetlen birtoka javul, kezd fölszabadulni a zálog alul. A költő ki-kijár szétnézni a birtokra. Lába az anyaföldet tapossa, a kasza peng, a kalász sárgállik. A magány álmai szétfoszlottak, mint a hajnali köd.

*

Az Akadémiát az 1825-iki országgyülés alakította meg. Mindenképen nagy esemény volt ez. Nemcsak nemzeti szempontból, hanem azért is, mert biztos jele volt annak, hogy itt európai irodalom rendezkedik be.

41. TOLDY FERENCZ IFJÚKORI ARCZKÉPE.

Az Akadémia sietett tagjai közé fogadni az irodalom már híres férfiait. Kölcseyt 1831-ben választották be.

Az Akadémia rövid idő alatt az új írók palotája lett, a kik egyenként vonultak be oda. Egyre jobban érezhetőbbé vált, hogy érzésben, gondolatvilágban eltávolodtak a régiektől. Kisfaludy Károly volt az új világ embere s az ő köréből került ki

az a három író, a kik a vezérszerepet magukhoz ragadták: Vörösmarty, Toldy és Bajza. Vörösmarty nagyobb költő volt, mint elözöi; magyar minden ízében, művelt, jelleme tiszta, mint a kristály: nyugodt, magamérséklő, igazi magyar úr. Toldy csodás buzgalmával és lelkesedésével tünt ki, nem nagy szellem, de nagy eredményeket ér el: ő lesz a magyar irodalomtörténet megalapítója. Mint ember, Bajza köztük a legérdekesebb, a «melancholikus katona».[77] Műveltsége csak közepes, de az esze, a logikája kitünö, éles elme, mint a beretva, nyugodt modor alatt szikrázó szív, ép olyan makacs és kemény, a milyen érzékeny. Érzelgös verseket és kemény kritikákat írt.

Ilyen írók voltak hivatva igazi magyar irodalmat alkotni a megindított csapáson. Nemzetibbek és igazabbak elődeiknél. Kazinczy levelezett velük, de éreznie kellett, hogy az ő tekintélye csorbul. A debreczeniek támadását oly diadalmasan állotta ki, mint az orthologusokét; egy támadás, a mi az új íróktól indul ki, végzetes lesz.

A híres «Conversations-Lexicon» volt az első ütközet. Bajza kezdette. Megtámadta a készülő vállalatot, nekirontott gróf Dessewffy Józsefnek, ki rangjával, czímével akarja fedezni a hibákat s nekirontott Döbrentei Gábornak, kit képtelennek ítélt a szerkesztésre. A támadásnak kellő eredménye volt. Kazinczynak fájt a modor, a mivel az ő érdemes barátjával, Dessewffy gróffal bántak el. De Döbrenteinél sokkal többre tartotta magát, hogysem vele is megtörténhessék ez.[78] Mégis megtörtént.

A fiatalok vezére előbb kidőlt. 1830-ban Kisfaludy Károly meghalt. Mély részvéttel kisérték koporsóját. Nagy remények pusztultak el benne. Kazinczy gyászfátyolt kötött kalapjára.[79] Kisfaludy barátaival együtt gyászolta a korán elhunytat. Még nem ütköztek össze.

Az írók általános gyászában résztvett Kölcsey is, csak úgy, mint a többi. Őt szerették. Bajza, Toldy mély tisztelettel írnak

77 Így nevezi magát Toldyhoz írt levelében 1821 szeptember 9-ikén. (Akadémiai kézirattár 4° 61 c.)

78 Levele Kis Jánoshoz (1831 május 4-ikén).

79 Tüntetőleg említi.

neki, ő sokra becsüli Bajzát, Vörösmartyval pedig határozott baráti viszonyba lép. Egymással váltott leveleik bizonyítják: Vörösmarty szokott férfias bizalmasságával ír Kölcseynek, levelei egyszerüek, rövidek, de melegek.[80] A következő drámában Kölcseynek nem jutott cselekvő szerep, de ott volt, mint néző s nem tellett benne gyönyörüsége, sőt igen fájt neki.

1830-ban új könyve jelent meg a szorgalmasan dolgozó Kazinczynak, Pyrker érsek «Szent hajdan gyöngyeinek» fordítása.[81] Magyar ember német verseit adta prózában. Hála is kötötte őt a főpaphoz meg tisztelte benne a nagyurat, az egyházfejedelmet. Aztán pénzre is volt szüksége, nagyszámú családjáról alig tudott már gondoskodni, adóssága nőtt, mint az áradat. Csak régi kedélye nem hagyta el, a régi derültséggel s élénkséggel ír barátainak munkájáról.

Bajzáék időszerűnek tartották, hogy ellene forduljanak. Megunták már a Kazinczy-féle bírálatok hangját, a mi szavakon lovagolt s szórta a tömjént boldognak-boldogtalannak. Ebben a munkában is volt valami régies íz, a Maecenas előtti hajlongás, a magas rang tisztelete. Kazinczy jellemében volt valami az udvaronczból.[82] Aztán attól is lobbot vetett a vérük, hogy magyar ember német nyelvű munkáját fordítja, magasztalja. Valóságos korbács volt a Toldy bírálata a Bajza «Kritikai Lapok»-jában. Kijutott belőle Pyrkernek, Kazinczynak egyképen. Még a miatt is kárpálta, hogy prózában fordít verset, pedig tudhatták, hogy szegény Kazinczy mielőbb pénzt akart látni belőle s ideje nem futotta versbe szedni. Maga megmondta az előszóban.

Az öreg mester ezt nem hitte volna. A «Mondolat» durvaságát méltósággal viselte. Kicsit naiv volt, de önérzetes. Annál kevésbbé volt méltóságos most. Szokása szerint szerteszéjjel

80 Szemere-Tár.

81 Az egész irodalmi pör lefolyását l. Bleyer Jakab: «Kazinczy pöre az Auróra körrel» (Egyetemes Phil. Közlöny 1897). Részletessége miatt forrásul is használható.

82 Jellemző, mikor Van Swietennek kezet csókol (Pályám emlékezete. v. szakasz).

írt barátainak s a bírálatra is válaszolt a «Tudományos Gyüjteményben». De válasza nem mondott semmit, nem czáfolt meg semmit. Üres hang volt. Az e körül támadt levelezés cseppet se dicsőséges. Elvek és egyének egyszerre ütköznek össze s a salak kicsap, a tajték fölforr. Döbrentei «komondorfajnak» nevezi Bajzáékat. Kazinczy szemükre veti, hogy ők akarnak minden lenni s mindent elnyomni. Rumy már a Toldyék hazafiságából is csúfot űz. S mélyen jellemzi a Kazinczy gyöngeségét, hogy Kölcseynek ír. Mikor a «Gyöngyök» megjelentek, Bártfaynak pontosan megírja, kinek küldjön tiszteletpéldányt. Kölcsey nincs e nevek közt, az Ilias-pör óta bizalmas viszonyuknak vége volt. De most mégis fölkeresi levelével, hogy Vörösmaty ellen panaszoljon, mint a gyermek: «Vörösmartynál voltam. Nem csak nem bánja, sőt javallja, hogy a németül író megkorbácsoltatott... Szörnyű dolog, midőn költőnek nincs szíve.»[83] Az egyetlen nyugodt hang a Bajzáé. Keményen és hidegen ír, de illő tisztelettel és mérséklettel.

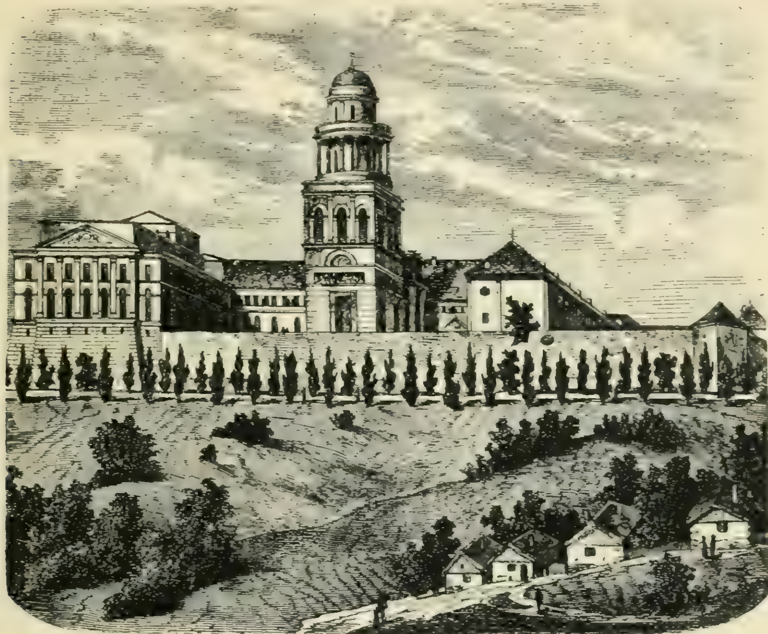
Nem tudni, felelt-e Kölcsey öreg barátja levelére. Elmult az az idő, midőn fegyvert öltött védelmére. Azonban szó nélkül nem hagyta a dolgot s Bártfayhoz írta békítő sorait: «Kérlek, édes Laczim, intsed a szeretetre s tiszteletre méltó Bajzát, kiméljék a szent öreget. Nincs ember gyöngeség nélkül; de ez, ha ezer-annyi gyengékkel bírna is, mégis nem csak tiszteletünket, de hálánkat, s a legnagyobb mértékben, kívánja. Ha Kazinczy nem lett volna: bizony most sem egyikünk sem másikunk nem állna ott ahol. Bizony őnála nélkül egy egész epochával hátrább állanánk.» (1831 április 9.)

Érzéseiről nem szól Kölcsey, de Kazinczyról tartott emlékbeszéde bizonyítja, hogy mennyi részvéttel nézte e szomorú csatát. A széphalmi dictator utolsó harcza volt s nem hiányzik belőle a drámai, sőt a tragikai szín sem.

Még voltak hívei. 1831 április havában hajóra ült, hogy Pannonhalmára menjen, meglátogatni Guzmicsot és más barátait.

[83] 1831 márczius 4-ikén (Szemere-Tár XI.).

Gyermek volt az ősz ember, szeretetreméltó és könnyelmü. Elfeledte anyagi gondjait, családját, viszályait s ragyogó friss kedvvel tette meg ez útját, maga sem hivén, hogy ez lesz az utolsó. Megírta az út emlékeit s kis könyvben kiadta. A nagyreményű ifjunak, báró Eötvös Józsefnek ajánlotta. A régi Kazinczy volt ez, a ki annyira boldog, hogy a «jók szeretik.» Útja diadalút volt, hiszen ő maga annyi rózsával szórta be,

42. PANNONHALMA.

hogy illatárnál egyebet se érzett. Ragyog az egész könyv az optimismustól. És ez a könyv fegyver is. Visszaadja benne a támadóknak a vágást. Kár volt azt a pár lapot beleírnia. Csúnya szidalmak éktelenítik el. «Szemtelen vadságnak,» «neveletlenségnek,» «éretlen gőgnek» nevezi el Bajzáék eljárását, őket magukat «gladiatoroknak.» Hogy jobban rájuk tiporhasson, szembeállítja velük a régi irodalmat. Végtelen emberi gyöngeség! Himnust zeng Kisfaludy Sándornak is, kit soh'se szeretett s a «Mondolat» után gyűlölt, megvetett.

A hogy a könyv kijött, a nyomdafestéktől nedvesen elindult vele ellenségeihez. Szemere Pál volt a csatlósa. Őt is elöntötte a rosszabbik vére. Mérges kedvében egész jellemrajz-félét faragott Bajzáról a legdurvább szavakkal.[84] Fölkeresték Bajzát, Toldyt, Vörösmartyt, Fenyéryt s Kazinczy újjal mutatta, hogy mit írt róluk. Toldy és Fenyéry méregbe jöttek. Kazinczy szinte tombolt örömében. Annál jobban fölingerelte Bajza. Teljes hidegen vetette oda: «Én felelni fogok.» Kazinczy távozott, de érezte, hogy a bosszú nem teljes s hogy még nincs vége.

Pedig vége volt. Galicziából irtózatos járvány terjedt szét Felső-Magyarországon: a kolera. A kaszás bő aratást vágott. A parasztság itt-ott föl is lázadt s statárium állította helyre a rendet. Szatmár megye a kolera egyik fészke volt. Kölcsey – mint levelei mutatják – teljes nyugalommal várta a járvány elmúlását. Annál jobban féltették őt barátai: Bártfay és maga Kazinczy.[85] Kölcsey egészségben kerülte ki a veszélyt, de Kazinczy augusztus 23-án áldozatul esett.

KAZINCZY'

ÚTJA

PANNONHALMÁRA,

ESZTERGOMBA,

VÁCZRA.

PESTEN,

Megjelent 1831. April. 30.

Nyomtatta Landerer

43. «KAZINCZY' ÚTJÁ»-NAK CZIMLAPJA.

84 Szemere-Tár XI.

85 U. o.

1832 szeptember havában tartotta az Akadémia első ünnepélyes közgyülését. Az ülés tárgyai közt volt Kölcsey emlékbeszéde Kazinczyról. Méltó és helyes dolog volt, hogy az ifjú intézet megemlékezzék a mesterről, a régebbi irodalom vezéréről.

A vármegyeház nagyterme zsúfolásig megtelt.[86] Ragyogtak az ékszerek, a magyar díszruhák, csörögtek a kardok és a sarkantyuk. Gróf Teleki József elnökölt. Jelen volt József nádor

44. A RÉGI PESTI VÁRMEGYEHÁZ.

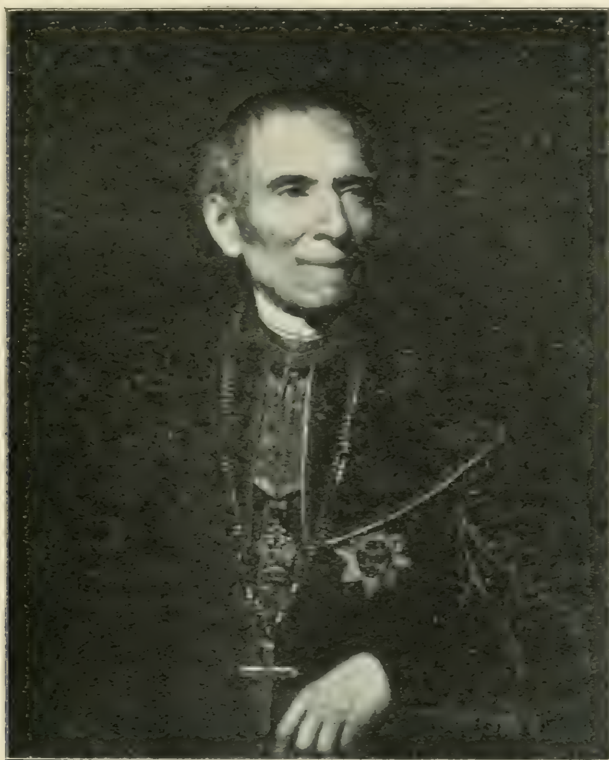
maga is s hideg, komoly képpel ült székén,[87] mintha valami katonai parádé lett volna.

Kölcsey mélyen meghatva lépett a szószékre. Bizonynyal eszébe jutottak ifjukora napjai, mikor reszkető örömmel vette Kazinczy leveleit. Azóta nagy idő folyt el. Neki, a legkiválóbb tanítványnak jutott osztályrészül elbúcsúztatni a mult vezérét. Emlékbeszéde sokban irodalomtörténeti fejezet, úgy körvonalozza

86 «Jelenkor» 1832 szeptember 12-ikén.
87 Kölcsey Országgyülési naplója.

Kazinczy jelentőségét. Korszakot fest és korszakot búcsuztat. Jellemző vonásokkal festi azt az időt, mikor a magyar irodalom kezdődött s beleállítja Kazinczyt. Elmondja, mennyit fáradott a nyelv javítása dolgában, hány írót lelkesített, hogy teremtette barátaiból a magyar írók igazi hadseregét. «Mert nem állítám, hogy Kazinczy örök emlékű műveket hagyott maga után: mint az Ilias; nem mondám, hogy nyelvünket a lehetség felső pontjára hágtatta, s hogy törekedésein túl már nincs haladás, kivül már nincsen út. Csak azt mondám: Kazinczy ízlést erőhöz csatolva, kezdett a nyelvvel küzdeni oly korban, midőn az egy nagy és következéssel teljes mozdulatra vala hajlandó; s ízetlenség és gyöngeség által örökre hibás útat vett volna magának. Kazinczy a maga Gessnerétől fogvást a Pannonhalmi Útig minden írásait csínnal, hévvel és ifjúi élettel öntötte be, s ez által az írósereg figyelmét magához ragadván, literaturánkban új időszak alapitója lőn. Kazinczy fellázasztott maga ellen sok írót, s ezzel oly kilobbanást okozott, mely írókra és nemzetre elektromi szikra gyanánt munkált s a literatúra parányi körét kiszélesítette. Ezek az ő nagy és tagadhatatlan érdemei... Szellem vala ő, mely a tespedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté.» S mikor végül az ember szenvedéseit festette, a szónok szava reszketett s a hallgatók szemét könny fátyolozta: «Ah, láttam én ezen kínokat! mert tanuja valék a fájdalmas eljajdulásnak, midőn barátja vidám asztala mellett gyermekeire visszaemlékezett. Megrezzent akkor minden ideg kebelemben; s véráldozatnak képzelém a szent öreget, mely a nép bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik. Társaim, nem szenved ő többet! Lenyugvék ősz fürteiben, a széphalmi lak romai közt úgy húnyván el: mint századok előtt, a nyugati tenger partjain egy más hazának fia — Camoens. És gyermekeit idegen kéz fogja ápolni; és sírját szívszorúlva kerüli ki a magyar nyelvművész, sorsától rettegvén. S bár emlékezete keserű voltát szerencsésb évek hamar feledtetnék el! hogy a maradék előtt csak dicsősége ragyogjon; kínai pedig megfoghatatlanok legyenek.»

Keserü szó volt, de igaz. És Kölcsey maga is az elmult kor írói közé tartozott. Új élet indult meg, új irány: a romantikus s a népies. 1827-ben a fiatal Hugo Viktor «Cromwellje» előszavában ragyogó nyelven hirdeti az új eszméket. 1830-ban «Hernaniját» óriási sikerrel adják. Az igazi emberi szenvedélyek húr-

45. PYRKER LÁSZLÓ.

jait szabadon zúgatja s a mult idők szavát igazán akarja visszaadni. Byront kivéve nincs költő, a kinek hatása az övével mérkőznék. Másfelül egyre jobban a népies felé fordul az írók figyelme: egyszerübb, igazabb lesz a költészet hangja. Messziről indultak e folyamatok, míg a 30-as években nálunk is előtörnek.

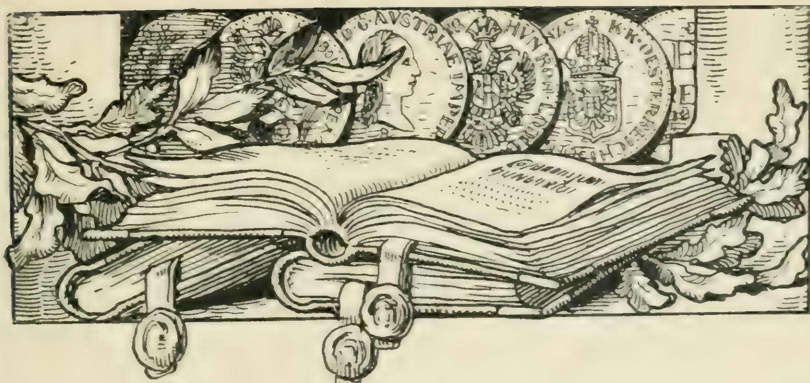
Kölcseyt itt-ott érintette e hatás szele is, de marad klasszikusnak. Szemere Pál hamar lelkesedett: a «Hernanit» mindjárt fordítni kezdi.[88] Kölcseynél ez nem megy olyan könnyen. Mikor a Vörösmarty «Két szomszédvárát» olvassa, elborzad tőle. Ez nem költészet! De «Csongor és Tünde» olvasása közben őt is megkapja e bájos meseköltemény. Romantikus és népies, mese, tündérjáték, a szivárvány minden színével ragyogó nyelven. A költő megérti a költőt s Kölcsey baráti üdvözletet küld az új korszak költőjének.[89]

88 Töredékeit, l. Munkái I. kötetében.

89 Bártfaynak írja: «Csongort olvasám Pesten; s mivel a drámai actio nem képzeletim szerint ment, alkalmas hidegséggel. Itthon elolvasám másodszor magamban s harmadszor ismét sógorasszonyomnak. Ezen harmadik olvasás megkapott. Ezer oda nem valók, és másképen valók mellett is, Csongor kincs. Hidd el nekem édes barátom, a mi Vörösmartynk nagy költő s ritkán nagyobb, mint a Csongor sok helyeiben.» (1831 április 9-ikén.)

46. KÖLCSEY NÉVALÁÍRÁSA.

MÁSODIK KÖNYV.

I.

Az írónak, ki Magyarország XIX. századbeli történetével foglalkozik, igen vonzó föladat jut osztályrészül. Egy egész nemzet újjáébredéséről, átalakulásáról van szó. Aránylag kevés rázkódással történt s örök időkre fenséges bizonyságát adta a nemzet életerejének és nemességének.

Magyarország s a külföld között bajos párhuzamot vonni, mert nincs ország, a melynek viszonyai a mi sajátos viszonyainkhoz hasonlók lennének. A mohácsi ütközet után az ország története csaknem visszaevez a középkorba, fejlődése szinte megbénul, csak csodás szívóssága mutatja, hogy itt nem veszendő nemzetről van szó. Nem csak a folytonos háboru miatt van ez. A háboru mindenütt napirenden volt s a katona volt a legszükségesebb polgár. A Scylla és Charybdis — a német és a török — közti hánykódás tette a helyzetet olyan bonyolódottá, hogy nagyeszű férfiak is csak találomra jártak ez útvesztőben. A közjogi, a vallási és a politikai kérdések olyan szorosan egybefonódtak, hogy egyiket el nem lehetett választani a másiktól s egyszerre kellett fáradozni mindennek a megoldásán. Azok az eszmék, a mik Európát mozgatták, ide meg-

változva szivárogtak át s a melyek a nyugaton tisztán eszmei kérdések voltak, nálunk gyakorlati jelleget öltöttek. Így a vallási eszme nemzeti kérdéssé lett. A vezetők maguk is összezavarták. A Wesselényi-összeesküvéskor katholikus urak keltek a szabadság védelmére s a hatalom a kivégzések után a protestánsokra fordította sújtó vesszejét. Az állandó harczok kivül és belül csenevészszé sorvasztották a műveltséget, de a haza és szabadság szeretetét kitörölhetetlenül égették belé minden magyar szívébe.

A szatmári béke után a tespedés kora áll be s egyúttal zökkenés a történelmi fejlődésben. Az izzó hazafiság kezd kialudni. Fontos nemzeti kérdéseknél hihetetlen a közöny. Régi családok — egykor az élen járók - kihaltak, kipusztultak. A sok zürzavarban meggazdagodottak és fölkapottak lépnek némelyik helyére. Időnek kell eltelni, a míg a nemzet egy része helyrehozza az óriási vérveszteséget s a másik rész is magába szívja az elmult idők erösen hazafias levegőjét. Ez lassan, fokozatosan történik s a külföldről fuvalló áramok még lassabban hatják át a levegőt. A XVIII. század szabadelvű eszméi József császárt hevítik s türelmetlen tevékenysége lángra lobbantja a magyar nemzeti érzést. De az eszmék terjednek, szellő, lehellet viszi tovább s mire az új tanok a nemzet vérébe mennek által, a sor fordul; a császári hatalom képviseli a reactiót s a nemzeti eszme a liberalizmust.

A franczia forradalom olyan rázkódás volt, a mit megérzett egész Európa. Királyok érezték trónjaikat inogni. A rázkódás óriási volt, de az uralkodó osztály, a mit vérbe fojtottak, rászolgált a bünhödésre. Addig volt joga az uralkodásra, a míg vasderékban járt, a mióta selyem és szalag lett az öltözete, here lett. Az épen maradt hatalom fölhasznált minden eszközt, hogy biztosítsa magát. Szemei előtt megvillant a véres kard s kész volt mindenre a saját védelméért. Ez volt az állapot Ausztriában s Ausztria révén Magyarországon is. A Ferencz császár uralkodása szomorú idő és hitvány idő. A császár arczképe kettős: egyik felén egy kedélyes, amolyan nyárspolgár-

féle uralkodó, ki patriarchalisan szereti elintézni az ügyeket, a másik felén a hatalmát féltő császár-király, zord, redőzött homlokkal, kinek állandó kíséretében ott van a bakó.

A nyugati liberális eszmék már kezdették átjárni a magyar nemzetet, sajátságosan vegyülve össze a nemzeti eszmével. Egész irodalom támad, a mely ontja magából az új szellemet.[1] Egész írói gárda, különböző szellemüek, különböző tehetségüek, de egytől-egyig olyanok, a kik látni akarnak és a kik gondolkoznak: Batthyány Alajos, Martinovics, Hajnóczy, Berzeviczy Gergely meg még egy csapat s egész sereg névtelenül megjelent munka. Némelyiknek kitűnő tolla van s ragyogó lapokat ír, a mik mint irodalmi munkák is számot tesznek. Tele vannak az új fogalmakkal: alkotmányjavítást sürgetnek, sajtószabadságot s kivált részletesen foglalkoznak a jobbágyság sorsával. Ez a jobbágyság békés természetű s türelmesen húzza századok vas igáját. Maga még nem csörrenti meg békóját, urak és szabad emberek emelik föl szavukat mellette. Mind a franczia forradalom eszméi ezek, de egyik se lázító igazában: Montesquieu, Voltaire, Rousseau szellemét idézik föl, nem a Mirabeauét, Desmoulinsét, Robespierreét. Igazi általános magaslatra kevesen helyezkednek még közülök, a legtöbb egy vagy más tekintetben nemzeti alapon áll, ha szídja is az elmaradott magyarságot. Laczkovics kapitány tele szájjal szídja, lenézi a pipázó, czigányozó, multért síró magyarokat, de maga a legtőrülmetszettebb magyar ember, a ki a magyar vezényszó követeléséért veszti el állását.

Jellemző a Martinovics összeesküvése. Martinovics apát teljesen a franczia gondolkozást szívta magába, sőt frangziás élénk, ideges vérmérsékletében, ledér életmódjában is. A mint lenéző gúnynyal vagdalja szét a papságot, a magyarok üres cziczomáit, külsőségeit, mintha Voltaire lelke beszélne belőle. Mégis a mozgalom, a mit megindít, teljességgel nemzetivé válik. Azok gyülnek, azok csoportosulnak köré, a kikben a magyarság a legizzóban lobog: az írók.

[1] Concha Győző: A 90-es évek reformeszméi. Budapest, 1885.

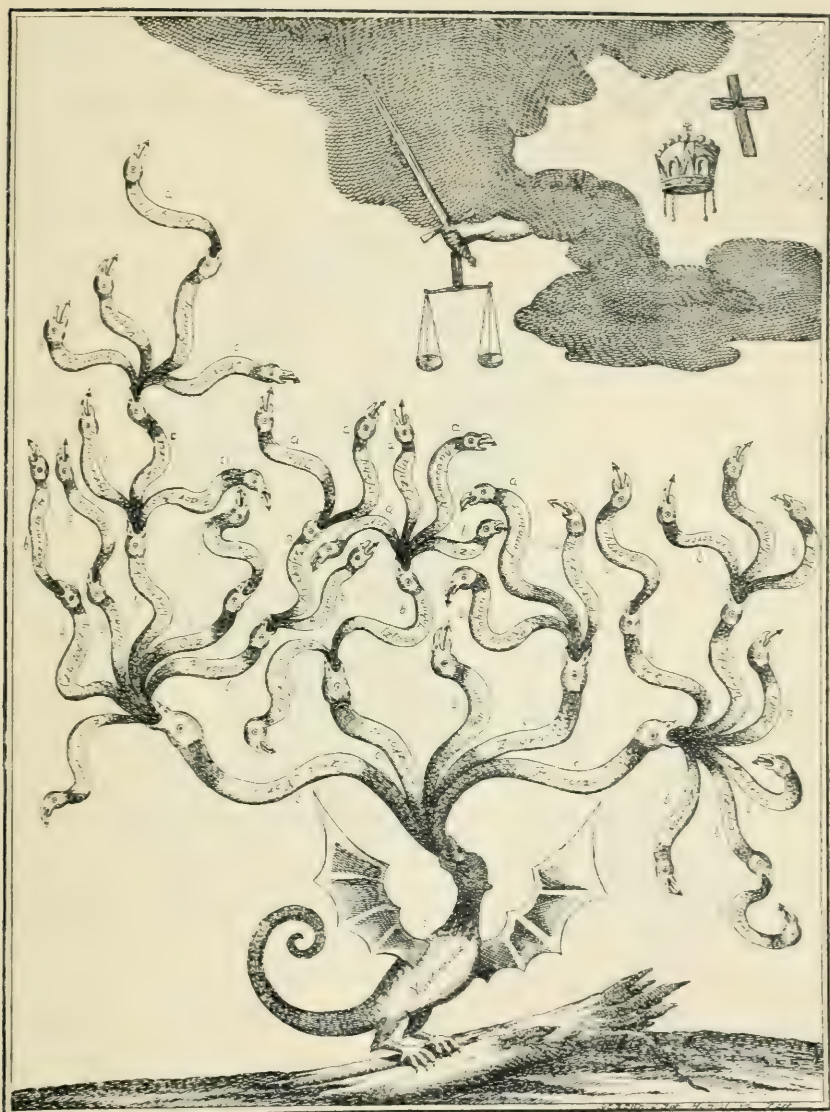
Soha ártatlanabb forradalom nem volt keletkezőben, mint a Martinovicsé, a mi eszmék harcza lett volna. A toll volt a fegyverük, s tiszta, ideális lelkük képtelen lett volna vért ontani. Az akkori magyar írók ott vannak mind: Hajnóczy, Kazinczy, Verseghy, Szentjóbi Szabó, Bacsányi és a többi sok. A szellem, a műveltség mind e táborba lép, de tévedés azt hinni, hogy ez az egész nemzet mozgalma volt. A vidéki urak portájukon pipálnak és borozgatnak, a polgárság egészen német még, semmi közük hozzá, a negyedik rend kapál és fizeti a dézsmát. A franczia szellem itt nem lesz közös mindenkivel soha. Hiányzik a nép, amely lázasan hullámzik föl és alá a nagyok erkélyei alatt és követeli a jogát.

Mindegy. Az álmodozókkal úgy bántak el, mint Párisban jött divatba. A pallos dolgozott a Vérmezőn.

Még a közszellem alszik és hitvány a kor. A törvényszék, a mely kimondja az összeesküvőkre a halált, magyar emberekből áll. Egy történetírónk szavai szerint a római szenátus nem volt nyomorultabb a Caesarok korában, mint ez a magyar törvényszék.[2] A kivégzettek sírját ugyan frissen tépett rózsákkal ékesítik föl ismeretlen kezek, de a közvélemény alszik. Kazinczy, a nemes Kazinczy, ki évekig hordott rablánczot miatta, leveleiben nem zúdul föl soha a kiáltó igazságtalanság ellen. Az ismerte és szerette Hajnóczyról igaz rokonszenvvel emlékszik meg, de távolról sem forr föl eléggé emlékezete az ő haláláért, ki ártatlan volt, mint a fehér bárány. Martinovics iránt, ki mindennek az oka volt, csak a harag és a méltatlankodás marad meg szívében. Még messze a virradat.

Újból Francziaországra fordul egész Európa szeme. Egy ifju ember jut föl a hatalom legmagasabb polczára, egy ember, a kiben Julius Caesar szelleme újult meg, de az egyszerű tüzérhadnagy óriásibb pályát fut be, mint az előkelő római patriczius. A napoleoni háboruk újból megrengetik a világot.

[2] Pulszky Ferencz: Martinovics és társai. Budapest, 1882.

Die von dem Abt Martinovits entsprossenen und einverleibten Jacobiner in Pest und Ofen, welche im Jahr 1794 eingezogen und 1795 verurtheilet wurden

a Würden frey b auf Vestungsbau c Sind im Monat May u Juny durch das Schwert hingerichtet worden

48. A MARTINOVICS-FÉLE ÖSSZEESKÜVÉS EGYKORÚ GÚNYKÉPE.

Magyarország csendes marad. Napoleon kiáltványa a pusztában hangzik el. Az ország szinte únottan teljesíti kötelességét s védi az ausztriai házat. De minden olyan kisszerű. A magyar huszár ugyan megteszi a magáét vitézül, de az insurrectió szánalmas és nevetséges. Bátor legények voltak ugyan, de mit tehettek ócska fringiáikkal és el nem sülő pisztolyaikkal? Az Alvinczy generálist szidó csúnyaszájú insurgens örök nevetségbe foglalta a győri kudarczot. Kazinczy a napoleoni harczokat teljesen a poéta szemével nézi Ő bámulja a nagy Napoleont s gyönyörködik benne.

Nem is volt ez másként: még mindig lethargia ült a szegény országon. A főrendre számítni most már nem lehetett, az idegen lett jóformán. Mert a nemzet fejei ketté váltak: a magyarok vezérei kivesztek vagy kibújdostak, a túlpartiak pedig az udvarhoz állottak. A klerustól se lehetett várni semmit; elmult az az idő, a melyben a főpapok között akadtak igazi lelkes magyarok azok közt, kiket minden létérdekük az ausztriai házhoz kötött volna. A kisebb nemesség meg teljesen léha és lusta életnek adta magát.

Ez időre esik a Széchényi Ferencz gróf működése, a ki egész egyéniségével és egész vagyonával lép a porondra. A közöny annyira leveri, hogy kétségbeesve gyászolja a magyar «rút alacsony létét».

Mindez veszendőbe ment nemzet képét tüntetné föl, de a magyar szívósság és lelkesedés égett akkor is, bár a hamu alatt s nem látszott meg a nemtörődömség s a léhaság miatt. Nem egyszer történt így. Mohács előtt is ez volt az eset. Nemzet nem sokszor viselte magát léhábban, mint a magyar akkor s mégis római lélekkel viselte el a nagy katasztrófát.

Ez a magyar léhaság valami sajátos jellemvonás, a melyet javarészben közöny és kevélység alkot. Megtalálható, de némileg eltorzult alakban, a lengyelnél is. Csakhogy a lengyelnél nincs meg az a hatalmas és ruganyos lélek, a mi a vész napjaiban mutatja csak teljes erejét.

Akkor sem volt veszve a magyar. A haza fogalma élt akkor is, mint minden olyan népnél, mely állandóan küzd a létért. Ez a fogalom velük született az emberekkel, a minek bizonyságát adják az összes fönnmaradt levelezések. Mondom, ez a hazafiság csak pislog, egészen nem alszik ki soha. Van mindig, a mi hegyes ösztökével éleszsze föl. A század elején lassú,

49. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

de tartós és erős küzdelem indul meg a felső hatalom és a nemzet között. A kormányt a Metternich keze igazgatja, ki egymaga teljesen jellemzi nemcsak a császári Ausztriát, hanem az egész kort. Se a szellem, se a tehetség nem hiányzik belőle, ámde léha teste-lelke. A törvénytelen rendeletek, adók, katonaszedések föllobbantják a nemzetet.

Az a bástya, a min megtörik a kormány működése, a vármegye. Nem akarunk dicsőítő beszédet tartani se a vár-

megyékről, se a vármegyéket alkotó nemességről. Eredeti források és földolgozott munkák eléggé kimutatják annak is száz baját és hátrányát. Ha módjukban lett volna, minden megye kis államot alkotott volna. Sánczai között kényelmes és kevély nemesség húzta meg magát. Uraskodó, hetyke legények, jó czimborák, jó agarászok, jó tánczosok, jó lovasok. A közügyek könnyelmű kezelése jellemzi őket. Hivatalt viselnek úri passzióból és úri módon. Nem olvasnak és nem tanulnak. Az elmult idők nemeseinek ivadékai, a kik még karddal dolgoztak és vérük hullásával tették kötelességüket. De már ez a kor elmult s ők már nem ebből élnek. Térdük jól meg tudja ugyan szorítani a ló vékonyát, de kezük már nem volna elég erős buzogányt, kelevézt forgatni, kényelmes derekuk megroppanna a pánczél alatt, fejüket lehúzná az aczél sisak. Rókát, nyulat kergetnek, nem törököt. Viselik a kardot, de csak parádéra. «Sújtásos nemzet» — mint Kölcsey mondja. Valamennyien jó czimborák egymás között, de pártoskodók. A restauratiókon kimutatják a foguk fehérét. Minden párt élteti a maga jelöltjét. Hogy még nagyobb érvényt szerezzen magának, boros palaczkokkal rakatja az asztalt tele s úgy itatja a választókat. Aztán előkerülnek a kurtanyelű fokosok, csákányok, az ólmos botok s egy-két koponya betörik, olyik ott is marad s csak az ítélet napján fog fölébredni. De jókedvében nincs párja ennek a nemzetnek. Ha vendég kerül hozzá, el nem bocsátja egy hétig, kiszedi a kocsi kerekeit, ha el akar menni. Mulatni gyönyörűen tudnak. A német, anglus többet tud inni, az olasz jobbkedvű, tánczosabb, figurásabb, de olyan zamatosan egy se mulat, mint a magyar. Víg tréfa, kaczagás, duhaj danolás is járja, de van ennek komoly fele is, mikor a czigánynyal huzatja. Ez az egyetlen nép, a mely sírva vigad. És hogy meg tudja becsülni a vendéget, az atyafit, az öreg embert! És nincs magyar mulatság, a hol a hazát föl ne emlegetnék, a hol a haza jóvoltáért ne ürítenének poharat.

Ez a nemesség az, a mely nem hagyja megtámadni az alkotmányt. Kemény a fejük, mint a vas és tiszta a szivük, mint a kristály. Ezeket meg nem ejti pengő pénz, hizelgő szó, zsiros hivatal. Ezek urak mind és nem engednek még a királynak se! Ha tanulnának, olvasnának, jó útra térnének, a világ legderekabb nemzete válna belőlük.

Ám így kell őket elfogadni, a mint vannak. Ilyen nemesség léhán, haszontalanul vezeti a közügyeket, de pompás anyag nemzeti oppositiónak. Olyan tömör vas bástya válik ebből, a mit meg nem lehet bontani. Az a rész megvan már itt, a mi conservál, de még az hiányzik, a mi reformál.

Az idő meghozza azt is lassan-lassan. A század 20-as éveitől egyre-másra tünnek elő a biztató jelenségek.

Irodalom keletkezik. A nagy általános eszmék, a mik az előbbi század utolját lelkesítették, kiesnek ugyan belőlük, de cserébe valóbb alapra lépnek s noha szükebb körben, de kivihetőbben buzdítanak a reformokra. Nincs a közművelődésnek az a pontja, a mit meg ne pendítenének egy vagy más helyen. A szépirodalom termékeiben is él és forr a nemzeti javulás eszméje, hol borúsan, hol biztatólag, hol a lángoló lelkesedés hangján. Igaz ugyan, hogy hihetetlenül keveset olvasnak Magyarországon akkor (ma se túlságosan sokat), de mindez már a levegőt kezdi áthatni. Az írók köztiszteletben részesülnek. Ha műveiket nem is, nevüket ismerik az ország minden zugában. Új alakok lépnek a színtérre, a kik új zászlókat lobogtatnak a nemzet szeme előtt. Egyre hangosabb lesz a jelszó, hogy nem elég a passziv ellenállás, tenni is kell valamit, alkotni is kell újat. S lassan-lassan új nemzedék nő föl, a melyik már kész a reformra is. S mögötte a nagy, nehéz védőbástya is megmozdul.

Rázkódás nélkül nem történik semmi sem. Az új eszmék terjedése elválasztja a régi világ embereit az újaktól. A korkülönbség nem nagy s mégis csodálatosan mások már az új emberek, mint a régiek. Gróf Dessewffy József lelkes mágnás,

tevékeny, élénk, irodalommal is foglalkozik s lelke igazán tágas. De mikor Széchenyi István áll vele szemben, mintha egy század választaná el őket egymástól, annyival kezdetlegesebb és szegényebb a Dessewffy lelkivilága. Kazinczy az előbbi írói világ lelke, leveleiben megvilágítva látjuk az embert, a ki minden iránt érdeklődött, a mi szellemi. De olvassuk el a Kölcsey munkáit, a Kölcsey leveleit. Kazinczy lelkes magyar, de Kölcsey igazi mélyrelátó politikus; Kazinczy szeret gondolkozni s mindenről vannak szellemes eszméi, ötletei, miket rakéta módjára dobál széjjel, de Kölcsey mély filosófus, igazi gondolkozó és rendszeres fő; Kazinczy sok történelmi munkát olvas, de nála a história csak anekdota-gyüjtemény, Kölcsey pedig már érti a történelem szellemét. Ez az ellentét némely helyen szembe is állítja a régi és az új Magyarország embereit, gáncsolják egymást, küzdenek is, nem mindig kiméletesen és nemes fegyverekkel, de mindig a haza javára. Minden romokon épül.

A hajdan karddal dolgozó, katonás és kardra termett népből most már szónokoló, gyülésező nemzet lett. Különös kedvvel műveli a nyilvános beszéd minden faját az asztal feletti pohárköszöntőtől a nagy parlamenti beszédig. Az országgyülés lesz a csatamező. A hatalom megriadva rángatja a gyeplőt, mert kezd félelmes lenni a növekvő magyar nemzet. Az 1825. országgyülés olyan gárdát állít síkra, a mire a történelem büszke lehet.

Ez országgyülésen lép föl az új korszak legnagyobb alakja, gróf Széchenyi István. Multja is hasonlít a nemzet multjához: dicsőséges katonáskodás után kalandokat kerget s elmulatja szép fiatal éveit, hogy mint férfi teljes erővel kezdjen a reformmunkálathoz. Működésére megérve találta már a talajt, de övé az érdem, hogy ő kezdte megművelni. Olyan volt az egész nemzet, mint az álomból ébredő. Nem sokkal azután egy másik nagy történelmi alak körvonala rajzolódik a háttérbe: a Kossuth Lajosé. A két nagy ember némileg egymás ellentéte s

Kedves K

ledes kös

tes, kevern

megszoktu

halad, m

szárnyal,

e' miatt

Kölcsey

válaszs

és tudós

lésünk a

ha úgy

ne lennék

nálunk különben.

Midőn felírás i

Indítványra Conc

Lapjaink

valósággal. azsz

kézhez is vevéd.

tudósítani.

Ely s

és kedvesen,

előtt tiszteles

hív barátságg

Csekë, April 25.
1837.

Kedves Barátom, febr. 17dikén költ igen becses leve-
ledet köszönöm. Híreid 's érzéseid, miket a' levél érez-
tet, keverűk valának; de hiszen mi már az e'félét
megszoktuk.

Az ifjak ügyében hozott ítélet mindent meg-
halad, mit csak álmodhatánk is. Most az a' hír
szárnyal, hogy a' kir. tábla' két bírája hivatalát
e' miatt lemondá; Pestről talán többet fogod tudni.

Wesselényinek épen ma írtam, neki és Néked
Kölcsey Gábor rokonom viszi soraimat; bár reájok
választ is hozhatna! Bár hozna Tőled bő adato-
és tudósítást minden tudni szükségesekről. Közgyű-
lésünk Junius 5dikén kezdődik; 's nagyon szeretném,
ha úgy jelenhetnék meg ott, hogy a' tenni valókban
ne lennék járatlan.

Martius 6diki közgyűlésünkre érkezett meg
a' Cancellaria dorgáló levele az ifjak' ügyében tett
első felírásunkra. A' dorgálás ugyan az, melly több
Megyékhez is érkezett. Darvay indítványt tett, hogy
újabban is írjunk fel. Az Alispány Urak ezt nem
akarták, hanem csak gravamenn akarnak belőle

KÖLCSEY LEVELE KOSSUTHHOZ
(Eredetije a M. N. Muzeumban.)

jövő diaetára csinálni, mivel úgy mondák, sok pro-
testáns sikeretlen felirás csak gyengeségünket árul-
ja el. Rövid vitatás után a' többség ujabb feliráast
végzett. Azt ime ide csatolom.

A' kir tábla' itéletei ezen végzés napjának
estvéjén érkezének meg. Megdöbbenésem a' váratlan
igazságtalanságon nagy vala. Tanácsosnak tartám
a' feliráast az az napi végzés szerént készitni el;
és az itéletekben jövő közgyűlésre hagyni fel, hogy
lássam több Megyék, mint kezdenek csatlakozni.
Azért kérek tőled útmutató tudósitást; mert én
a' dologgeréiben itt keveset tudok meg.

Tanácsod' ideája a' törvénykezésről, eredeti.
De itt nálunk valami illyen nem kivihető. Itt a'
[illegible] és mindenek felett a' két Kisasszonynak
[illegible] mindent. Nemességünk számára nagy,
[illegible]

A' [illegible] dolgairól is kérek tudósitást, ki
a' Commissionál?

Mult Martiusi gyűlésünkbe érkezett a' Ma-
gyar nyelven készülő felirásokra nézve is külön [illegible]
[illegible] rescriptum; mell' ezen tárgyban még mult

nyáron küldött felirásunkra válaszoltatott. De
tábunk a' magyar nyelv' ügye minden képzelet fe-
lett erősen áll. A' rendek nem tarták szükségesnek,
hogy válaszoljanak, hanem maradának a'
nyelv mellett.

Lapjaidból fájdalommal értem, hogy Zemp-
lén a' magyar nyelv' ügyét elhagyta, s az 1805: 4 czikk
visszatért. Kérlek írd meg: hány Megye van ország-
ban, melly egyedül magyarul ír?

Dolgaid tudom sokak, de elmélyedésedtől
tekintetéből nem veheted rosszra, ha válaszolásra
ösztönözlek. Értem is, tudom, teszek valamit,
de a' közügyért, mert kérdéseim a' körül forganak,
minden.

Az erdélyi Országgyűlésről, és arról, hogy
oda az újabb törvényczikkely által visszakapcsol-
tatni rendelt Partium megyék is meghivattak, már
mindnyájan Pesten. Én azt hiszem, nekünk is mi-
att fel kell kiáltani.

Mult gyűlésünk nagyon futtában ment végbe,
s a' felebbi két tárgyon kívül közönségesen nem
végezett. Innen tudósításom rövid volta. Aztán

nálunk különösen is vitatkozások nem igen vagnak. Midőn felírás végeztetik is, rend szerént egyes Indítványra Acclamatió által végeztetikal.

Napiidra a' fizetés a' nemzeti pénztárból valósággal assignáltatott. Reméllem eddig kézhez is vevéd. Minden esetre erről kívántalak tudósítani.

Élj szerencsésen, s haladj elő nehéz, és kedvetlen, de közhasznú s minden jó lélek-től tiszteletre méltó pályádon. Ölellek hív barátsággal Kölcsey Fer.

is vitatkozások nem igen vagnak.
végeztetik is, rend szerént egyes
lamatió által végeztetikel.
a a' fizetés a' nemzeti pénztárból
inálsatott. Reméllem eddig
Minden esetre erről kivántalak

észsegésen, 's haladj elő nehéz,
de közhasznu 's minden jó lélekhez
e méltó pályádon Ölellek
al Kölcsey Fer

némileg egymást kiegészítő. Az ő együttes működésük megvonja az új Magyarország alapját.

Most már végképen elérkezett a kor, hogy a feudális rozzant bástyák összedőljenek, hogy az alkotmány kitáguljon és magába fogadja az egész nemzetet. A franczia forradalom eszméi ezek, de már nem a Martinovicsék kátéja szerint, hanem ízről-ízre reálissá és magyarrá válva.

A jobbágyság fölszabadítása a nagy reform, a mely szabaddá fogja tenni az egész országot. A magyar jobbágy békés. A parasztlázadások, a mik e korban történtek, nem a magyar vidékeken gyúlnak ki. Hóra és Kloska az oláhokat bujtják föl, az 1831-i koleralázadás a tót vidékeken harapódzik el.

Arra rájönnek lassanként, hogy az ország közgazdaságának a jobbágyság csak árt és nem használ. Berzeviczy Gergely világosan kifejti ezt a kérdést tövi-ről-hegyire.[3] Nem akar rögtöni változást, hanem fokozatos javítást. A jobbágyok fölszabadítása oly dolog, a mitől még nagyon fáznak. De már az az idő is elmult, hogy Felsőbükki Nagy Pált lehurrogták, mikor a «misera plebs contribuens» mellett fölszólalt. A szó első kimondása szokatlan, megütközést keltő, de későbbi védői népszerüek lesznek. A jég fölreped az egész vonalon.

50 KOSSUTH LAJOS NÉVALÁÍRÁSA

Ez nagyjából a század 20-as éveinek képe: elhagyott, hátramaradott ország, mely nagyra van hivatva s kész reformálni magát és karddal, paizszsal megvédeni alkotmányát. A közhangulat már emelkedett s igen sok derék és eszes ember áll a nemzet élén. Madártávlatból van így ez bizonyára; az akkoriak nem találták olyan szépnek. A szereplő férfiak leveleiben tömérdek levert, reménytelen lapra akadunk; sok volt még a makacs conservativ ember, a reformtól irtózó, a haladást ellenző. A vezé-

3 De conditione et indole rusticorum.

rek egyéni gyöngéit is jobban ismerték. Az ifjuság, a jövő magyarsága, csak kevéssé volt komoly,[4] mint talán minden idők ifjusága. De ma már látjuk, hogy mivé fejlettek azon kor ifjai s a történelem kiolvasztotta az aranyat a salakból.

Összecsapás előtt lehet látni az eredményt. Mire ki fogja vívni a nemzet minden jogát, kitágítja az alkotmány kereteit, megujítja a vért mindenütt, a vármegyei nemesség áldozatul fog esni. Megérett. Eljátszotta szerepét az utolsó jelenésig. A legnagyobb emberektől nem lehetett várni, hogy minden egyes kicsinyes, önző indokát a mérlegbe vessék. Nem vette ezt tekintetbe se Széchenyi, mikor a multért való lelkesedést a sutba vetette s a hagyományokat egyszerüen legázolta, se Kossuth, mikor a jobbágyság fölszabadításához nem járta végig az összes lépcsőfokokat, hanem egyszerre tette meg az egész nagy lépést. A magyar gazdálkodás kétségtelen rossz volt, hiában iparkodtak segíteni rajta. A modern nézeteket nem szívták magukba. Dessewffy József művelt ember és tanult gazda volt, Széchenyi oly világosan megmutatta neki, hogy semmit sem tud, mint mikor valaki fehér papirra fekete betüket ir.[5] A rossz gazdálkodásnak a jobbágyság fölszabadítása elhatározó lökést adott.

Macaulay azt írja az angol nemességről, hogy összes érdemük a multban az volt, hogy nehéz lovaik lába alá tiporták a népet. A magyar nemességről ezt nem lehet elmondani. Lánczot könnyebben nem sokszor téptek el, mint nálunk a jobbágyság lánczát. Nagy vonásokban említettük a nemesség léhaságát, el lehet ugyanazt apróra is mondani, levelekből, okiratokból egyes példákba szedni. De őszinte, meleg szivük a hazáért vert. Őseik vérüket ontották, apáik, nagyapáik nem tettek semmit, mert a nemzet nem szólt hozzájuk; ők tettek, mert tenni kellett. Lemondottak a jogaikról szépen és nemesen. Nem az ész szava győzte meg őket, mert ahhoz faragatlanok voltak,

4 Pulszky Ferencz: Életem és korom.
5 A «Világban».

de meggyőzte a szív szava. Nem az ő hibájuk volt, hogy képzetlenek maradtak, hiányosak a tudományokban. A közfelfogás az, hogy a birtokos magyar nemesség czigányszó mellett eldorbézolta az ősök vagyonát. Nem egészen így történt. Az bizonyos, hogy a kárpotlással nem tudtak élni. Könyelmüek voltak és szerettek mulatni. De a jobbágy-fölszabadítás nem volt előkészítve. Meg kellett történni, jó hogy megtörtént, de a birtoko-

51. GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF.

sokon mégis az ejtette az első sebet. Mikor a szabadságharcz kitört, tudták kötelességüket s újra kezükbe vették a kardot, a puskát. Aztán jött a Bach-korszak, aztán az adósság ült rá a birtokokra, aztán jött a zsidó és kiszívta lassanként a gentry vérét, kiszívta mert neki is élni kellett s az elnyomott faj ott emeli föl a fejét, a hol tudja. A megmaradtak közül kevés szerzett magának teret a boldogulásra, a nagy része elveszett, elzüllött s akárhányszor egy pisztolydurranással végzett el

mindent. Új vér áradt az elapadt erekbe, nemes és becsületes honoratior osztály keletkezett, de vagyon nélküli. A küzdelem tart állandóan s tömérdek a gyom, a mit ki kell tépni, mert a fejére nő a buzakalásznak. A nemesség bűneiért vezekelt, de örök dicsősége maradt, hogy megmaradásátnem kereste az ország romlásával.

*

Egész sor nevet jegyzett föl a história, a kiknek a nagy átalakulásban részük volt s a fényesebbek közül való a Kölcsey Ferenczé. Élete tartott a mozgalom derekáig s bőségesen kivette belőle részét. Azok közül való volt, a kik megértik az átalakulásokat, mert ő korszak mesgyéjén áll. Mint író a régibb nemzedékhez tartozik, bár rokonszenvvel kísérte az új nemzedék — a romantikusok és népiesek — munkáit is. De teljesen nem értette meg az új szellemet s maga nem is követte. Azonban mint politikus egészen az új világé volt. Külseje még a régi divatot követi, övé az egyetlen simára borotvált arcz a liberális ellenzékiek között.

Politikai működését hosszú időn keresztül egy jelzővel illették: «eszményi politikus».[6] Annak tartották, mert nem működését nézték, hanem azt, hogy költő-ember volt, ki beszédeit is ékes formában és magasröptü gondolatokkal megrakva adta elő; hogy magányban élt, visszavonulva, hol a világot nem ismerhette eléggé. Nem volna kisebbítés egyéni jellemére nézve, ha eszményinek nevezzük, de igazán nem volt az. A magányban olyan fegyelmezett és rendszeres gondolkozásra tett szert, hogy gyors itélőképességgel látott bele a dolgokba. Hatalmas jogi és történelmi ismeretei segítették mindenben. Hogy mennyire tisztában volt mindennel, azt legjobban bizonyítja beszéde a szatmári adózó nép ügyében. Látszik, hogy ismeri az állapotokat töviről-hegyire, nemkülönben a segély szükséges formáit is. Nem azért lépett ő a közpályára, hogy

[6] Ujabban ezt már czáfolják Beöthy Ákos (A magyar államiság fejlődése, küzdelmei II.) és Angyal Dávid i. m.

prózában írt költeményeket szavaljon a szószékről, érett férfi volt már, nem taps után vágyodó ifju-ember.

Pulszky Ferencz írja róla,[7] hogy a pártnak Deák volt az esze, Kölcsey a szíve. Kölcsey nem akart vezérszerepet, ő hűséges követője volt Wesselényi Miklósnak, kit mindenben vezéréül ismert el. Szokott habozását otthon hagyta, bátran és szilárdan tört előre, hallatta szavát mindannyiszor, mikor érezte, hogy szükség van rá. Szereplő embere volt a pártnak. Utolsó munkája, Wesselényi védelme, hervadhatatlan koszorut kötött fejére. Borongása, melancholiája nem hagyták el itt sem, de már nem lankasztották, nem gátolták útjában többé! Sok kiváló ember volt akkor még pessimista s valami volt ebből a kor hangulatáé is,[8] csak a 40-es évek tették izzóvá a levegőt s lázassá, hivővé az embereket.

A köztisztelet jellemző, a mi Kölcseyt kiséri. Az ifjuság rajong érette. Szemere Bertalan, ha róla ír, valóságos glóriát von körülötte. A vezérek maguk közé emelik és büszkék barátságára. A nagy Wesselényi testi-lelki jó barátja. Deák Ferencz nemkülönben, a kihez egyébként legközelebb áll, nézeteit tekintve; egyforma hazafiui és okos szemmel nézik a világot, csak Deák mindig higgadt és óvatos, míg Kölcsey tüzesebb és lelkesebb.

Kossuth azt írja Kölcseynek az ő pompás, ragyogó nyelvén: «Isten vigyázzon életedre, egészségedre, pihenj édesen tölgy koszorúidon a nemes önérzés karjai között' s engedd nekem a büszke örömöt hinni, hogy... felejtve egészen én sem vagyok.»[9] Ugyanezt mondja Deák egész egyszerüen: «Életem legszebb nyeresége a te barátságod.»[10] Maga Kölcsey így itél politikai pályájáról: «Önérzés azelőtt is sok volt mind verseimben, mind kritikáimban, de beszédeimben talán büszkeség is van.»[11]

7 I. m.

8 U. o.

9 1836 május 15-ikén a Szemere-Tár xv. kötetében.

10 1836 július 4-ikén u. o.

11 Önéletrajzában.

II.

Szirmay Antal terjedelmes munkája Szatmár vármegyéről 1809-ben jelent meg. Vérbeli magyar munka, igazi patriarchális kedélyességgel és nemesi büszkeséggel írja le a vármegyét töviről-hegyire. Büszke rá s gondos figyelemmel irogatja ki oklevelekből, krónikás könyvekből a megye nevezetesebb emlékeit, eseményeit. Leírja földje gazdagságát, hatalmas erdőit, folyóvizeit, a szélesen kanyargó Tiszán kezdve. Bányáiból a föld rejtett kincsei kerülnek elő. Keletről a mármarosi bérczek határolják, a hová Erdély felhői le-leülnek pihenni. Lakossága igen vegyes, ha javarészben tiszta magyar is. Német is akad benne meg oláh, mogorva, vadképű nép nehéz süvegben, bocskorban, leomló hajjal, kik kunyhókban laknak és fekete bivalyokat terelnek maguk előtt meg ruthének, szegény, tengődő nép, öröklött hajlammal az iszákosságra. Talán a keveredés folytán, talán természeti okokból — a táják regényes, hegyekkel, völgyekkel szakgatott, tele vadvízzel, láppal, hol éjente lidérczműz lobog — a nép hajlandóbb a babonára, mint a józanabb magyar vidékeken. A vármegye krónikája tele boszorkánypörökkel.

A nemesség éli világát, büszke hatalmára, birtokaira, ősi nevére. Még megvannak a zászlók, a melyek alatt vonta ki kardját a fenkölt nemesség. Négy lobogó, egy fehér selyemből, három vörösből, aranyozott hegygyel, tetejéről lefüggő arany zsinórokkal, rojtokkal. Közepén a Boldogságos Szűz irott képe. Megyés püspök áldotta meg szentelt keze rátevésével. E nemesség tagjai viszik akkor is a vezérszerepet, régi jó nevek, hajdanta kapitányok, harczos emberek, ma alispánok, vármegyei jegyzők, esküdtek. Ezek a Kendék, Urayak, Darvayak, Csomayak, Budayak, Berzenczei Kovácsok, Csekei Varjuk. Most a Kölcsey Ferencz nevét is közöttük fogjuk találni, az ő ősei is szerepeltek vármegyegyűléseken, vére cseppel se rosszabb ezekénél, sőt a

családja a legrégibbek egyike, maga atyafiságban van úgy a Kendékkel, mint a Varjukkal.

A hazafias ellenzék egyik főtámasza gróf Károlyi György, a dúsgazdag nábob. Rengeteg birtok ura, nagykárolyi kastélyát

SZATHMÁR VÁRMEGYE'

FEKVÉSE, TÖRTÉNETEI, ÉS POLGÁRI ESMÉRETE.

ÍRTA, ÉS KIADTA

SZIRMAI SZIRMAY ANTAL,

CSÁSZÁRI, S KIRÁLYI APOSTOLI FELSÉG UDVARI TANÁTSOSSA, TÖBB VÁRMEGYÉK TÖRVÉNYSZÉKBÉLI BIRÁJA, ÉS A' KÖLTÉSBEN, 'S VERS SZERZÉSBEN KOSZORÚS.

I. R É S Z.

B U D Á N,

NYOMTATTATOTT A' KIR. MAGYAR UNIVERSITÁS' BETŰIVEL.

1 8 0 9.

52. SZIRMAY «SZATHMÁR VÁRMEGYE' TÖRTÉNETE» CZ. MŰVÉNEK CZÍMLAPJA.

— mely valaha vár volt — pompás kert veszi körül, a mi kis erdőnek is beillik; maga még fiatal ember, igazi gavallér, művelt fej és lobogó szív. Titkára a derék Bártfay László, kinek leveleiből sok apró jellemző adatot lehetne összeállítani

a grófról, a mik összhangzatos képét adják egy igazi úrnak és hazafinak.

Károlyi György révén került Wesselényi Miklós Szatmár megyébe. Wesselényi birtokai Erdélyben feküdtek s előbb magyarországi birtokot kellett szereznie, hogy itt is szerepelhessen a megyegyűléseken. Károlyi neki ajándékozta lophágyi birtokrészét s Wesselényi szatmármegyei birtokossá lett.

A régi világra emlékeztető lovag lépett a gyűlések sorompóiba, igazi lovag, folt és gáncs nélkül. Még e korban is, mikor bőven voltak kiváló embereink, szinte kilép a többi emberek köréből, fejjel magaslik ki. Belenyomta képét a korba.[12] Hazaszeretete, tehetségei épen úgy öröklöttek voltak, mint izzó, szilaj indulatai. A Wesselényiek nemzetsége folyton tökéletesedett, míg végre benne választotta ki a faj a legkiválóbbat. Mintegy durva kézzel faragott szobor az egyik ős, a nádor Wesselényi Ferencz: szilaj, szenvedélyes, érzéki ember, kegyetlen és durva, nehéz idők katonája és szép asszonyok szerelme. Utolsó éveiben erős hazaszeretete engesztel ki ellenszenves vonásaiért. Emberöltők hosszú sora mulva megújul e jellem az idősebb Wesselényi Miklósban, de finomabban faragva. Ő is középkori lovagtypus, nyers és erőszakos s ő is szerette a szép asszonyokat s a szép lovakat. Fölemelő és visszataszító képek váltakoznak életében.[13] Állítsuk mellé felesége képét, Cserey Helénáét, kinek életét három szó jellemzi: szerelem, gyöngédség és szenvedés. Ezeknek a sarja az ifjabb Wesselényi Miklós. Anyja vére szelídebb csöppeket oltott belé s a Wesselényieknek úgyszólva csak nemes és nagy tulajdonait örökölte. Egyedül vére volt az ősi. Hihetetlen erőfeszítéseket tett, hogy lehütse forró vére habját. Életét számtalanszor dobta koczkára. Gyermekkora óta kengyelben volt a lába. Valóban egy régi kóbor-lovag éled föl ebben

12 Kemény Zsigmond mesteri képét festi, tanulmánya az utolsó izig stilszerű, még a stilus szakgatottsága és nehéz ereje is az.

13 A Kazinczy levelezése az id. Wesselényivel és Cserey Farkassal tökéletes jellemrajzot ad.

53. A RÉGI GRÓF KÁROLYI-KASTÉLY NAGYKÁROLYBAN.

e csodás emberben, a ki bejárja az egész országot, hogy védje a hazát, a jogot, az elnyomottakat, szóval, kézzel, karddal.

Atyja, a kevély, rakonczátlan főúr nagy tisztelettel viseltetett a költők, írók, egyáltalában a toll és a szellem munkásai iránt. Fia ezt örökölte, sőt, ha lehet, még messzebb vitte. Kazinczyval való levelezése mutatja. Már gyermek korában áhitattal hallgatja, ifjú korában rajong érette, a legmélyebb, a leglelkesebb tisztelettel ír neki. Ez a tisztelet volt az ösztönzője, hogy Szatmár megye gyűlésein Kölcseyvel megismerkedve, igaz barátja legyen.

Mindössze hat évvel volt fiatalabb nála. Kölcsönösen hatottak egymásra. Szivből, lélekből tisztelték egymást, eszméik közösek, ha külső viselkedésük különböző is. A fáradhatatlan sportember, az elegáns világfi barátságot köt a magányba vonult, otthonülő poétával. Levelezésük mutatja, hogy forrtak össze egyre jobban. Eleinte csak a mély tisztelet szól a sorokból, később a tiszta rokonszenv, végül az igaz barátság. Wesselényi tüzes, szenvedélyes lelkét fenékig kitárja Kölcsey előtt. Hűséges fegyveres társakká lesznek s együtt haladnak előre.

Mert ez a csendes, mélázó ember is a közpályára lépett. Bizonyos, hogy az 1825-iki országgyűlés nagyban megváltoztatta a helyzetet: több remény pihent a jövő keblében, mint addigelé. De a Kölcsey borus látását, pessimismusát nem oszlatja el. Ezt hordja magával. Maga azonban ad egy-két magyarázó szót politikai pályájához is.

A szónoklati pályára már Szemere biztatgatta. A szónoklás oly hagyományos magyar tulajdonság, a mi Kölcseyben is megvolt. Fiatal korában írt két törvényszéki beszédet, egyikét egy férj-, másikát egy gyermekgyilkossággal vádolt asszony mellett. Van még két emlékbeszéde: «Vilma» és «Coelestin», szép költői munkák, prózában írt elégiák, különösen az elsőt teszi értékessé a benne forró mély érzés. Elméletileg is foglalkozott vele. Kölcsey úgy lépett a szónoki pályára, mint a harczba induló

bajnok, ki ha nem is volt még csatában, vívni jól megtanult már a tornacsarnokban.

De igen lehetséges, hogy soha sem lesz belőle politikai szónok és csak szobája ablakából ábrándozik a haza derülő-boruló egéről. Maga írja, hogy öcscse halála fordította meg egész életét.[14] «Számot vetett magával». Kemény számvetés lehetett az, mikor úgyszólván először tett erős, elszánt elhatározást, a mikor lebirkózta a lomha, ölő lethargiát. «Hitte, hogy lesz ereje a világba lépni.» Szűkszavú, de sokat mondó két mondat. Attól fogvást gazda lesz és hivatalbeli.

«Mohács» czímű beszéde, melyet még gyakorlatul írt 1826-ban, előképét adja a leendő szónoknak. Nagyon szép, nemcsak azért, mert mindenütt költői és sok helyt festői nyelven beszél s azzal a klasszikus szabatossággal, a mi prózáját ékíti, hanem azért is, mert egészen benne van az egész ember és hazafi. Úgy kezdi, hogy János fővétele napján, a mohácsi vész háromszázéves évfordulóján azt hitte, nincs magyar, ki másra is gondolhatna. Ez szónoki fogás, de annál kevésbbé az, mikor szíve egész fölháborodásával érzi, hogy milyen közönyösek az emberek: «. . . a nemes hintóján vagy paripáján hurczoltatja magát, s nem jut eszébe, hogy a reggeli szellő, melyet szív, háromszáz év előtt ősei vérpárájától terhesült. A kalmár számvető képpel nyitja boltját; s jegyzőkönyve mellett a történet évkönyveire emlékezni ideje nem marad. A katona gond nélkül járdal a bástyákon, nem sejdítvén, hogy azok ez évnapon maradtak király és nemzet nélkül, duló nép zsákmányaivá leendők». Mikor minden szívet megkap e hatalmas kezdettel, így folytatja: «Visszamentem szobám mélyébe; s kezemre hajtván fejemet, azt kezdém, a mit a drámai hős, midőn a szerepek egyszerre elfogynak mellőle: beszélék magamban.»

Itt következik a hazaszeretet leggyönyörűbb elégiája. Szebb és költőibb, mint a «Paraenesisben». Darabról-darabra szedi a

14 Önéletrajzában.

történeti emlékeket s szíve egészen kiárad, azonközben sóhajt és lelkesedik egyszerre. A hagyomány tisztelete lobog föl e sorokból s a legsötétebb éjszakát is bevilágítaná. Végig kell hallgatni e beszédet, a méla merengés hangjából mint válik meggyőző, szívmozgató lelkesedés, hatalmas buzdítás, munkára tüzelés, végül szemrehányás, legvégül aczélos harag, hogy az utolsó akkord ismét a lemondó melancholiáé legyen: «Azért, uraim, isten veletek! én úgyis nemsokára az én halottaimhoz költözöm; előre tudván sorsomat, hogy el leszek feledve, mint ők.»

Ilyen ember kellett a zöld asztalhoz, a szószékre, megyegyűlésre, országgyűlésre, a ki így szereti a hazát, a ki így tudja azt elmondani, hogy egymásután játszik az érzések valahány húrján. A kinek ilyen készülete van, az már kész szónok.

Mint ilyent találjuk a vármegye közgyűlésén 1829 július 7-ikén Nagykárolyban. A csinos mezőváros megélénkül. A vármegyeház tágas udvarhelyen épült palota bőséges melléképületekkel. Ugyanaz voltaképen, a mi ma: egyemeletes ház, tágas imponáló homlokzattal, két mellékutczára elnyúló szárnyakkal. Most, megjavítva, kifestve igazán szép épület lett belőle, komoly és méltóságos. Az említett közgyűlésekben van még valami ős, patriarchális vonás. A nemeseknek egész tábora vonul föl, díszruhás nagyurak, kurtanyakú, piros képű, nagybajuszú, zömök alakok, köznemesek, fél-urak, fél-parasztok, kiknek ősei szabad ég alatt gyűltek össze tanácskozni s ha már meglassudott is a vérük, ma is készek egy-egy fokos- vagy csákányütésre. Id. báró Vécsey Miklós üli az elnöki széket. A nagy palota kicsiny. Mint hajdanta, odakünn maradnak, tágas sátort vervén le, úgy tanácskoznak Isten szabad ege alatt. A köznemesség lármázik, fölzúdul és összetöri a padokat. Ez már rendesen így megy.

Első alispán Geötz, második alispán Csomay, főjegyző Kovács Sándor, első aljegyző Kölcsey Ferencz, főügyész Nagy Károly. Ezek a Kölcsey első tiszttársai. Állása tekintélyéhez,

korához mérve kissé szerény, de jelentőssé lesz. Az ő ékes pennája vitte a szót rendesen az öreg Kovács főjegyző helyett.

Emlékezés esik az ellentétről a piros-pozsgás, lármás vidéki urak s a halvány, csendes Kölcsey között. De sohsem lesz félszeg alakja a gyűléseknek, hiszen ismerik ékesszólását, tudományát és antik tiszta jellemét. Sárguló protocollumok sok porzóval leöntve beszélnek Kölcsey működéséről. Eleinte kevés lélek érzik ki azokból. Végnélküli egyhangúság, örökös pörlekedés, se hossza, se vége, kurta itélkezés a parasztokkal szemben: a börtön koplalással súlyosítva s a hajdú mogyorófapálczája lépten-nyomon előfordul. Mindennek lassú, kényelmes, úri menete van. Bizonynyal sokszor lett a Kölcsey mélázó arcza még búsabb, még halványabb s lelkére is rá-räült a kimerültség, a mi a késő olvasót is elfogja, ha e jegyzőkönyvekben lapoz. De a nemzet nagy és dicső küzdelmeinek emlékeit is e lapokból kereshetni elő s Kölcseynek része van ebben, egyre több, egyre fontosabb az évek multával.

Már az 1829. év végével kezdettek tárgyalni arról, hogy a megye székhelyét átteszik Szatmárba. A dolog elég észszerűnek látszott. Szatmár virágzó királyi város volt, nagyobb, szebb, mint Nagykároly. A jó öreg Szirmai [15] elősorolja nagyobb egyházi és világi épületeit, palotáit és leírja a város gazdagságát, különös figyelemmel a határ szőlőire, a melyek a világ minden színében pompáznak.

Természetes, hogy a nagykárolyiak se hagyták jussukat, a mi jelentékeny veszteség lett volna a városra. A bizottságban, melyet ez alkalomra szerveztek, helyet foglalt Kölcsey is. Két beszédében a mérsékletet s az igazságosságot ajánlja s egy hajszálnyit se irányít se erre, se arra. Azt mondják, hogy csak Nagykárolyban érezte magát otthonosan.[16]

1830-ban beszédet tart a szatmári adózó nép állapotáról. Csak a mondatok szokásos klasszikus szabatossága mutatja a

15 I. m.
16 Hagyomány.

költőt, a beszéd kemény és czikornyátlan valóság. Vajjon mennyi ideje maradt Kölcseynek az álmodozásból? Nemcsak a Szirmai könyvét vette elő, hogy kiírja az adatokat belőle. Ő azt is tudta, hogy e munka tele van hibás statisztikai adatokkal. Tudta a szomszéd vármegyék közviszonyait, még jobban ismerte a sajátját, látta a parasztot munkájában izzadni, fáradni. S egész beszédében nagy gondolat villan meg: enyhítni az adózó népen, mert már súlyos neki a teher.

Mindössze 59 □ mérföld művelni való terület van Szatmárban. Ennyi a statisztika szerint. Kölcsey azt is levonja, a miről a statisztika nem szól, a terméketlen részeket, a vizenyős helyeket, nem is szólva a gyakori áradásokról. Számokkal dolgozik, fukarszavú adatokkal. Ha az adózó nép a legkedvezőbb viszonyok között lenne is a földművelést illetőleg, az egész népességnek akkor is csak fele táplálkoznék itthoni terméssel. Újból adatokkal mutatja ki, milyen rossz lábon áll az állattenyésztés. A méhesek utáni jövedelem majdnem semmi. A hol a földművelő ilyen rossz állapotban van, ott a mesterember sincs kedvező viszonyok közt. Kevesen is vannak. Tárgyalja a kereskedést is töviről-hegyire. A Tiszát kivéve a folyóvizek járhatatlanok. Ilyen helyzetben van az az adózó nép, mely évenkint csupán a házi és hadi pénztárakba 99.015 ezüst forintnyi adót fizet. Hát még ha szűkös esztendők járnak! Az adózók telkein az épületek is többnyire a földesúr tulajdonai, a parasztot semmi se köti helyhez, elköltözik vagy eladja, zálogba teszi földjei hasznát s ezáltal hovatovább tönkre jut. Kölcsey saját tapasztalatából hoz föl példákat. Ő maga látta.

Végül intő ujját emeli föl. Galiczia felől egyre-másra vándorolnak be a zsidók, hosszú kaftánban, hosszú szakállal, kis batyúval, szerény, összehuzódó, összetartó, élelmes és ravasz nép. Olyan, mint a nadály. Biztos romlása a népnek. A megyei kötelezettségek alul vesztegetésekkel bujnak ki.[17] A marha-

[17] Vármegyei közgyülési jegyzőkönyv. 1837 márczius 6-ikán.

54. A NAGYKÁROLYI VÁRMEGYEHÁZ.

kereskedés az ő jövedelmük. Övék a kocsma, ők mérik a bort, ők kaparítják kezükbe a pálinkamérést s búfelejtőnek adnak a szegény népnek mérget olcsó pénzért. Kölcsey előre lát. Nem a zsidókról szóló rémmesék villannak meg az eszében, hanem a szomszéd Galiczia sorsa, melyet az izraeliták sülyesztenek le. Látja, hogy szaporodik a zsidóság, pedig a mely országban megszaporodnak, az a végromlás szélén áll. Az aggodalom akkor túlzottnak látszott, hiszen elhangzott a levegőben. Kölcsey szelid, nemes indulatú ember volt, de látott előre. Ugyanaz az aggodalom gyúlt föl Széchenyiben, mikor a zsidóreceptió ellen szavazott. Ma már az északi megyékben egész vidékek kezébe nyomták a koldusbotot s Galicziából egyre özönlenek be.[18]

Kölcsey e rövid beszéde egész kortörténelmi tanulmány. Nagyon hamar beledolgozta magát abba, a mivel foglalkozott. Ugyanaz a teljes biztosság jellemzi másik beszédét, a sorsvonásról tartottat. Lehetetlen állapotok ellen kel ki. Az 1830-iki országgyűles ajánlotta az eddigi katonafogdosás helyett a sorsvonást. Kölcsey élénk szinekkel festi az eddigi rendszer hátrányos voltát, a katonai pálya valóságos lealacsonyítását, az embertelen fogdosást, a veszedelmet, a mi a katonaszökevények elszaporodásából származik. A kaszárnyákból börtön lett. Éppen olyan melegséggel javasolja a szolgálati idö méltányos leszállítását. Így ifjak mennek el s megtört emberek térnek haza, kiken végiggázolt a világ minden nyomorúsága.

Ezek szomorú képek, annál inkább, mert híven festik a valóságot. Az adó, a katonáskodás csak a népet terheli s a büszke nemesek szomorú jobbágyoknak parancsolnak. Kölcsey nyugodt szavakkal hatalmasúl pártul fogja öket, ha még nem is sürget reformot. Annak is eljön az ideje, érni kezd a gyümölcs.

De az egész ország reformálása is erös léptekkel halad az 1825-iki országgyűlés óta. Ámbár az országgyűlések végeredményül igen keveset vívnak ki, a bennük kifejtett hatalmas

18 Bartha Miklós: Kazár földön (Kolozsvár, 1901).

KÖLCSEY FERENCZ.

(Kallós Ede szoborműve Nagykárolyban.)

munka és igyekezet nem vész kárba. Ötször-hatszor is visszaszorítják a folyót gátjába, a míg az egyre növekvő hullámok kivetik azt végkép. A küzdelem még elég nyugodt. Ebbe a küzdelembe sodródik belé Kölcsey s rövid idő multán az élére kerül s ő viszi a vármegye szavát.

Az 1830-iki országgyűlésen gróf Károlyi György és Csomay képviselték Szatmár megyét. Mikor a sor az elmaradhatlan ujonczozásra került, Csomay megszavazta a kivánt 20.000 ujonczot, Károlyi nem. A megyei rendek Károlyi jelentesét ki akarták nyomatni, Csomaynak pedig bizalmatlanságot szavaztak. De mielőtt a jelentés megjelent volna, felsőbb helyről betiltották.

A megye rendjei tiltakoztak a törvénytelen beavatkozás ellen. Az 1831 márczius 7-iki gyűlésen történt ez. Eötvös János vonta kérdőre a főispánt. De a gyűlés nyugodt lett volna, ha Wesselényi meg nem érkezik. Őt mindjárt elöntötte az izzó harag s mennydörgő hangon kelt ki Csomay ellen, árulónak nevezvén s fölírást javasolván a helytartó tanácshoz. Ez már a Wesselényi rendes modora volt. Csomay maga mentegetődzött, máskép magyarázta eljárását, sőt le is mondott. Valakinek eszébe jutott, hogy köszönetet indítványozzon neki, de az is megkapta a választ Wesselényitől: A rossz hazafi nem érdemel köszönetet. A fölírás pedig egyenesen a nádorhoz ment.[19]

A föliratot Kölcseyvel készíttették el. Ebben is megtalálni a Kölcsey jellemző gondolkozását. Rövid, szabatos és határozott. Világos szavakkal mutatja ki, hogy a megyének joga van kinyomatni jelentését. Mindig élesen kiemeli, hogy a rendek mennyire törvényismerők, alkotmánytisztelők, hívek a királyhoz és hazájukat szeretik. Annyira keményen emeli ki, hogy tisztára kiérzik belőle: a felsőbbség a törvényt tagadja. A halvány férfi kezében karddá lesz a toll. Mellette a Wesselényi szenvedélyes hazaszeretete a fujtató.

József nádor határozott rosszalással felelt. Talán Károlyi ellen szólt ez, személyi okokból, talán nem. A nádor helyzete

19 Kölcsey levele Bártfayhoz (1831 márczius 11-én).

szerencsétlen volt, az üllő és a kalapács közé került s vitte szerepét, a hogy tudta, néha jóakarattal, néha zsémbesen, de rendesen elég hidegen. A vármegye újolag fölírt s pártját fogta követének.

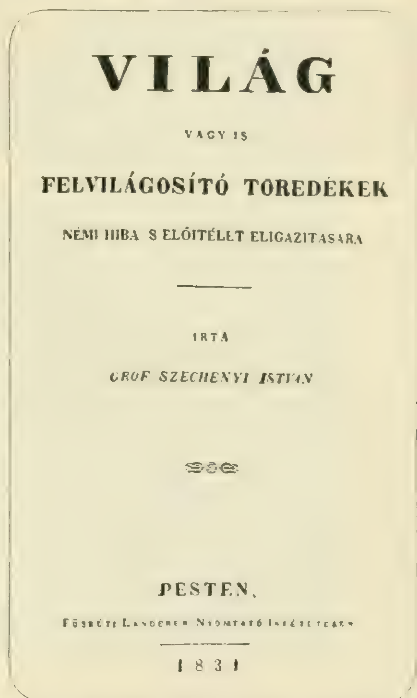
Az imént említett közgyűlésen alakították meg a megyei bizottságot, mely az országgyűlési követek utasítását is elkészítette. Tagjai lettek: gróf Károlyi György, báró Wesselényi Miklós, Isaak Sámuel, Swaitzer Gábor, Eötvös János, Uray Bálint, Kende Zsigmond, Nagy Károly és Kölcsey Ferencz. Szorgos munkában töltött hónapok következtek. A munka javarészét Kölcsey végezte. A tiszti ügyész, Nagy Károly volt legbuzgóbb segítőtársa, szerény, de határozott és nagytudományú férfiú. Ráfogták Kölcseyre, hogy Nagy Károly volt vezére és mestere a politikában, pedig csak hűséges bajtársa volt.[20] Most mutatta meg Kölcsey igazában, hogy mit tud. Egyre jobban kiformálódott benne a politikus, a jogász. A megyegyűlések kissé szűkszavú jegyzőkönyvein kivül Kölcsey saját levelei adják a forrást, de olykor valami borulaton keresztül nézve.

Most már nincs olyan idő, hogy tollába hagyja száradni a tintát. Ír szakadatlanul. Sűrü levelezést folytat Szemerével és Bártfayval. Érdekes, hogy a levelezés Szemerével szemben csaknem teljesen irodalmi jellegü, Bártfayval szemben pedig politikai. Az irodalmat Kölcsey el nem hagyta soha. A régi érdeklődés élt benne s a levelek hangja valamivel élénkebb lett. Az emlékek kezdenek visszafolyni előtte valami fényesebb ködbe. Sóhajtva emlékezik szép ifjúkori éveiről (1832 márczius 14) s nem jut eszébe tömérdek szenvedése. Döbrentei melegséggel ír hármójuk barátságáról s Kölcsey minden emléknél ellágyul. Sajnálja, hogy a rossz emlékek úgy belekiáltanak a jókba, mint Macedoniai Fülöp asztalánál a rabszolga a «memento mori»-t. Az álmok korának vége van örökre.

A kolera kitörése nem zavarja se munkájában, se kedélyében. Wesselényi mellette van a dologban, elviszi magával a

20 Csengery: Magyar szónokok és státusférfiak.

Kölcsey készen lévő iratait. Úgy mélyed belé az ő szokásos szenvedélyével. Károlyi György latba veti egész egyéniségét Kölcsey mellett. A megye közgyűlésén főjegyzői czímet indítványoz Kölcseynek. Nem kapta meg, de e megtisztelés elég volt neki. Nem a czím esett jól, de a lelkes gróf figyelme.[21] Nem sokkal utóbb Károlyi a Széchenyi «Világát» viszi el Kölcseyhez. Mondhatatlan gyönyörűséggel olvassa el.[22] Forr és pezseg minden. Új eszmék születnek és távollévő emberek megértik egymást. És Kölcsey ellágyuló örömmel üdvözli Bártfayt s barátait, a kik a «nagy város zajában, pusztákon és folyókon túl is» megértik őt. «Hála az égnek, mi baj nélkül vagyunk.» (1831 október 21.)

VILÁG

VAGY IS

FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK

NÉMI HIBA S ELŐITÉLET ELIGAZITASARA

IRTA

GRÓF SZECHENYI ISTVÁN

PESTEN,

1831

55. SZÉCHENYI «VILÁG»-JÁNAK CZÍMLAPJA.

Annyira elfoglalja most a dolog, hogy a szépirodalmi folyóiratokat sem ér rá átolvasni. Az eddig elkészült rendszeres munkálatokat ki akarja nyomatni, hogy a többi megyéknek is megküldje.[23] Aggódott, hogy kap-e Pesten censort, a ki a kinyomatást megengedje. Gönyei könyvnyomtató Nagykárolyban vállalkozott rá. Betűi kopottak voltak, de Károlyi rendelt neki Pesten újakat. Mégse lett belőle semmi, bármint buzgólkodtak Kölcsey és Nagy Károly. Az alispán eltiltotta a nyomtatást akkorig, a míg a közgyűlésen keresztül nem megy.

21 Kölcsey levele Bártfayhoz (1831 július 2-ikán).
22 U. o. (1831 október 21-ikén.)
23 U. o. (1831 november 21-ikén.)

Kölcsey keserűen kifakad.[24] Kezdi érezni, minő nehézkesen halad előre minden s minő nehéz megszabadulni a sok kerékkötőtől.

Valami baleset is hátráltatta a munkát. 1832 február havában Kölcseyt egy szétpattanó pohár megsértette homlokán.[25] Sok vért vesztett s orvosa eltiltotta írástól, olvasástól. Négy hóig tétlenül kellett várnia a történteket.

A mióta forrásba jött a megye, a salak is fölhányta magát. Ellentétek mutatkoztak. Sok volt a maradi ember, kik gyanusan nézték a sok reform előmunkálatát, elmaradott, lomhafejű nemes urak, volt olyan is, a ki a hatalomhoz, a kormányhoz szított, még több, a ki félénk volt és tartózkodó. Szidták az ellenzék vezéreit: a szilaj Wesselényit, a gavallér Károlyit épen úgy, mint a szelid Kölcseyt és Nagy Károlyt. Ő velük tartott még az egyik alispán, Geötz Ferencz is, tüzes, bátor és szókimondó ember. Így került Kölcsey a vezetők közé.

Szerették is, különösen az ifjabbak s mikor Kovács főjegyző lemondott, a rendek Kölcseyt akarták helyébe. Vécsey báró, a föispáni helytartó kereken megtagadta. Ő is a félemberek közé tartozott s úri leereszkedéssel próbálta kibékítni a költőt: meghívta magához Nagybányára. Kölcsey önérzettel utasította vissza a meghívást. Nagyon el volt keseredve. Érezte értékét, vezérszerepét s most már marta a méltatlanság. És a nyomtatást sehogy se birták keresztül vinni. Károlyi nem volt jelen a közgyűlésen, Wesselényi, a lovag, nehéz sebben feküdt, a mit párbajban kapott. Csak Geötz vetette ki a jó ügyért, Kölcseyért, Nagy Károlyért egész egyéniségét s mennydörgő szónoklatokat tartott, a míg el nem rekedt belé. Még Csomay, az elgyalázott Csomay is mert szerepelni s Kölcsey a kétszínűség gyanújával vádolja meg barátját és rokonát, Kende Zsigmondot.[26] Azt írja Szemere Pálnak: «Oly dolgok történnek körülünk, milyenek a Róma romlott fijai között sem történhettek mindig bűntelen.»

24 U. o. (1831 deczember 19-ikén.)

25 Nagy Ignácz levele Bártfayhoz (1831 július 2-ikán. Kiadva Kölcsey levelei közt).

26 Levele Bártfayhoz (1831 szeptember 16-ikán).

Az érdemleges közgyűlés május 7-ikén kezdődött. Most már Nagy Károly sem jött el. Kölcsey maga maradt Geötzczel. A bizottság munkálatát kellett előterjeszteni s védni nemcsak a közgyűlés, de saját társai ellen is. Tompa hangjával és erős szenvedélylyel vívott a többséggel, úgy hogy melle is beléfáj-

56. KÖLCSEY LAKÓSZOBÁJA A NAGYKÁROLYI VÁRMEGYEHÁZ MELLÉKÉPÜLETÉBEN.

dult s bágyadt levélben tudósítja Bártfayt az eredményről.[27] De még ezen levélben is van erő s föl-fölcsillámlik az a keserü humor, a mit Kölcsey újabban kezd magába venni.

Először a bevezetést olvasta föl. Hatalmasan volt írva és a nemesség hibáit állította pellengérre, tehát félretétette a közgyűlés. Kölcsey a mellett emelt szót, hogy hagyják a bizottság

[27] U. o, (1832 május 12-ikén).

munkálatát csonkítatlanul, aztán csatolják hozzá a közgyűlés észrevételeit külön jegyzőkönyvben. Ebbe se mentek belé.

A dolog igen fárasztó lehetett. Egész délelőtt olvasott Kölcsey s délután báró Vécseynél folytatta, mint magánconferentiát. A báró nem akarta közgyűlés elé vinni az urbariumi munkálatot. Ezt meg is köszönték neki, — tör ki Kölcseyből a keserűség — mert ha a nagykárolyi bíró hallotta volna, kész a revolutió. Eltiltották az egészet a közgyűlés elől.

Május 8-ikán folyt a nehéz munka tovább. Kölcsey a nemességet a háziadó elvállalására hívta föl. Nem kellett ez se. Mindössze az országgyűlési napidijak felét vállalták el. Így tartott egész 11-ikéig. Kölcseynek legjobban fájt, hogy a sajtószabadságot se akarták. Ezek még sötétben szeretnek élni, mint a baglyok. Kende is lanyhán állt Kölcsey mellé, Eötvös János meg egész fonákul viselkedett. A költő visszasóhajtja a literátori pálya nyugalmát és szabadságát. Ki akar követ lenni ilyen fél-utasítással?

Nem hagyta azért abba a munkát s szorgalmasan bejárt a székhelyre. Őszidőn ablakából nézi a szakadó esőt s arról álmodozik, hogy mihelyt hazatér csekei fészkébe, előveszi irodalmi dolgait újra.[28]

Wesselényi Miklós, ki iránt annyit aggódtak barátai, kinek már halálhíre szárnyalt, fölépült s régi ruganyos erejében tért be Nagykárolyba. A követválasztás ideje közelgett s nagyon szeretett volna követ lenni Kölcseyvel. De tudni se akartak róla, sőt az országgyűlési utasításokat előkészítő bizottságból is kihagyták. A követválasztás november 6-ikán esett meg s megválasztották Kölcseyt és Eötvös Jánost. 15-ikén volt a tisztújitás is s Kölcsey már jó reményben van, hogy az ifjúság fog győzni.[29]

A győzelem az ifjúságé lett valóban. Nem eshetett meg azonban a hagyományos lárma és zavargás nélkül. A jó köznemesség összetörte a padokat, sátrakat more patrio. Csákányok

[28] U. o. (1832 szeptember 16-ikán).
[29] U. o. (1832 november 7-ikén).

villogtak s a főispán a közgyűlés bezárásával fenyegetődzött. Alispánok lettek Kende Zsigmond és Uray Bálint. A főispán pedig főjegyzővé kinevezte Kölcseyt. A rendek óvást tettek, de csak választási joguk mellett és nem Kölcsey személye ellen.[30]

Kölcsey tehát az országgyűlésre készült, minden ellensége daczára megnyervén a vármegye bizalmát. Az utasításban, mit magával vitt, benne volt a rendszeres munkák megvizsgálása,

57. A NAGYKÁROLYI ÚJ VÁRMEGYEHÁZ.

az úrbér rendezése, az adó mérséklése, a sóár leszállítása, Erdély s a részek visszacsatolása, a vármegyei határozatok kinyomatása, a vallásszabadság világos fogalmazása, Galiczia és Lodoméria visszacsatolása, segély a lengyel nemzetnek, a hadpótlás elleni óvás s mint érdekes művelődéstörténeti adat: a Jankovich-gyüjtemény megszerzése a Nemzeti Múzeum számára.[31] Nem új eszmék már, de szép liberális programm, úttörő szebb jövendő számára.

30 Vármegyei közgyülési jegyzőkönyv (1832 november 15-ikén).
31 U. o. november 6-ikán.

Kölcsey átérezte tiszte fontosságát s láthatta, hogy nem olyan rossz a világ egészen, a hogy néha hitte. Két tisztesség érte egyszerre. Ünnepi ruhában volt, kardosan s lelke újra magas regiókba emelkedett. Ciceróhoz méltó szép szabatos mondatokban beszélt. Követválasztás előtt büszkén hivatkozott az ősi jogokra s a dicsőséges múltra: «Mi szép, vezérként ülni szabad férjfiak közt, kikre vidám hevülettel gyülekezni, saját arczok színében megjelenni, hazát, törvényt és kormányt szeretni — őseiktől jutott örökség . . . Tiszta kebellel járúljunk az oltárhoz, mely előttünk Pozsony falai között ismét emelkedik», — szólítja föl a leendő követeket. Ugyanaz a méltóságos hang csendül meg rövid beszédében, melyet mint megválasztott követ tartott: «Követté lett választatásomban, a közbizodalom e nyilvános kijelentésében birom a legszebb koszorút, melyet szabad férfiak a magok polgártársának nyújthatnak. Ily megtiszteltetés kétségkivül legforróbb hálámat érdemli. De köszönet, mely szóval mondatik, nem egyéb, mint üres hang. Való köszönet csak tett által mutattatik meg, csak teljesítés által bizonyíttatik be. Ha majd a pályára, melyre lépendő vagyok, tiszta hazafiúsággal járandok; ha a közjó szerelme, a haza szent ügye mellől sem remény, sem félelem el nem vonhat; ha visszatértemkor a Tekintetes Rendek arczain megelégedés vonásait fogom olvashatni: akkor, és csak akkor leszen köszönetem lefizetve. Addig engedjék meg a Tekintetes Rendek, hogy némán rejtsem a hálát szívembe, e szívbe, mely hazámé volt és marad mindenkor.»

Az érzelemnek s a véleménynek e hullámzása állandóan tart s igen természetes is: hol borúsnak, hol derültnek tetszik az ég. Nem csak a Kölcsey tépelődő lelke festi e különböző árnyalatokat, az átmeneti kor színe mindig ilyen.

Az adatokból, a miket e pár év történetéhez össze lehet szedni, jellemzően tárúl föl egy magyar megye belső élete a XIX. század 20—30-as éveiben. Pártoskodás, igaztalanság, csökönyösség, léhaság mindennapos vendégek úgy a vármegye házában, mint azon kivül, de ha egyszer a lelkesedés szikrája

58. POZSONY LÁTÓKÉPE.

föllobban, mit se látni e rossz tulajdonokból. Ma gáncsot vetnek Kölcsey liberális törekvéseinek, holnap követül küldik az országgyűlésre, az ifjúság süvegét lengeti felé s éljenzajjal repeszti meg az ég boltját. Nyugodtan, csendesen akarnak élni, nehezükre esik levetni megszokott köntöseiket, megszokott erkölcseiket; hazamennek agarászni, borozgatni, a míg Kölcsey utat tör a jövendőbe. Követni fogják azért, mert jó magyar az mind egy lábig.

III.

A tiszai követek asztalánál egy férfi állott, kinek halk szózata szent pietás ihletéseként rezgett végig a csontvelőkön. Egy erős lélek töredékeny test lánczai között. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszál lengte körül; színtelen arczán ezernyi átvirrasztott éjnek tikkadtsága ült; egyetlen szemében a nemzet mult s jelen bánata tükröződött. Szava tompa, mély és érczteleu, mint egy síri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulatok legfőbb hevében szállongott alá; és lőn még tompább, még ércztelenebb, még síriasabb, mikor aztán ökölbe szorított jobbját emelve, a reá meresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény, kinek szellemszavát, nem úgy, mint másét, az érzékléteg segedelmével, hanem közvetlenül lelkünk lelkével véltük hallani. És e síri hangra síri csendesség figyelmeztetett, melyet csak az érzelmek villanyos kitörése szakasztott félbe.

Kossuth (Pesti Hirlap 1842., 102.).

Az 1832—36-iki országgyülés egyike a legjelentősebbeknek e korszakban. Homályos fogalmak tisztázódnak. Rég vajudó kérdések kerülnek döntés alá. Szakítás a múlttal, remény és kétség a jövő iránt, fegyverek összevillanása. Nagy korszak kezdődik.

Ide jött föl a költő Kölcsey egy téli estén, mikor hó takarta a tájat köröskörül s az esti ködön keresztül homályosan látszott

a királyi vár. Leírja érzéseit.[32] Mikor a haza szót leírja, stilusa az ifjonti csapongóvá lesz, de meghiggadt hangja mutatja, hogy már a férfi beszél. El-ellágyúló érzései a gyönge, fiatal szívé, de az élet iskoláját kijárt érett emberé az a hol enyelgő, hol keserű humor, a mi egész naplóját átlengi.

A fő-fő urak fogadónapokat tartottak: József nádor, Reviczky Ádám kanczellár és Mérey Sándor personális. Teljes díszben vonúlnak föl a követek bemutatkozni hozzájuk. Kölcsey únja a szertartásos ceremoniákat. A sok lármás, ismeretlen ember közt még idegenül érzi magát, a míg ismerős arczok nem derítik föl.

Feljött Wesselényi Miklós, «erős kebellel és aczél szívvel». Sietett fölkeresni Kölcseyt s együtt töltötték az estét. Wesselényi friss erőben volt, harczra készen s tudta, hogy az ő személye gyűlölt, veszedelmes és erős. Ő az ellenzék igazi vezére. A közjogi reform bajnoka. A főeszme, a mi most vezérli, Erdély egyesítése Magyarországgal. Ez az, a miről legtöbbször beszélnek Kölcseyvel, ezzel foglalkoznak néha éjszakákon át, régi foliánsokat és száraz törvénykönyveket lapozva, a míg Kölcsey el-elálmodozott a múlton s visszaálmodta Erdély egész történetét: Zápolyát, Martinuzzit, Bocskayt és Bethlent. Az ő anyja is erdélyi volt.

Megjött Széchenyi is, a nagy reformátor. Pályája delelőjén áll. A «Hitel» átment a nemzet vérébe, lelkébe. Már a «Világot» is megírta, ezt a győzelmi harsonaként szóló nagy munkát. A hol csak szerepel, csodálatos hatása van s ő egyetlen perczet sem pihen. Előre, újjáalkotni ezt a nemzetet! Eszméi ezrével tolúlnak agyába, nem tud rajtuk uralkodni, csak azt érzi, hogy ő képes egyedül kivezető utat találni. Az emberek csak bábok előtte, kiket fölültet eszméi paripájára. Így szemelte ki magának alvezérül Wesselényit, de már elvált tőle, mert az a kormány politikáját döngeti. Széchenyi először anyagi térre viszi a reformot: gazdaggá és műveltté akarja tenni a magyart. Még

[32] Naplója.

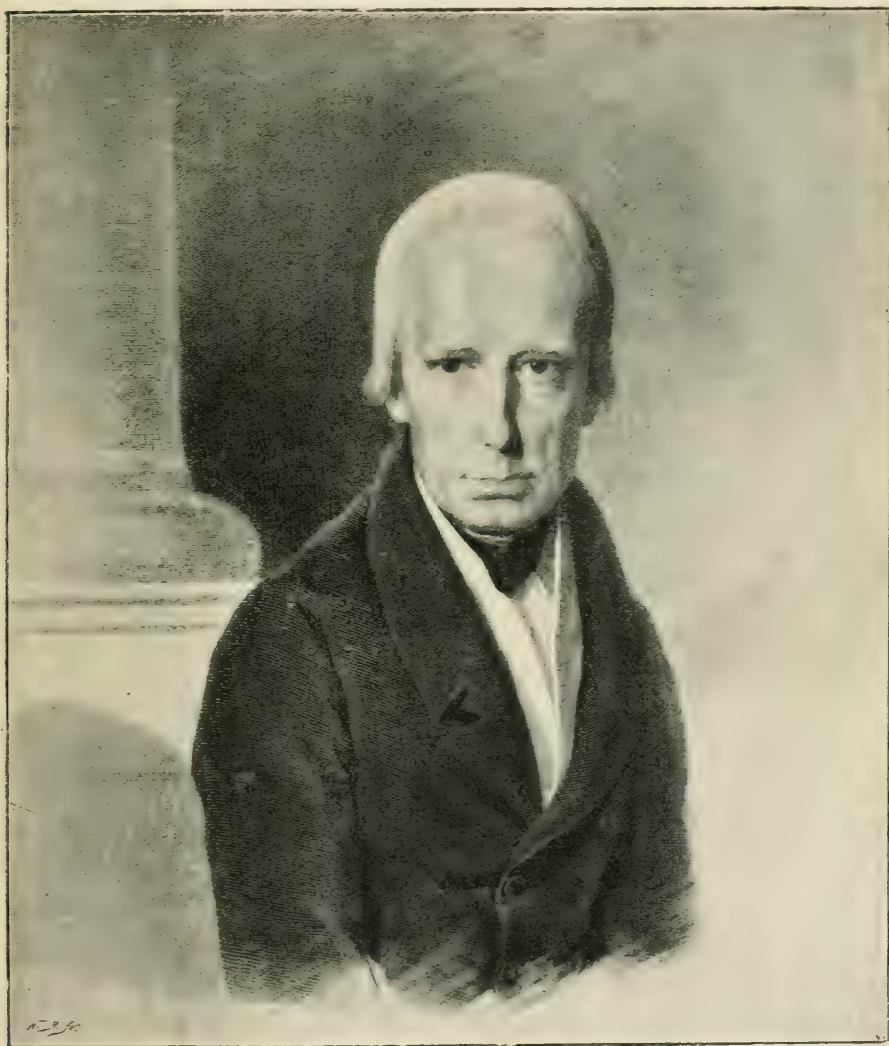
nem az agyonhajszolt, roncsolt idegzetű Széchenyi ez. Karon fogja Kölcseyt s beszél neki akadémiáról, irodalomról, gőzhajóról, lánczhídról. Késő estig nem válik el tőle s a költő naplójába, mint élte egyik legszebb napját jegyzi be e napot.

Deczember 19-ikén érkezett le Ferencz király s másnap az érseki palotában megnyitotta az országgyűlést. Nem régen kelt föl betegágyából s gyanú és bizalmatlanság jött vele. Nem is lehetett másképen. Régóta folyik már a kétszinű játék az uralkodó és a nemzet között. Az eszközök a régiek. Bécs városában, a víg, a pompás Bécsben koholja azokat Metternich herczeg. Titkos rendőrséggel és személyes lekötelezettségekkel dolgozik. Fényes mulatságokat rendez, a mik az államügyekkel fölérő fontosságuak. Jellemző, hogy mikor Wirkner lóhalálában rohan Nagy-Károlyba a Károlyi György követjelentését megsemmisíteni, azt írja, hogy kettős czélt ért el: idején érkezett Nagy-Károlyba, de vissza Bécsbe is, hogy húshagyókor még tánczolhatott az udvari bálon.[33]

Léha és kicsinyes eszközökkel dolgoznak. Ferencz király atyai dorgálásokban részesíti az embereit. Metternich símán beszél velük, keresztbe vetett lábakkal, szép arczán nagyúri mosolylyal. Csudálatos, hogy mennyire nem vesz ez az ember semmit se komolyan. József nádor komoly képpel elnököl az üléseken s gondosan ügyel, hogy valami hiba ne történjék. Alúl az akna dolgozik: levelek fölbontása, névtelen föladások. Telik vele az irattár s várják a jó alkalmat. Oly hitvány kicsiségek történnek, hogy meghamisítják a rendek üzenetét, szavakat módosítanak, a «sérelemből» «kivánságot» csinálnak. A király arczáról el akarnak hajtani minden felhőt. A rendek se lehetnek elég őszinték. Kénytelenek a király személyét mindig kivenni a vitából. Hosszú ünnepi beszéddel üdvözlik betegsége jórafordúltát. Kevés olyan szó hangzik el, mint a bátor Ebergényié: ha szereti a király a magyar jövedelmet, szeresse a nyelvet is.[34]

33 Wirkner Lajos: Élményeim. Budapest, 1879.
34 Kossuth Országgyűlési Tudósításai.

Legrosszabb azoknak, kiket rossz sorsuk az üllő és a kalapács közé helyezett, mint József nádort és Reviczky kanczellárt.

59. I. FERENCZ

Egymás ellenségei s szívesen gáncsot vetnek egymásnak. A főherczeg-nádorból a hálás lojalitás nagy embert alkotott. Nem volt rossz szívvel irántunk s ez már életében megkészi-

tette szobra talapzatát. A múzeum patronusa. Akadémiában, szinházban megjelent. Nyilvános pályája kicsinyes és ellenmondásokkal tele. Az udvartól mellőzést, bizalmatlanságot kapott, császári bátyja zordúl nézett reá, az udvariak gúnynyal illették. Pedig gondos parlamenti elnök volt; kivált ha a Wesselényi mennydörgő szavát hallotta, azonnal kész volt a rendreutasításra szabatos diák nyelven. Annál hálásabb volt iránta a nemzet. Kossuth zengő szép szavával mondta el búcsúztatóját s ez a búcsúztató nem volt merő hizelgés.

Gróf Reviczky Ádám se volt egész ember, noha se rossz magyar, se rossz ember. Bajuszát is magyarosan fölcsapva

60. GRÓF REVICZKY ÁDÁM NÉVALÁIRÁSA.

hordotta. Egyszerű nemesből lett nagy úrrá s valamit megtartott érdességéből. Fényes urak lenézték, ő még jobban őket s éreztette velük hatalmát, a mi tekintélyes volt. A nádort is mellőzte, a mit az nem is bocsátott meg neki soha. A bécsi udvari levegőben rá is rakodott a léhaság: pazarlott mértéken túl s a császárral fizettette ki adósságait.[35]

Nagy háromemeletes házban tanácskoztak a követek, melyet 1753-ban építettek. Harmincz ablak bocsátotta be a világosságot, mégis sötét volt, mert szük utczára és szük udvarra nyíltak. A szük jelző általában illett mindenre, szorongott benne minden. Se kényelem, se dísz. Három zöldposztós hosszú asztal töltötte be a termet, azoknál próbáltak a követek elférni.

35 Wirkner: I. m.

A terem hátulsó részén korláttal elzárva volt a personalisnak valami szinpadforma emelvénye. A hallgatóknak a terem két vége jutott.[36]

Volt mindebben valami kezdetleges, valami patriarchális. Házszabályokról szó se volt. A belépés se volt korlátozva. Ott tolongtak a jurátusok, barna zekében, nemzetiszinű szalagon lógó kardjaikkal. Fiatalok, lármás, tüzes nép, senki se elég radikális nekik, még Kossuth se. Ideje javát mulatozással, borozással, kártyával, kávéházzal tölti a nemzet reménye. Történni kell még egy és másnak, hogy megkomolyodjék.[37]

Ülés háromféle volt: elegyes ülés, országos ülés és kerületi ülés. Az elsőben együtt ültek a főrendek a karokkal és rendekkel s a nádorispán elnökölt. Itt olvasták föl a királyi leiratokat. De ezen üléseknek jogi jelentőségük nem volt.[38]

Az országos ülés lett volna a tulajdonképeni parlament, a hol az összes jogosultak együtt ültek s a személynök elnökölt. Ezt ezidétt Mérey Sándornak hívják, a kanczellár teremtménye, egyike azoknak, a kiket a véletlen habja fölvet. Gyáva, semmi ember.

A kérdéseket voltaképen a kerületi üléseken döntötték el. Itt nem volt jelen a királyi tábla és a négy kerület szerint foglaltak helyet a követek. Fölváltva elnököltek ketten, egy a tiszai, egy a dunai megyékből s a jegyzőséget is a követekre bizták. Itt legalább az elnök nem befolyásolta a vitát, itt legalább teljesen az ország akarata jutott érvényre.

Hozzáláttak a munkához. Azon átmeneti parlamentek közé tartozott, a hol a régi feudalis Magyarország elvegyült már az új Magyarországba. Még fölhangzott a régi kiáltás: «Recrudescunt inclytae Hungarae gentis vulnera». A sérelmeket fölírják s az az eredmény, hogy a kormány elfordítja fejét s újra nem orvosolja azokat. Régi sebekből vérzik a régi alkotmány. De

36 Vahot Imre: Országgyűlési Almanach 1843.

37 Pulszky: I. m.

38 Az ülések menetét szépen tárgyalja és jellemzi Beöthy Ákos. I. m.

egyúttal hangosabban kezdik követelni a reformot. A magyar nyelv jogaiba akar lépni, a magyar haza egész területe egygyé akar forrni. És a nagy reform: a jobbágyok sorsán való könnyítés már általánossá lesz.

Nem a régi római köztársaság senatusa ez. Annak dicsérete megírva vagyon a világ legszebb prózáján. Királyok gyülekezetének látszott. Márványhomlokú, aczélszívű emberek ültek ott, kik előtt egyetlen érdek volt: a közjó, salus reipublicae. Nyugodtan és röviden tanácskoztak. Ellentétéhez, a franczia forradalom nemzetgyűléséhez se lehet hasonlítani, hol a csőcselék keveredett össze a legnemesebb államférfiakkal, a vér gőze a szabadság tiszta szeretetével. Annak is sokszor megírták a történetét, ilyen és amolyan világításban is.

E korszak magyar országgyűlései is illő méltatást és dicséretet érdemelnek. A reform felé hajló gyülekezet volt ez, de sok tekintetben conservativ. A történeti alapot nem hagyta el, sőt azon épült s ez adott neki olyan hatalmas erőt. Igazi újítás csak a jobbágysagot illetőleg volt tervben, a többi mind a régi alkotmány, ősi szabadság visszaszerzése volt. A követek azoknak voltak szellemi utódai, a kik kardot rántottak valaha «Istenért és a szabadságért». Sokféle ember akadt itt; olyan, a ki gazdag ismeretek egész fegyvertárát hozta a küzdőtérre, olyan, a ki csak egy szál karddal jött: szíve meggyőződésével, de a nagyobb résznek számottevő jogi és történeti képzettsége volt. Törvénykönyveket és krónikákat lapoztak át. Majdnem mind klasszikus műveltségű volt többé-kevésbbé s a szónoklatban még mindig Cicero a mester. Ezért beszélnek olyan szabatosan, szépen elrendezve. E klasszikus iskolának legkitünőbb szónoka Kölcsey.

Szervezett pártról még nem lehetett szó.[59] Az Isten legrakonczátlanabb népe volt ez, a mely otthon, a vármegyénél nem szokta meg a pártfegyelmet. Vezérül Wesselényit lehet

[59] Az országgyülés tárgyalásánál sokban Horváth Mihályt követem (Huszonöt év Magyarország történelméből).

nevezni, noha ő a főrendek közt ült. De az ő eszméi képviselték legjobban a reform ügyét s ő volt leginkább vezérnek való ember, a mint Széchényi is észrevette. Nagyon erélyes ember is volt s tekintélye is csorbátlan maradt. Mellette a Kölcsey személye lesz jelentős; jelentősebb, mint a történetírók tartják általában. Ő a Wesselényi első bizalmasa, a «párt szíve» és a párt pennája. Mindjárt az ülések elején kerületi jegyzővé választják. Az országgyűlési napló szerkesztését is reá akarják bízni, de nem fogadja el. Tolla végig kíséri az országgyűlés menetét, üzeneteket és feliratokat szerkeszt; minden darab bevégzett egész, irodalmi mű. A nemzeti öntudat és az emberi jogok eszméje világít mindegyikből. Senki nem érezte ezt úgy át, mint ő. Egy csapásra meghódítja a rendeket. Neki is jól esik, hogy milyen figyelemmel hallgatják a szavát. Ő ugyan az ügynek is tulajdonítja azt. A lármás ifjúságnak is bálványa lesz. Külső viselkedése marad a régi mélázó-csendes, sokszor fáradt is a sok munkától (késő éjszaka is dolgozott s a hajnal óráit szerette átaludni, a mit itt nem tehetett); úgy írja le magát jellemzően, mikor borongósan és némán elnököl egy kerületi ülésen a vidám és tüzes Niczkyvel együtt.[40]

A követek egyik leghíresebbike Felsőbükki Nagy Pál, még a régi világ embere. Csillaga halványodik már. Jellemzéséhez különböző színeket használnak. Kölcsey árulónak tartotta, kit megvett a kormány, rábízván gróf Pálffy Ferencz zárgondnokságát.[41] Mások védik, hogy nem ő változott, csak a világítás lett más körülötte.[42] Renegát nem is volt, mert pályája végén is bátran támadta meg a kormányt, ha hibásnak hitte; de az valószínű, hogy nem volt határozott politikai hitvallása. Valaha a néptribun szerepe volt az övé s Berzsenyi pompás ódában énekelte meg: Cicero a tanácsban és Kinizsy az insurgensek között. Régi világ embere, született úr, a ki pártfogó köpenyegébe akarta takarni a magyar alkotmányt és népet, de

40 Országgyűlési Naplója 1833 január 14-ikén.

41 U. o. Többször.

42 Csengery: I. m.

mérges volt, mikor amazt javítani, emezt fölszabadítani akarták. Még olyan rozsdás intézményt is pártolt, mint a nemesi fölkelés. Valaha a nemes esztendeig is lóháton járt — emlegette a hajdani insurgens vitéz, talán visszagondolván nyalka paripájára és villogó kardjára. Szónoknak mindvégig a régi kitünő maradt.

De volt sok már jó szónok, a ki az új idők szellemében beszélt. A köpczös termetű, huszárosképű Beöthy Ödön igazában szellemi utóda a szabadságharczok huszárezredesének, a guerilla-kapitánynak, a ki meglepőn csap rá az ellenségre, mint a villám, mint a futótűz. Beszédét épen úgy jellemzi a tűz, az eleven bátorság, a kemény fölcsattanó mondatok, mint a jóizű magyar humor.

Az egész házban nem volt ideálisabb ember, mint Bezerédj István, Kölcseyt sem véve ki. Azok közül való, a kik költők akkor is, ha soha sem írtak verset. Eszméi a magasba törtek s a haladó korral röpültek együtt. Arczképe igen jellemző magas tar homlokával, merengő tekintetével. A népnek legelső, legigazibb védője. Szelid valóját mintegy belső tűz emészti s minden szava fenkölt.

Egész sor jeles ember hallotta szavát: Ragályi Tamás, a mult ellenzékének csillaga, ki nemsokára jobban palástot fog fordítni, mint Nagy Pál, a szép Balogh János, a nyugodt, komoly Deák Antal, Borsiczky István, Palóczy László, Pázmándy Dénes, Klauzál Gábor, gróf Andrássy György (nagy időn át dicsőséges családnév az országgyűlések történetében), báró Perényi Gábor, Bernáth Zsigmond, Siskovics, Niczky János, Ebergényi Benedek, Dubraviczky Simon, jókedvű, lelkes ember meg a többi, kik jöttek kalászos alföldről, zöld hegyek aljából, szőke folyók mentéről, ha egy modern Homeros seregszámlát írna róluk.

Sokat dolgoztak, de lassan ment a munka nagyon. Kölcsey naplójába írta be, hogy hányta őt a harag és az unalom számtalanszor. A kerületi üléseken is elvitáztak vége-hossza nélkül kicsiségeken, formaságokon. Hogy a követek egy része nem

volt eléggé képzett, világosan mutatja, hogy gyakran csak üres jelszavak után indúltak. Pedig sisyphusi munkát végeztek sokszor. Ha végzésük átment a felső táblára, a felső tábla akár-

61. FELSŐBÜKKI NAGY PÁL MELLSZOBRA.

hányszor visszaküldte javítás végett. Ötször-hatszor is utazott a végzés ide-oda, míg a főrendek is fölküldvén, a kormány küldhette vissza s folytathatták az üzenetek hosszú sorát.

És micsoda főrendek voltak azok, a kik az ország sorsáról határoztak, elkezdve Cziráky országbírótól lefelé! Kölcsey keserüen mutatja eléjük őseik képét.[43] Neveket említ, zászlósurakat és prelátusokat, az élén Zrinyivel, a költővel és Pázmány Péterrel: bajnokok, írók és poéták és hazafiak mind. De most ez az aranyban és biborban ragyogó testület vetójával szegült ellen örökösen a nemzet kívánságának. Kölcsey egyre keserübb és keserübb lett velük szemben. «Akarom, hogy fájjon nekik!»

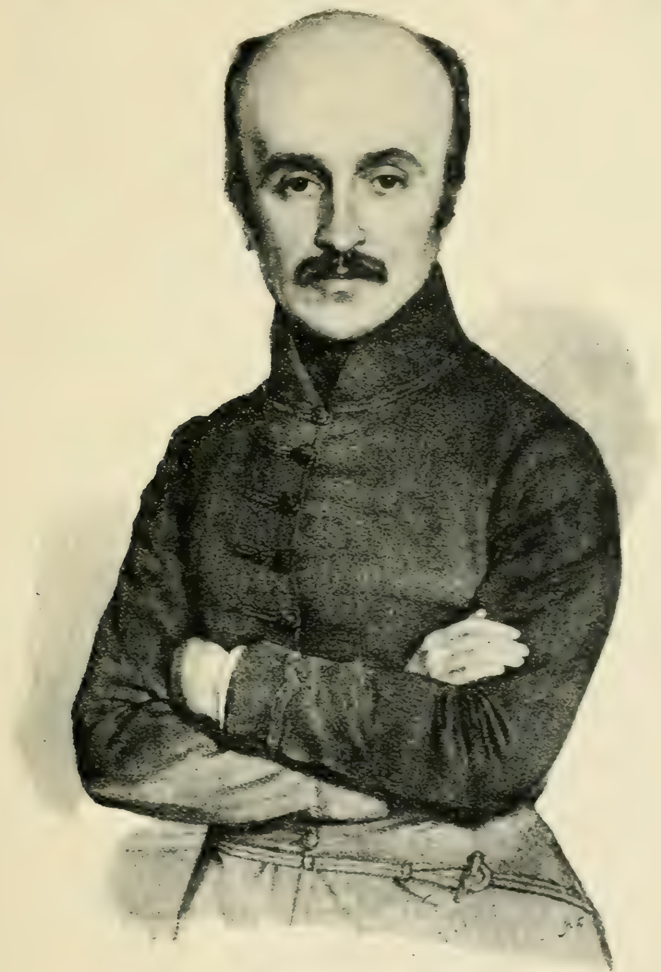
És micsoda tanácskozások folynak ő náluk! Wesselényi neki-nekiereszt egy tüzes beszédet, hogy a nádor mindig kiigazítsa. Itt Széchényinek jut nagy szerep, a ki kitünő diplomata. Mélyet bókol a nádor előtt, elismeri az ő igazát, hogy abból indúlva ki, mégis a magáét mondja el.[44] Itt ő szakadatlan dolgozik a magyarság érdekében, nem haraggal, hanem ügyesen, gyülésben és gyülésen kivül egyaránt. Lázas munka mindenütt. És azzal a tudattal, hogy a felsőség mindennek ellensége s alig lehet valamit diadalra juttatni s azért is vért kell izzadni. Mégis nagy volt a hitük azoknak az embereknek.

Nem csoda, ha némelyik belefárad s hitét veszti, más meg elfásulva csupán a bosszantás őrölő politikáját folytatja. De a legtöbben megpróbálnak mindent. Az ülések mellett szakadatlanul folytak a magánconferentiák, egyszerre több is. Így tartott Nagy Pál conferentiát a legelő-elválasztásról habzó poharak és tele tányérok között, míg Kölcsey asztalánál a főrendi választ vitatták meg pohár víz és pipadohány mellett.[45] Folyt a munka, de még a követek díját is az adózó nép fizette. Talán történik ő érettük is valami — gondolhatták, ha ugyan gondoltak volna ilyenre.

Még egy személy vitt ez országgyűlésen nevezetes szerepet, noha követ sem volt: Kossuth Lajos. Távollevők követeül

43 Beszéde a magyar nyelv ügyében.
44 Országgyülési Tudósitások.
45 Kölcsey naplója 1833 márczius 15-ikén.

jelent meg, fiskális, régi nemes, elég szerény viszonyok között élő, még fiatal ember, nem sokkal túl a harmincz esztendőn. Többen gyanus szemmel nézték,[46] bár az ifjúságnak nem volt

62. BEZERÉDJ ISTVÁN.

elég radikális. «Az a Kossuth, ki a kerületi napló nyomtatását sürgette» — írja róla Kölcsey. Az a Kossuth nemsokára jó barátja lett Kölcseynek, az ifjabb ember ragaszkodó és tisztelő

46 U. o. 1832 deczember 30-ikán.

barátságával. Pályája elején volt, nem gőzölgő fejü fiatal már s még a férfikor nehezebb szenvedélyei nem zaklatják s ellentétes érdekek nem vetnek salakot csodás pályájára. A kerületi napló, az országgyülés hirlapja, nagyon nehezen lett valósággá, egész «szó-árviz» esett miatta. A nyomdát azonnal le is foglalta a kormány, hát Kossuth azontúl iratta a lapját. Dolgot adott az országgyűlési ifjaknak vele. Általánosan ismert tény, hogy az ifjúság ezidétt kezdett komolyabb lenni. Ez elsőben is a Kossuth érdeme. Az «Országgyűlési Tudósitások» nem száraz tudósító lett, hanem eleven s ha a szerkesztő pártos volt is, jobban kiszinezvén az ellenzékiek beszédét s háttérbe szorítván a conservativokat, így jobb szolgálatot tett az utókornak, mert élénk, mozgalmas képét adta az üléseknek. «Szellemes, tiszta és helyes fölfogását» ellenségei is elismerik.[47]

Az országgyülés első vitáit a királyi előadásra adandó válaszfelirat idézte elő kétszeresen is. Elsőben a főrendek s a lojálisok a mellett kardoskodtak, hogy a válasznak csak az előadásra kell kiterjeszkednie. Csakhogy a királyi előadás a régi sérelmeket a szokott hallgatással mellőzte s a rendek a magyar nyelvet is teljes jogaiba akarták helyezni a főrendi táblánál s az udvari kanczelláriánál is. Másodsorban a munkálatok sorrendje volt vitás. A királyi előadás az úrbért tette első helyre, a rendek a kereskedelmi s biztonsági tárgyat. Úgy akarták, hogyha a nemesség áldozatokat tesz a jobbágyságnak, legalább más téren kapjon engedményt, a mi eleve megkönnyítette volna a munkálatokat. De a kormány előre fázott ettől s el akarta volna napolni minél messzebbre, másfelül meg abban is bizott, hogy az úrbér tárgyalása könnyebben megbontja a rendek egyetértését. Úgy akartak segiteni rajta, hogy ám jó, elfogadják a királyi előadás sorrendjét, de az úrbérrel egyszerre (iunctim) vegyék tárgyalás alá a kereskedelmi tárgyat is. Ez a «iunctim» lett a szülője aztán végnélküli vitáknak. Végre is elállottak tőle

47 Wirkner: I. m.

s beérték avval, hogy a kereskedelmi és biztossági tárgy mindjárt követni fogja az úrbéri tárgyat.

Kölcsey naplójában valóságos maró gúnynyal szól ezekről. Üres pörpatvar! Hamar belátott ő saját pártja gyöngéibe is, hogy nem mindig tör elég lélekkel előre s kész kerékkötő is lenni, csakhogy a kormány minden szavát ellenezhesse. Ő maga dolgozott tovább és figyelt: vezette naplóját és sürün küldött leveleket Kende alispánhoz, kit megkért arra is, hogy viseljen gondot családjára.

Időközben átküldték a rendek végzésüket, hogy kívánják, hogy a főrendek magyarul válaszoljanak s ezentúl a törvényeket és föliratokat is magyarul szerkeszszék. Ez is az ébredő ország legfontosabb kívánságai közé tartozott. A deák nyelv alattvalóvá tette a magyart, megbénította fejlődésében. E pontban a rendek mégis diadalra juttatták ügyüket, habár nehezen is. A főrendek eleinte hallani sem akartak róla. Hiában mennydörgött Wesselényi, hiában beszélt Széchenyi hosszasan, meggyőzően, heves gestusokkal, bűnbánóan vádolva önmagát is a nemzeti nyelv elmaradása miatt.[48] Kölcsey hatalmas beszédet tartott a magyar nyelv mellett s a három üzenet közül kettőt ő fogalmazott, izzó haragja napján: «Lelkem fájdalmában írtam meg az üzenetet, keményen és keserün. A sötétség és rettegés fiainak szemei kápráztak; s szívei dobogásba jöttek; s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni. Azonban a jobb rész nem engedte magát meggyőzetni, s kevés, de mégis fontos kihagyással az üzenet megmaradt.»

«Szegény haza, szegény nyelv! Mikor még csak melegséggel oltalmazni sem hagynának! De uraim, pharizeus urak, képzelhetitek-e, hogy kinek idegein lángfolyam futkos, az nektek száraz, puszta hideg szavakat találhat fel, s épen akkor, mikor szerelme tárgyáról van kérdés? Vigyázzatok! ezen halvány emberkében elektromi szikrák lappanganak; s ha hozzá nyúltok, megrázó erővel pattannak ki.» (1833. márczius 10.)

48 Országgyülési Tudósítások.

Elfogadás után valaki indítványozta, hogy köszönjék meg a főrendeknek. Beöthy Ödön lezúgta: nem érdemesek rá! [49]

Azután az üléseken jó lassú menetben megindult az úrbér ügyének tárgyalása is. Birtokos nemesek ültek a zöld asztalnál, a kik saját érdekeiket vitatták meg. Idealisták és praktikusok véleményei ütköztek egybe. Nehéz csatába indultak. Pozsony ezalatt farsangolt.

Német volt az egész város, sült német és közel Bécshez. Az ifjú Pest kezdett már fölvirulni s egyre sürgetőbb lett a vélemény: oda kell áthelyezni az országgyűlést. A királyt is szerették volna közelükben érezni, hiszen törvények is intézkednek effelől. Ezt a föliratot is a Kölcsey tolla készítette el s ez is hiábavaló volt. A főrendek megintették a rendeket: mit zaklatják az öreg királyt ilyesmikkel.

Mialatt az úrbéren dolgoztak, közben más tárgyakat is elővettek s a tárgyalás közbe öltötték: így a vallás ügyét, Erdély és a részek visszacsatolását meg a lengyeleknek nyújtandó segély dolgát.

A vallási sérelmek még mindig fennállottak. A protestánsok szabad vallásgyakorlatát sértette, hogy a vegyes házasságok alkalmával reversalist irattak a protestáns féllel, melyben a gyermeket a katholikus hitnek igéri. Az áttérést meg a hatheti oktatás nehezítette, a mi maga is sérelem volt s tetézte az, hogy a katholikus pap az oktatást szándékosan nem végezte be akárhányszor, csakhogy az illető ne térhessen át. Az új törvényjavaslatot Beöthy Ödön terjesztette be szokott határozottságával; jellemző, hogy épen ő, a ki katholikus volt. De hiszen már elmult a vallásháborúk kora. Csak a káptalani követek beszéltek ellene. Február 21-én a forrongó indulat úgy fölrobbant, mint a bomba. Elhallgatták Lonovics és Májer kanonokokat, a mint a vallásügyi üzenet ellen beszéltek, mert simán szólottak és nem bölcsesség nélkül, de mikor Beöthy azt említette föl, hogy egy hetvenéves embert tartottak állandó leczkézés

49 U. o.

alatt, ki időközben meghalván, keresztény temetést se nyert, Tágen nagyváradi prépost fölpattant s az esetet tagadta, még pedig «kereken tagadta».[50] A tüzes jó magyar urak keményen szoktak ugyan beszélni, de az egymás sértegetése annyira szokatlan volt, hogy az egész gyűlés actiót kiáltott Tágen ellen. Mérey elnök mindjárt elvesztette a fejét. Nem tudván a vihart lecsillapítani, széket bontott s lezárta az ülést.

Másnap még jobban forrott az indulat. A heves Beöthy úgy érezte, hogy meggyalázták elégtétel nélkül. De a szelíd Kölcsey is föl volt háborodva. Beszélt is, röviden, szenvedélylyel: a képviselői becsületet gázolták le. Ez is kevés volt: a közbátorságot támadták meg. Az egész testület kezet fogott s úgy háborgott, mint a tenger, a mihez az ifjúság zajgása adta a visszhangot. Mérey beléizzadott, végre is kiutasította Tágent. Szó sincs róla: Tágen izgága, kötekedő embernek tünik föl,[51] de törvénytelenség esett vele, mikor kiutasították. Az actió nem jutott végére, leköszönt az istenadta s a dolog abba maradt.

Kiviláglott azonban, hogy a personalis nem oda való ember. Erélytelenségét avval próbálta jóvátenni, hogy az ifjúságot akarta megrendszabályozni. A nádor is a fejét csóválta már a hallgatóság lármás magaviselete miatt. Nagy Pál is úgy vélekedett, bár Kölcsey s mások igen megütköztek rajta.[52] Idős ember volt s bosszantotta a fiatalság zúgása s a mikor ellenük szólt, gorombán szólt, igen gorombán.

Mindennek az eredménye az lett, hogy Mérey állása megingott alul is, fölül is. Többet nem elnökölt, az alnádor ült helyébe, Somsich Pongrácz. Őt szemelték ki personalisúl. Reviczky kanczellár boszankodhatott, az ő embere helyébe a nádoré került. Az ellenzék vele szemben figyelmes volt s mindent megtettek, hogy valóban a személynöki székbe kerülhessen. Világosfejű és liberális ember hírében állott. Sógora

50 Kölcsey naplója 1833 február 21-ikén.
51 Úgy mondják a hivatalos jelentések. Kanczelláriai levéltár.
52 Levele Kendéhez 1833 márczius 7-ikén.

volt Siskovics, a baranyai követ, a kit Kölcsey olyan nagyra tartott. De nagyra tartotta Somsichot is s «lelkes férfiúnak» nevezte, mikor a Duna-parton sétálgatott vele.[53] Hamar csalódott benne.

A vallási sérelem nem ért czélt. Hatszor terjesztették föl a főrendi táblára, hatszor került vissza. Érsekek, püspökök ültek ott széket, bőségben élő, befolyásos nagyurak, a kik mindent megtettek ellene. Némi engedmény átment volna. De Károlyi György méltán vágta vissza nekik: engedményekről beszélnek ott, a hol törvénysértésről van szó! Hiában hangzott el annyi lelkes szó miatta, hiában mondott Kölcsey három szép beszédet, hiában mennydörgött Beöthy a visszaélés ellen, hogy tizennégy püspök és tizennégy főispán gátnak áll a nemzet elé s fenyegette meg a főrendeket, hogy még a főrendi tábla eltörlésére is rákerülhet a sor.[54] Somsich már personalis volt s magas polczán fordított egyet a paláston. Siskovics is fordult sógorával együtt. Nagy Pál is velük szavazott s tagadta a vallásügy fontosságát. Az önvád órái következtek s Kölcsey mellét verte, hogy ő is segített fölemelkedni Somsichnak. Nem volt a követek közt egy se, a ki annyira átérezte, átszenvedte volna a gyűlés minden kudarczát, mint ő.[55] A personalisról később Madarász László mondta el már forradalmi-izű véleményét: A magyar urak olyanok, mint a kéményseprö, minél följebb jutnak, annál piszkosabbak lesznek.[56]

De nem hagyták a rendek, hogy javaslatukat megtépve vigyék a király elébe. Vagy-vagy! Beöthy Ödön maga indítványozta, hogy vegyék le a napirendről, ha egészben nem vihető keresztül. Várnak vele jobb időre. Az Írás szavaival parentálta el: Nem halt meg a leányzó, csak aluszik.[57]

Az erdélyi kérdés voltaképen jelentősebb volt emennél s véletlenül eredményesebb is. A részek ügye már elintézett

53 Naplója. 1833 márczius 6-ikán.
54 Országgyűlési Tudósítások.
55 Naplója utolsó lapjai.
56 Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. Millenniumi történet IX. kötet.
57 Országgyűlési Tudósítások.

dolog volt, de elintézetlen sérelem. Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyéket és Kővár vidékét az 1791-iki országgyűlés visszacsatolta Magyarországhoz, de a valóságos visszacsatolást húzták-halasztották. Végre is, a kormánynak érdekében állt

63. GRÓF SOMSICH PONGRÁCZ.

mennél jobban szétszakgatni az országot. Erdély unióját az anyaországgal Wesselényi akarta megvalósítani. Kisebb hazájáról volt szó, a melynek siralmas állapotát nagyon jól ismerte. Tengődött az ország az erdélyi fejedelemség elmulta óta s csak régi dicsősége világította meg, mint a leáldozó nap sugarai.

Ketten készítették a feliratot: Wesselényi és Kölcsey. Kölcseyn valami sajátságos meghatottság vesz erőt, valahányszor ez jut eszébe: édes anyja is erdélyi volt s megilletődött gyöngédség rezeg a szavában, mikor erről szól: «Szegény, szép kis Erdély, a te gyermekeid idegen parton hamvadnak; ki fog onnan egy maroknyi port hozni? hogy ha talán egy könny fakadna még látására, egy forró szent könny, mely a sziveken fekvő jeget felolvaszthatná!» (1833 január 1.)

Mindezt óhajtották az erdélyi hazafiak is. Az erdélyi megyék leveleit gróf Teleki Domokos hozta el Pozsonyba s adta Wesselényi kezébe. Elhatározták, hogy a nádornak adják át. Wesselényi kihallgatást kért. A nádor maga is elismerte, hogy Erdély egyesítése Magyarországgal jogos, de nem szeretett ilyesmiben résztvenni, kivált ha Wesselényi kérte rá. De Wesselényi nem akart tágítni, Teleki pedig kijelentette, hogy a leveleket a kerületi ülés elnökének adja át. Erre a nádor azt felelte, hogy általveszi a leveleket, mint a király testvére. Wesselényi erre sem volt hajlandó: át kell vennie a leveleket, mint az országgyülés elnökének s úgy is vétette vele át.[58]

Nagyon kivánatos volt pedig Erdélyben a jobb idő. A törvénytelen kormányszék rendeleteit nem akarták végrehajtani, az erdélyi megyék orvoslást követeltek. Ezt az alkotmány fölfüggesztése és királyi biztos kinevezése követte. Teleki Domokos sietett ezt Kölcseyvel is tudatni. Kölcsey szíve alatt minden csepp vér forrásnak indult s az emlékezet viperáit érezte föléledni.[59]

Wesselényit is fölriasztotta a hír. Nem volt maradása többé Pozsonyban, talpa alatt égett a föld. A kóbor-lovag fölcsatolta nehéz pánczélját s nyargalt oda, a honnan a segélykiáltást hallotta. A pozsonyi ligetben búcsuzott el barátaitól szép holdfényes tavaszi estén. Beöthy Ödön köszöntötte el, éjfélig iddogáltak, a mikor aztán elrobogott kocsiján. Vitte magával egész

58 Kölcsey naplója. 1833 márczius 31-ikén.
59 U. o. április 15-ikén.

súlyos fegyverzetét: «mázsás sententiáit»,[60] mennydörgő hangját, izzó lelkesedését, forró haragját, oroszlán szívét. Barátja, a költő merengve nézett utána.[61] Nagy veszteség volt, a vezér ment el. Kölcsey a jó barátot sajnálta, több olyan bizalmas embere nem volt.[62]

A vezért is, a barátot is némiképen pótolta az új zalai követ, Deák Ferencz, ki lemondott Antal bátyja helyett jött föl az országgyűlésre. Kossuthtal egykorú fiatal ember volt, tiszta világos fej, nyugodt vér és aczél jellem. Typikusan magyar és vezérnek való. Nyugodt fölfogásával, reális egyéniségével meglepően párosult ideálisan tiszta gondolkozásmódja. Hamar tekintélyre emelkedett és súlya volt a szavának mindenütt. Első nagyobb beszédét egy olyan tisztán ideális természetű ügyben mondotta el, a minő a lengyeleké volt.

64. GRÓF TELEKI DOMOKOS.

Lengyelország ege beborult, a minden oroszok czárja elvette alkotmányát, szétverte bátor hadait s az északi magyar vármegyék megteltek lengyel menekültekkel. Ősi szokás volt egymáshoz menekülni, a mióta Béla herczeg Péter

60 Kossuth szava. Országgyűlési Tudósítások.

61 Kölcsey naplója. 1833 május 5-ikén.

62 Levele Bártfayhoz. 1833 május 20-ikán.

tőre elől Lengyelországba futott s nem sokkal utána a lengyel Boleszlót űzte a kiontott vér László király székéhez. Egész Európában nagy volt a rokonszenv a lengyelek iránt, de tenni nem tettek érettük semmit. Halom számmal küldözték szét a lengyel menekültek pártfogást kérő leveleiket s nem egyet küldtek magyar kézbe.

Trencsén vármegye alispánja, Borsiczky István lesz a főszereplő. Neki kettőt írtak a lengyelek, «gróf Borsiczkynak» latin és magyar nyelven, egyet a vármegyéhez, egyet az egész nemzethez. A trencséni alispánt középtermetű, száraz embernek írják le, külseje, ruhája elhanyagolt, kicsit szeles ember, sebes, nyers beszédű, kormányra és papságra keményen tüzelő és föltétlenül bátor. Államtudománynyal állandóan foglalkozott.[63] Szóba hozta leveleit a követek előtt. Meghatva hallgatták végig, de kérték, hogy — fontosabbakról lévén szó — halaszsza el.

A nádor elhunyt felesége Pawlowna Alexandra orosz nagyherczegnő volt s e réven most is évdíjat húzott az orosz udvartól. Semmiképen se volt inyére a dolog s Borsiczkyt hivatta. Kérte a leveleket. Intette Borsiczkyt, hagyják abba, csak az orosz udvar neheztelése lesz az egyetlen eredmény. A bátor ember azt felelte, hogy az inditvány elkerülhetetlen s a nádornak alá kell írni, ha a többség akarja. Az ősz államférfi több mint harmincz éves szolgálatára hivatkozott: annyit elvárhat, hogy ettől kíméljék meg. A nemzethez szóló levelet nem adta vissza többé.[64]

Hogy azoknak a lelkes idealistáknak se lehetett sok reményük, kik a lengyelekért oly tűzzel beszéltek, bizonyos. Kölcsey se remélt.[65] Csak a Palóczy László szava volt olyan, mint a kardra csapás: Borsodban harminczezer ember van, a ki tenni is kész![66]

Az indítvány azonban nem maradt el: Balogh János állt föl

[63] Kölcsey naplója 1833 január 6-ikán és Pulszky: I. m.

[64] Kölcsey naplója. 1833 január 20-ikán.

[65] U. o. 1833 január 11-ikén.

[66] U. o. 1832 deczember 28-án.

vele, a kormány egyik leghevesebb ostromlója. A Kölcsey beszéde is szép volt, történelmi szempontokkal tele, szenvedély égett és bánat rezgett benne. Deák beszédében a kötelesség

65. DEÁK FERENCZ.

érzete vonul végig vezéreszme gyanánt. Kötelessége embernek az embert, nemzetnek a nemzetet segítni. Ez válasz volt Andrássy József szavaira, hogy: nemzetek vesznek el s ez a világ sora.

Ez a jelentősége a lengyel ügynek a magyar országgyűlésen; a jogérzet, a kötelességtudás, a szabadság védelme az eszmék,

a melyek végigcsengenek a beszédeken. Eredmény úgy se lett semmi, egy kardot se rántottak ki a lengyelekért.

Az országgyűlés legfontosabb tárgyát az úrbéri munkálat képezte. A kormány itt viselkedett a legkétszínűbben. Régóta tetszelgett magának a népvédő szerepében, kivált a míg az ellenzéket meg nem kapta a demokrata áram. Esze ágában sem volt igazán segitni a népen, csak azt remélte, hogy maga a nemesség buktatja meg a szabadelvüek inditványát. S valóban az országgyűlés nem is volt egységes, a főrendek között meg épen kevés a liberális. Wesselényi még a gyülés elején megfenyegette őket, hogy fölveszi ellenük a keztyüt: «De olygarchák, emlékben tartsátok e délutáni órát, s emlékben tartsatok engemet, ha majd kényszeritve lépéseitektől a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén azzal együtt osztozik!»[67] És szólt e fenyegetés régi barátjának, Széchenyinek is. Kölcsey maga is sötétebben látott a valónál: az ellenkező nemeseket középkori olygarcháknak nézte, a kik vas sarokkal tapodnak a nép nyakán. A Dózsa György képét festi a háttérbe s intő ujjal mutat rá.[68] S mindebből a hangulatból volt valami a levegőben . . . Mintha a láncz csörgése hallatszott volna messziről . . . Fáztak tőle a conservativok s legjobban fázott maga Ferencz király.

A jobbágyság sorsa a kor igényeinek régen nem felelt már meg. A földnek csak haszonélvezete volt az övé s ha a földesúr nem volt vele megelégedve, kitehette. Volt ugyan joga legelőhasználathoz, fát ingyen kapott, hat hónapi bormérési joga volt, de igen sok teher súlyosodott rá: füstpénz évenként huszonnégy krajczár, természetben adnia kellett két tyúkot, két kappant, tizenkét tojást, egy itcze vajat, harminczan egy borjút, terményéből kilenczedet, papi tizedet, szőlőjétől adót, robotra járt, fuvart teljesített, vadászati szolgálatot végzett. Birája saját földesura volt, polgári, politikai joga semmi. S a földesúr egész középkori

67 U. o. 1833 január 22-ikén.
68 U. o. 1833 január 1-én.

módon parancsolt a falunak: biráját, jegyzőjét megegyezésével választották s a falu minden dolgába beleszólhatott.

A magyar ugyan nem volt kegyetlen úr, sok helyen uralkodott igazi patriarchális viszony: az úr nyerseségein is általtetszett jó szíve s parasztjait házanépének nézte. De előfordult az ellenkező is, mikor a falu szép lányai a földesúr szabad zsákmányául estek s akárkire mogyorófapálczával verette rá az igazságot.

66. AZ ALSÓ TÁBLA ÜLÉSTERME.

Az úrbéri törvényjavaslatnak négy főpontja volt: a kisebb tized eltörlése s a robot szabályozása; a jobbágy magát örökösen megválthassa s földjét tulajdonul bírja; az úriszékek megszorítása; a jobbágy személyének s tulajdonának biztosítása.

A vita hosszú volt és tanulságos. Örök dicsősége ennek az országgyűlésnek s mind az egész nemességnek, hogy önként hozta szőnyegre a reformot, mikor a nép nyugodtan, békén járt robotra. Úgy kellett lenni, hogy nehéz és súlyos vitatás legyen. Megnehezítette a dolgot, hogy az ország egyes részei

oly különböző állapotban voltak, úgyszólva minden megye más szempontokat helyezett előtérbe.

Most érezte meg az ellenzék Wesselényi hiányát, ki főkép magántanácskozásokkal tartotta össze őket. Deák növekvő és Kölcsey elismert tekintélye nem pótolta őt teljesen. A szatmári követ nagyon sokat dolgozott. Lelkével csüggött rajta s ismerte a mezőt. Hiszen ő beszélt olyan okosan a szatmári adózó nép állapotáról. Az ő lelke nem ismert se középutat, se habozást. Ezért ítéli meg a túlpártiakat olyan erősen s ezért únja itt is, mint mindig, a «sok czifra beszédet».

Néha a tanácskozások egész labyrinthussá fonódtak. Régi szabású urak riadtan pattantak föl a liberális reformok hallatára. Deáknak még azért is szót kellett emelnie, hogy a bírót ne lehessen megbotozni, mert az rontja a tekintélyét. Optimisták hirdetik, hogy a magyar parasztnak van a legjobb dolga a világon. Földesurak pártfogása alatt nyugton szunnyadhatnak, mint az Ábrahám kebelében. De sok okos fejtegetést, sok humánus eszmét olvashatni a gyűlés naplóiban. Még a mulatságos vadászatok ellen is kikeltek, a mi a nyers idők vérontó mulatsága s a jobbágy fölös terhe.[69] És több volt a nemes eszme, mint az önző. Beöthy, Bezerédj, Balogh és többen versenyezve adták szónoki erejük legjavát. Még a feudális Nagy Pál is fölszólalt a nagy urak önzése és erőszakossága ellen, régi idejéből való nyers és imponáló hangon, mint az érczkürt rivallása.

De a legtartalmasabb volt a Kölcsey és Deák beszéde. A Deáké különösen a létező állapotokat jellemzi kitünően s pontról pontra kifejtvén a törvényjavaslat helyes és czélszerű voltát, arra és az emberi jobb érzelmekre hivatkozva kéri a kormányt, ne kövessen el vétkes mulasztást. A Kölcsey beszéde szebb és költőibb, bár nem csapong a felhőkbe, sőt való alapon magyarázza a javaslat szükségességét: «. . . itt nem egyesekről

69 Országgyűlési Tudósítások.

van a szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely százak óta, most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelidíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: *szabadság* és *tulajdon!*» Kiváló becset ád neki a történelmi áttekintés a jobbágy sorsán. Borusabb és keményebb szó, mint a Deáké, lemondás szava csendül meg benne, de az önérzeté is, hogy a nemesség megtette a magáét s vád is a kormány ellen, a ki mindennek a terhét fogja viselni. Általában a Kölcsey legszebb beszéde volt ez országgyűlésen.

Nagyon sokat vállalt magára. A gyűlés munkáin kivül naplóját vezette és sűrűn levelezett Kendével, Bártfayval és Szemerével. A két előbbivel bőven közölte a diéta minden fontos mozzanatát. Szemerének sokat ír a régi emlékekről: emlegeti Kazinczyt, ifjúkori terveit, vágyait; elmondja, hogy mért nem lett ő azzá, a mi lehetett volna: örökös töprengése, habozó félénksége félbehagyattak vele mindent. S mindezt olyan szelid, méla lemondással mondja el, mialatt egész lelkével vív a jó ügy mellett, hogy nemes alakja soh'se tűnik föl olyan rokonszenvesnek, mint most.

67. DEÁK FERENCZ NÉVALÁÍRÁSA

Időről-időre szabadságot vett magának s hazatért pihenni, látni sógorasszonyát, kis öcscsét, utána nézni gazdaságának. Szemereéknél szüretelnek. Ott szeretne lenni közöttük.

A vármegye méltányolja nagy buzgalmát s lendületes levélben köszöni meg buzgalmát.[70] Kölcsey nemes egyszerűséggel válaszol. Szatmár megye követével együtt érez.

De nem tartott ki vele mindvégig. Mikor a kormány látta a rendek elszántságát, cselhez fordult. A megyékre akart hatni,

[70] Vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv. 1833 szeptember 9-ikén.

hogy módosítsák követeik utasítását. Kész eszközeik voltak ebben a főispánok, a kik meg a köznemeseket zúdították föl az örökváltság ellen. Aláváló eszköz volt s csak egy pár megyében sikerült, de e néhány közé tartozott Szatmár is. Vécsey főispán a kormány embere volt s nem volt liberális Uray Bálint se, a második alispán, valaha az ifjúság jelöltje. A köznemességet fölbújtották. Az 1834 november 4-iki közgyűlésről pótló utasítás ment föl a követekhez: mivel a restelkedő jobbágy kibújhatna napszáma alul, büntetéséről is kell gondoskodni; a jobbágyok törvénybe idézését ne értsék félre a jobbágy javára; — mindez még hagyján, de — az örökváltságot, mint fölösleges és szükségtelent, hagyják el.[71]

Kölcseyt egészen megrázta e hir. Sejtette. Már előzőleg irt a balhír szelére Kendének (november 18.), hogy ne engedjék azt megtörténni. «Rendkivül szélylyel vagyok szórva» — úgymond. Előtte megalkuvás nem volt. Ha ez megtörténik, követi megbízását szét kell tépnie.

Próbált még egy utolsót: visszautazott Pozsonyból Nagy-Károlyba, hogy a közgyűlésen szót emeljen. Forrongásban lelte a vármegyét s tudta, hogy most már az ő szava gyönge lesz. Ha Wesselényi itt lenne! De Wesselényi az erdélyi országgyülésen van, ott küzd a hazáért. Kölcsey mégis írt neki (deczember 2.), noha kevés reménynyel, hisz dolga van Erdélyben, de hátha eljönne! És Wesselényi jött. Úgy fölriadt, mint a csatamén a hadi kürtre. Váltott lovakon jött, mint a vihar.

December 9-ikére tűzték ki a közgyűlést. Lármás közgyűlés volt már elég, de ez még lármásabbnak igérkezett. Talán csípős hideg téli reggel volt, mert a köznemesség borral melegítette föl magát. Puskaporos lett a levegő.

Nagyon csalódott Kölcsey, mikor annyi reményt fűzött Wesselényi megjelenéséhez. A büszke és szilaj erdélyi mágnás jelenléte csak olaj volt a tűzre. Kende Zsigmond ült az elnöki székben, de csak mint «hallgató jó barát».

[71] Közgyűlési jegyzőkönyv.

Wesselényi mindjárt szót kért, azonban Uray alispán nem hagyta addig szóhoz jutni, míg egy régebbi jelentést föl nem olvasnak. Wesselényiben lobbot vetett a vér, de erőt vett magán, leült. Aztán Kölcsey kelt föl, de az ő szava elveszett a kitörő zúgás közt. Most Wesselényi újra fölpattant s mennydörgő hangja teljes erejével kezdett beszélni. A zaj süketítő volt, tolongás, zűrzavar keletkezett s ő egymaga túl akarta kiáltani. Néhány szó harsogva tört elő a pokoli hangáradatból; a kormány kétszínűségét szidta. Uray szükségesnek látta figyelmeztetni, hogy felségsértést talál elkövetni, de Wesselényi hangsúlyozta, hogy a kormányról szól, nem a királyról.

A zajt csak akkor váltotta föl megdöbbentő csend, mikor Kölcsey lemondott követtársával, Eötvös Mihálylyal együtt.[72] (Mert ezt küldték követül a lemondott Eötvös János helyébe.)

Most már vége volt mindennek. Kölcsey visszasieteft Pozsonyba. Nagyon sajnálta, hogy Deák épen szabadságon volt s nem beszélhetett vele.[73] Február 9-ikén ünnepélyesen elbúcsúzott a rendektől: «Szívünk mondja: nem tettünk rosszúl». Ez szép és önérzetes mondás s jellemzi Kölcseyt. Megható szépek a búcsúszavai is: «Jelszavaink valának *haza és haladás*. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás *épen maradást* hoz magával; veszteg maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten viraszsza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! Oly kivánság, melyet a T. KK. és RR. mindegyike együtt érez velünk. Elválunk, T. RR.; de vétségeinkért bocsánatot nem kérünk. Mint ember, nem bántottunk senkit, mint követ elveink mellett harczoltunk, s e harcz a haza színe előtt folytatva czélaiban szentebb vala, mint vétséggé válhasson.

De köszönetet mondunk türelemért, részint forró, hív barát-

[72] Levele Szemeréhez 1834 deczember 14-ikén és a Wesselényi hűtlenségi bűnpere. (Kiadta K. Papp Miklós. Kolozsvár, 1876.) A közgyűlési jegyzőkönyv szűkszavú.

[73] Levele Bártfayhoz 1835 január 11-ikén.

ságért. Ennek emlékezete fogja éltünk legvégső napjait is felderíteni.

Utolsó kérelmünk ez: tartsanak fenn a T. RR. számunkra egy kis helyet szíveikben, de csak addig, míg a hazának, a nemzetnek s az emberiségnek hívei lenni meg nem szűnünk.»

Az ellenzék második vezérét vesztette el. Kossuth tudósításait gyászkeretben küldötte szét e napról. Az ifjúság pedig gyászt kötött kalapjára. Kölcsey bennük látta az új Magyarország reményét s nem is rosszúl. Nagy példákat látott az ifjúság maga előtt: meg kellett komolyodni.

Este pezsgős palaczkok közt búcsúztatták el követtársai Kölcseyt régi szokás szerint. Sokan voltak ott, Széchenyi is eljött. Hangos lett az éjszaka s a szívek megteltek és kiáradtak. Kölcsey a népért ürített poharat. A nagylelkűség és az engesztelődés órája volt ez s a néppel együtt éltette azt a férfit, a ki sokszor vele szemben vívott, a kit megvádolt, kárhoztatott, de a ki először szólt a népért, mikor még új volt a kimondott szó: Nagy Pált.

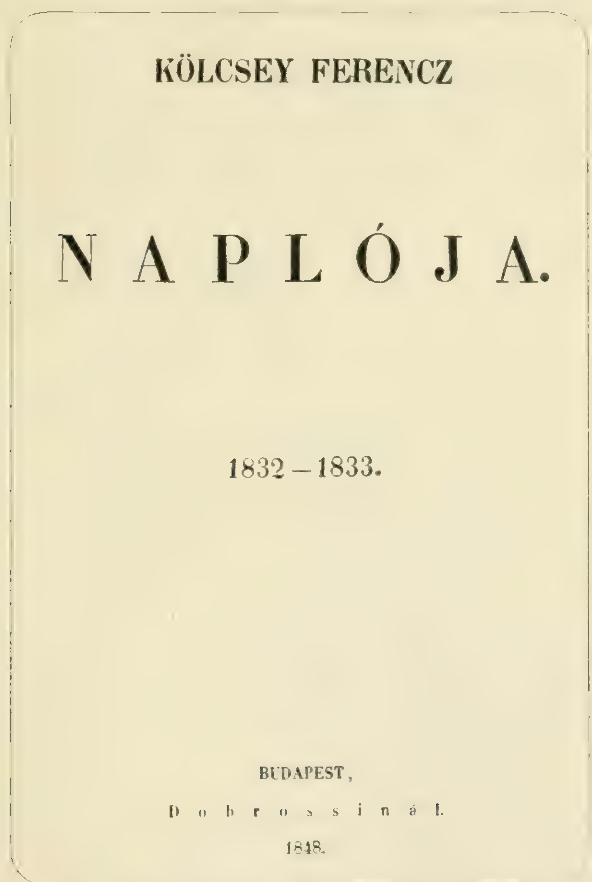
Másnap Balogh János s az ifjak lelkesebbjei Köpcsényig elkísérték a távozó hazafit s lengették utána kalapjaikat, míg a tovagördülő kocsi fekete ponttá lett.[74]

*

Országgyűlési szereplésének köszönhetjük legszebb munkáját: az országgyűlési naplót. Írói képességei oly fényesen nem ragyognak sehol sem. Mint forrás is igen fontos, mert jól értesült és igazmondó, azonban épen nem elfogulatlan. Első sorban irodalmi mű ez. Jellemző ereje sehol se tündököl úgy, mint itt. Ha Wesselényiről szól, az alak néhány erős, határozott vonással szinte kilép a keretből. A legtalálóbbak egyike (de a legtorzítottabb is) a Nagy Pál jellemzése, a mi igazi gyilkos satirával van írva. Milyen hangulatos és erővel teljes Wesselényi búcsúja a ligetben! Pár sor és teljes kép. Somsich sze-

74 Országgyűlési Tudósítások.

mélynökségével végzi be egész drámai lendülettel. Közben egy pár kitérés olyan szép, olyan ékes, mint a gyöngyházzal kirakott munka. Ilyen a Révai Miklós emlékezete. És az a hol merengő, hol keserű humor, a mi folyton elevenné teszi a naplót.

KÖLCSEY FERENCZ

NAPLÓJA.

1832–1833.

BUDAPEST,

Dobrossinál.

1848.

68. KÖLCSEY „ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓ”-JÁNAK CZÍMLAPJA.

Mert ez a munka keserű, nagyon keserű. Embert látunk benne, a ki kötelességből vív, de csak halvány meg-megcsillanásával a reménynek. És mégis! A reménynek át kell törnie e bús lapokon is s két hely itt is akad, a mi a szebb jövendőt láttatja, az egyik költői szívre, a másik éles megfigyelésre vall. Érdemes elolvasni ismételten e két lapot.

«. . . . valamely szép remény egyszeri vagy kétszeri, sokszor épen számtalanszori nem teljesedése miatt sem kell kétségbe esni. A magot elvetjük, s ki nem kél; újra vetünk s kikél, de fűben eltapodtatik; s ismét vetünk, s nemcsak kikél, de fejet hány, s már-már érik, már-már sarló alá dűl, midőn felleg támad, s a jég elveri. A kislelkű ember összeharapja ajkait, kezeit egymásba ölti, kétségbeesik, többet nem vet s nem is arat soha. De a lankadatlan férfiú kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha még sem boldogúlt, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen; s íme egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megérik, s gazdag aratással örvendeztet. Való, a kezdő már sírban hever, de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni: ez az egész nem halandó.» (1833 április 24 — május 3.)

«. . . az emberek e gonosz világban vagy makacsok, vagy legalább pajkosok; de semmi esetre kalapvéve és hátgörbítve tisztelettel állani nem tudók. Vannak ugyan, mint mindig voltak és lesznek, kik örömest csúsznak, csak valamicskét nyerhessenek: de ti jól tudjátok, mikép a csúszás módjai is a divatnak alája vetettek; s most már a férgek is elevenebb és bátrabb mozgást tanúltak. Annyit mondhatok: a hosszú életű báró Eötvös, ki már sok sok országgyülésen viselt ily küldöttségben elölülést, nehezen tapasztalt valaha a megyei küldöttekben ily keresetlen viseletet, ily kiméletlen ellenmondást, ily bizonyos győzelmeskedést s ily figyelmetlenséget a félszázados tűréssel és bókolással, és homály útain járással kínosan keresett czímek iránt.» (1833 július 1.)

Mondom, ez a kor hangulata. Mennyi keserűség s milyen halvány remény! Deák, mikor egyszer Kölcsey távol van, azt rja neki: örüljön, hogy nincs itt.[75] Ez a pessimismus ömlik el Széchenyi leveleiben, mint a vízáradat, az agyában, mint a méreg. Deák is borúsnak látja a multat, jelent, jövőt egyaránt,

[75] 1833 augusztus 24-ikén. Szemere-Tár XIII.

Ház

mi, ritk
félre ért
Két tea
Zalma
le monde

Szalay Pál mk Borsodi
Bekes Sámuel mk borsodi
Kun Dániel msk borsodi
Markovits Iván mk Nógrádi
Bódaij Lajos mk Komáromi
Allaga Imre mk Dais
Geszteczy Sándor mk Torontál
Hegyessy János Tolna
Farkas János mk Pest.
Zsolnay Dávid mk Tolna
Tarray Lászlo mk Csanád.
Kovács Miklós Hajdu városi
Vladár Boldizsár Honth.
Pállya Adolf mk Csongrád
Sperlágh Dániel Veröcze
Váradij mk Máramaros.
Szabony Máramaros.
Kosztolányi Ferd: Bars.
ne. Radnay Eduard Nyitra
Ebzel Lajos Sopron
Vagyon Antal mk
Ihászi Ihász János mk Veszprémi
Márton Arsaf ... Ssö.

Haza melletti küzsdésért külső jutalmat nyerni mi ritka Hazánkban; - Hazánkban! hol üldözés, 's az ennél is keserűbb félre értés vólt eddig többnyire bére a' magát fel áldozó honfinak.- Két testvér hazánk hív bajnoka Wesselényi Miklós 's szavait fájdalmas érzettel látjuk a' haza első követi le mondásába igazolva,- bár le mondása új fényt árasztott nevére, mert charactert mutatott rendűletlent, mint Ocean vészeivel daczoló szirt, 's eddig szinte példátlant hazánkban!-

A' magas követ pályáján egy új, 's hazánkban eddig szinte ismeretlen elv virágzott, minek üdvös gyümölcseit csak utódaink arathatják. Erős növényért ülteté ezt át szíveinkbe, 's mi e' növényt őrizni, nevelni fogjuk, míg lételünk sírba száll... Nem akarjuk a' nemzet hálájat érdemlett követ emlékezetébe hozni, mint gerjesztették magas elvei kebleinkbe azon szellemi szent tüzet, minek lángra kapott szikrája világító szövétnekként fogja napjainkat kísérni,- nem azon nemes irányt mi lelket ragadó magaviseletes gondolatja tüzenek ki lelkeinknek.- De mély fájdalmunkat melly leírhatlan,- nem titkolhatjuk 's az ügy esése aggodalmat szül kebleinkben a' kétes jövőség iránt, mert fénylő napot láttunk napjainkba homályba burkolva.- Setétség tartá a' világosságon diadalát

A' nagy férfiu nekünk atyánk vala úgy is, mint ki nemzé szellemi létünket, úgy is mint ki itt vólta ideje alatt ezt gondosan nevelé, 's most el menetelével Nemzőnk nevelőnk távozását egyiránt sajnáljuk,- de habár árvákká téve is a' hálátlan homály béfedzék hogy szelleme egyiránt fogja híveit távollétében is élteteni,- 's hogy el menetele csak phoenixnek rövid időre ö erejével hamvaiból fel támadandó ki múltát képezi,- 's mi növendékei fogadjuk, hogy helyzetünk bár melly irányt nyerendnek, gondolatunk, szellemünk nevelőnk által képzett irányát híven követendi, hogy emberiség szózata vezérlendi lépteinket, habár "fénytelen küzsdésben kellene ez élet virágainak hervadni, gyümölcseinek el hullani"! - Posony Februar 7kén 1835.

Ormós Sigmond Temes Vmegye
[illegible] Város
Fazon Ferencz Borsod
Spelletich Szerénfély
Sarafi Ferentz Bihar
Csapó Lajos Bihari
Lányi Sándor Szepesi
Millány József Aradi
Simon Lajos [illegible]
Lázár György [illegible]
Bogyó Hegy: János Békés Vágyen
Theodorovits Ignátz Temes Vágyei
Gormásy János Békés Megyei

Szalay Pál mk. Borsodi
Bókes Sámuel mk. Borsodi
Kun Dániel mk. Borsodi
Marlovits István mk. Nógrádi
Bódaij Lajos mk. Komáromi
Allaga Imre mk. Bács
Gesztesy Sándor mk. Torontál
Hegyessy János Tolna
Farkas János mk. Pest
Zsolnay Dávid mk. Tolna
Tarnay László mk. Arad
Korán Mihály mk. Hajdú
Ujházi Vorzalan Honth
Pálija Adolf mk. Csongrád
Sperlághy Dániel Vereczke
Váradi mk. Máramaros
Szabóny Máramaros
Kosztolányi Ferd: Bars
Radnay Eduard Nyitra
Lenzel Lajos Sopron.
Vagyon Antal mk.
Szászi Szász János Veszprémi
Márton Aszaf mk. Pest.
Komlósy Imre mk.
Imrey András mk. Hevesi
Basa József mk. Bihar.
Pázár Kornél mk. Heves
Szentpétery János
Gőgh Sándor mk. Zemplén Vgye
Budaházy Károly Ungh Vgye
Palacsik Mihály mk.
Fenyes István mk. Bihar Vgy
Nyeviczkey Kristóf mk. Zemplén Vgyei
Barla Sándor mk. Szabolcs
Tóth István mk.
Dienes Ferencz mk. Nagy Kun Kerület
Bozóky Sándor mk. Ugocsai
Vörös Antal. Jász Kun Kerület.
Szathmár

Bereghszászi Nagy Antal mk. Bihar
Dolinay Károly Bereg
Alsó Dabasi Szalay Gusztav mk. Pest.
Gábor Lajos mk. Szathmár. –
Bánrévi Bártzy Menyhért Zemplén
Szentkirályi Mihály mk. Közép Szolnok.
Szinyay János Szathmár
Palóczy László mk. Borsodi
Szent Imrey György Abaujifi
Cholicsányi Lajos mk. Borsodi
Sándor János mk. Nyitrai
Császár András Gömöri
Matolai Lukács Sándor mk. Csongrád
Kiss Lajos Pest Vármegyei
Kazinczy Dániel mk. Zemplén
Némethy Ignácz Temesi.
Csehereczkai Dávid Sorvári Hajdú
Ormós Sándor mk. Arad. – Krassó
Aszalay József mk. Szatmár Megye
Kossuth Lajos mk. Pest Megyei
Dániel Antal mk. Csanádi
Pongrácz Bonaventura mk. Liptó
Szépe Mihály mk. Zemplén Vgye
Fogarassy István mk. Ugocsai
Császár József mk. Pest

Bereghszászi Nagy Antal Bihar
Dolinay Károly Beregi
Alsó Dabasi Halász Gáspár Pest.
Gábor Károly Szathmár. –
Bánrévi Bárczy Menyhért Zemplén
Szentkirályi Mihály Közép Szolnok.
Szinyey János Szathmár
Palóczy László Borsodi
Szent Imrey György Abaujfi
Okolicsányi Lajos Borsodi
Sándor János Nyitrai
Okászár András Gömöri
Hódmezővásárhelyi Lukátsy Sándor Csongrád
Kiss Lajos Pest Vármegyei.
Kasszonyi Dániel Zemplén
Návay Ignácz Temesi.
Keheregyházi Ödön István Hajdú
Ormós Sándor Arad. – Kerület
Asztay István Szatmár Megye
Kossuth Ferencz Zemplén Megyei
Dániel Antal Csanád.

csak a kötelesség érzete az, a mi nem engedi csüggedni. Egyedül Kossuth fogja a remény fáklyájával bevilágitani a jövendőt.

Mert ez az idő hasonló a kora tavaszidőhöz. A föld csupa sár az olvadó hótól s a szapora tavaszi esőtől. A fák lombtalanok még s az égen lógnak a szürke felhők. Elborúl az ember arcza, mikor szétnéz. Csak a ki messzebbre tekint, annak tünik föl, hogy észrevétlenül langyosabb tavaszi szél kezd fuvallani s valahol messze a felhők megrepednek s kilátszik a kék, a végtelen égbolt.

IV.

Még megmaradt az irodalom. Erőszakosan leszoritva a rostrumról, habzó ereje teljes érzetében, még mindig nem volt a tétlenségre kárhoztatva.

Még az 1834-ik évben, mikor Kölcsey Pozsonyban ült a követek között, szó volt róla, hogy az akadémiai titkárságot rábízzák. Döbrentei lemondott vagy lemondatták, kezdett leszorulni a szereplés mezejéről, sok sebbel és kevés borostyánnal. Kölcsey barátai, kivált Bártfay, Szemere és Vörösmarty nagyon szerették volna öt juttatni be a titkári székbe. Bártfay sietett tudósítani róla a költőt.

Ha évekkel ezelőtt éri e kitüntetés, két kézzel kap rajta. Akkor újra fölvonta volna a remény valahány vitorláját. Régi álma teljesült volna: Pesten élhet, a góczpontban, barátai között, dolgozhat és vívhat eszméi mellett, a míg csak a sír nem borúl reá. Most habozva vett tollat kezébe, hogy barátainak feleljen. Család volt rábízva s nem tudta, megél-e Pesten, ha gazdaságát nem folytatja tovább. A régi habozás ujul meg benne. Félt a megélhetés gondjaitól, szabadon, nyugodtan akart élni tovább is.

Bártfay is, Szemere is biztatták. Kiszámították neki pontosan, mennyi jövedelme lehet. De Kölcsey csak habozott s egyre

több nehézségbe ütközött. A jó barátok szóltak róla Széchenyinek. Az Akadémia alapítója szívesen hallotta Kölcsey nevét, de nehézségei voltak: Toldyt már nagyon fölbíztatták. Bártfay hamarosan túltette magát rajta: Toldy visszalép, ha Kölcseyt állítják vele szemben.

Kölcsey nehézkesebb volt. Még az anyagi rész iránt se érezte magát biztosnak. Széchenyivel beszélni kellett volna, halogatta. Tudta, hogy Széchenyi jóakarója, de visszás volt neki, hogy kellesse magát. Elhatározásának mérlege szüntelen ingadozott. Toldy is szeretett volna titkár lenni, de nem tartotta magát egyszintre Kölcseyvel. Nyiltan, jó szándékkal írt neki: ha Kölcsey akar, ő nem áll az útjába. Ám Kölcsey most már nem akart. Toldyval még értekezett élő szóval is s tartott, hogy küzdelem lesz egy és más felől, tülekedés s a jövő nem biztos sehogyan sem. Talán néhány esztendő mulva, de most nem! És többet nem is beszélt róla.[76]

A követségről való lemondása után még eziránt is kecsegtették halvány remények.[77] Hátha Szatmár megye visszavonja új utasításait? De ez volt a leghalványabb remény. Jó barátai egyébbel bíztatták. Beöthy Ödön Biharban akarta megválasztatni, Wesselényi Erdélyben, Közép-Szolnokban. Micsoda lelkes levélben hívta! A szíve melegétől tűzárban úszik a világ. «Öröm-részegen várnak».[78]

Ezen remények is elpattantak, mint a buborékok. Kölcsey Biharban megbukott. Igaz, hogy nem is járt utána, úgyszólván kézösszetéve várta, hogy mi lesz vele. Erdélybe szívesen ment volna, hiszen olyan sok kötötte oda.[79] Egykor Wesselényi akart követ lenni Kölcseyvel, most Kölcsey Wesselényivel. Némi habozás itt is elfogta: nem ismeri eléggé az erdélyi viszonyokat.

76 Lásd levelezését Bártfayval, Szemerével és Toldyval. Így fogja föl Széchy Károly is (Kölcsey Ferencz. Kisebb tanulmányok. Budapest, 1897). Jancsó és Vajda magyarázata erőltetett.

77 Levele Szemeréhez 1835 január 24-ikén.

78 1835 január 3-ikán. Szemere-Tár XIV.

79 Levele Wesselényihez. 1835 január 19-ikén.

De ha kezet nyújtanak felé, ő örömmel fogadja el. Maradt ez is tervnek.

Még megmaradt az irodalom. Hazafelé útjában megállott Pesten s fölkereste Bártfay házát. Fájt neki, hogy e kedves barátja haragban van Szemerével. De hiszen Bártfay olyan nemes hangon írt neki Szemeréről még viszálya évadján is, hogy ne volna hajlandó kibékülni vele![80] A kibékülés megtörtént s Kölcsey sietett haza Csekébe. Pihenni akart. Szándékában volt főjegyzői tisztét is letenni, csak Eötvös Mihály biztatására tartotta meg.[81] Egy ideig — gondolta, úgy semártja magát már a zajos vitákba.

Hazament a Tisza mellé. Lombjaikat hullatták már a fák. Tornácza helyébe kamrát és fürdőszobát építtetett s két felől kőkerítéssel vette körül portáját. Rendezett és javított. Két telket váltott ki zálog alól. Majd odaköltözteti cselédségét, ha tavasz lesz megint s ő ott fog dolgozni a zöld fák árnyában. El fog érkezni az írói csendélet, az otium literarium, mint a régi rómaiak nevezték: írni, olvasni, beszélgetni, ábrándozni és elsétálni az időt, nem vetve gondot a forgó világra. A miről Plinius olyan vonzón tud írni.[82]

Megpróbált elbeszélést is írni. 1833-ban írt egyet «Kárpáti kincstár» czímmel, melyben a phantastikus elem igen szerencsétlenül keveredik össze a humorossal. Most 1836-ban másikat is ír, czíme «A vadászlak», érzelgős és borzalmas történet, az elsőnél is gyöngébb, ha lehet. A jelentősége egyedül az irányzatban van; a vármegyei törvénykezést támadja meg épen úgy, mint a börtönök hiányos, valódi középkori állapotát. Ez az első határozott elítélő szó, a mit évekkel később követett az Eötvös «Falu jegyzője» és a Szigligeti «Két pisztoly»-a. Nem fest olyan túlzottan, mint Eötvös, a ki nem volt a megyerendszer híve s a ki regényében mesteri kézzel festi a kort, de

80 Levele Kölcseyhez. 1832 április 11-ikén. Szemere-Tár XII.

81 Levele Bártfayhoz. 1835 május 27-ikén.

82 Levelei Szemeréhez 1835 január 19., szeptember 12., november 27-én.

feketén. Mert léha, dorbézoló, lelketlen társadalmat rajzol, a mely a vármegye falai közt húzza meg magát, feudális urak bűneivel azok vitézi erényei nélkül. Ez a kép nem állhat meg teljesen. Nem volt ez a nép rossz, ha léha is.

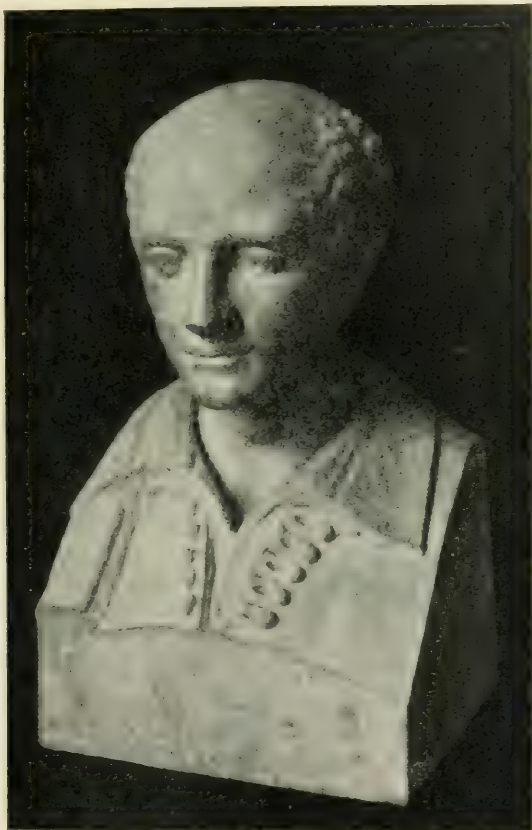
Nem is vonult a vármegye főjegyzője az irodalom árnyas, nyugasztó berkeibe vissza. Kezdett bejárni a megyei gyűlésekre megint. Ez a megye volt, a mely annyira gátolta előmunkálatait, de ez küldötte föl követül; ez hívta vissza, de ez tart ki újra a hazafias eszmék mellett, itt vannak rokonai, barátai, elvtársai. Nem, Kölcsey nem fog többé pihenni.

Minden lépten-nyomon terjeszteni akarják a magyarságot. Új pecsétet vésetnek, magyar körirattal s a körirat szerkesztését Kölcseyre bízzák. A kultura is halad s az is magyar irányban. Már előbb a színjáték ügyében emeli fel a megye pártfogó szavát. A vármegye, a kaszinó könyvtárát gyarapítja. A «Szarvas» nagy-vendégfogadó Nagy-Károlyban ingyen ad neki szállást. Kölcsey az elnöke.[83]

Minden csekélység fontos volt, a mi összébb fűzi a magyarságot s a hazának szüksége volt minden fiára. Borús idők következtek. Ferencz király meghalt s Ferdinánd lépett a trónra. Nevében Lajos főherczeg, Zsófia főherczegnő és Metternich uralkodtak s mindjárt eleinte keményebbre fogták a gyeplőt. Újból absolut császári politika következett. A hatalom sóvár vágya örökkön ott lakott a császári palotában. Noha már csak osztrák császárok voltak, római császároknak érezték magukat mindig. Valójában azok is voltak, de nem a középkor római császárai, a harczos, vasruhás királyok, a Henrikek és Fridrikek utódai, hanem a régi Róma imperatorai. Úgy faragtatták szobraikat, babérkoszorúsan, diszített római vértben, fölsarúzott lábbal. Jellemzők e szobrok, az uralkodók szobrai, Habsburgok, Bourbonok egyaránt. Lóháton ülnek, de nem megszorított térddel, kifeszült mellel. Arczukat a ridegség bélyegzi.

83 Közgyülési jegyzőkönyvek 1835—1837-ig.

A ki most ült a birodalom trónjan, a szerencsétlen V. Ferdinánd, jóindulatú volt, de testileg, lelkileg beteg. Magyarország közhangulata nyomott volt. Az országgyűlés bezárult, kevés eredménynyel s csak a bizalmatlanságot mélyítette. Veszélyes

69. KÖLCSEY MELLSZOBRA.

emberek nőttek föl. Még a Metternich síma homloka is elborult. El kell bánni velük. Reviczky kanczellár kibukott a székből, elküldték Itália azúr ege alá. A tárnokmester, gróf Pálffy Fidél jutott föl kanczellárnak. A véletlen habja dobta föl. Ember kellett, a ki magyargyűlölő, rideg és dölyfös. Ő még ostoba

is volt a tetejébe. És ezután nehéz idők jöttek s minden év meghozta a maga áldozatát.

1835. A hálót először az oroszlánra vetették ki. Régóta állottak lesben, hogy Wesselényit ejtsék el. Vigyáztak minden lépésére,[84] de a szenvedélyes hazafiban oly erős volt a törvénytisztelet, hogy nem tudtak vádat kovácsolni ellene a névtelen feljelentések alapján. Most megjött az idő erre is s kétfelől támadták meg. Erdélyben kőnyomdát állíttatott föl a kormány tilalma ellenére. A szatmári közgyűlésen lázító hangon beszélt. Az egész véletlenül jutott köztudomásra. Péchy László elbeszéli Csanády Ferencz főbíróéknál az esetet. A házigazda nincs otthon, fia, István megírja neki. Csanády Diószegen olvassa a levelet s közli jó ismerőseivel, gróf Zichy főispánnal is, kinek első dolga a levél mását Bécsbe küldeni.[85] Rögtön megkovácsolták e kettőből a vádat. Tetejébe összeköttetésben volt a lázadó ifjúsággal, lázító leveleket írt Kossuthhoz, a másik rebellishez. Rajtakapva, bevádolva és elítélve. Megindult a pör, hogy letörje ezt a veszedelmes embert, a legveszedelmesebbet.[86]

70. LOVASSY LÁSZLÓ NÉVALÁÍRÁSA.

1836. A nemzet reményét, az ifjúságot kell megriasztani. Az országgyűlési ifjak társaskört alkottak. Forradalmi eszmék sarjadzanak belőle. Fiatalok, vakmerők és istentelenek. Fáklyás zenével üdvözlik a legveszedelmesebb ellenzéki követeket. Lovassy László lázadó beszéddel köszönti a lázító Wesselényit. Pribékjeikkel rajtuk ütöttek. A kik hírt vettek eleve róla, mint Vukovics Sebő, Szemere Bertalan s mások, kimenekültek. Négyet azonban börtönbe hurczoltak, legelől Lovassy Lászlót, hogy tűzlelke homályba boruljon, édes ifjúsága elfonnyadjon.

1837. Egy tavaszi éjszakán fegyveres katonák zörgettek Kossuth ajtaján. Kint volt a budai hegyekben, hogy a szabad

84 Kölcsey naplója. 1833 február 28-ikán.
85 Wesselényi védelme.
86 Wesselényi hűtlenségi bűnpere.

természetben frissüljön föl megrongált egészsége, meghajszolt idegzete. És még azon éjjel a budai vár bástyakaszárnyájába zárják, szoros őrizet alá s a tavaszi éj csillagjait csak rostélyos

71. IFJ. BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

ablakán keresztül nézheti. Ő is lázadó volt: tilalom ellenére ujságot szerkesztett; tűzbe mártotta tollát, ha írt, a forradalom szelleme bújtogatta, a mit írt. Bebörtönözve, üldözve, szétriasztva volt minden vezér, Deákot és Kölcseyt kivéve.

Az elkeseredés általánossá lőn. Még a nyugodt Vörösmarty levelei is forrnak az indulattól. Bártfay a római császárság napjaira gondol s Tacitust idézi.[87] De ha imperatori önkény kezdett uralkodni, a magyarok Istene római szivet adott övéinek. Az üldözött oroszlán, Wesselényi elszánt méltósággal védte magát. Az ifjú Lovassy László és ősz apja igazi római lelket mutattak. Emelt fővel álltak föl s igazságot kértek, nem kegyelmet. Kossuth a börtön homályában parancsolni tanult száguldó képzelődésének s végig gondolta az ország állapotát tövirőlhegyire s ott értette meg, hogy ő nagyra van hivatva.

És a jog, a szabadság őrtornyai, a vármegyék megmozdulnak. Az egyik kürtöt fú s a riadó hang végigbúg az egész országon. Az első fölgyújtja a vészjelző tüzet s végesvégig kigyúllad az ország.

Kölcsey pedig újból gyakori vendég Szatmár megye székvárosában. Nem adja át magát a csendnek, a munkának, ülvén a zöld fák alatt és sétálván a Tisza partján. Élete napja hajlik már, de ő nem tudja, nem sejti. Védeni kell az üldözötteket, nem karddal, hanem törvénykönyvvel. Csudás erő lakik abban. És Kölcsey csatasorba áll, oda elöre, kilép legelőre, mert ő lesz a vezér most már igazán.

A vármegyék közül Bars kezdte a jeladást. Balogh János, akkor még barsi követ, kijelentette, hogy Wesselényi szavaival egyetértőnek vallja magát. A kormány őt is be akarta pörölni s ráparancsolt a vármegyére: hívja vissza. A vármegye nem tette, sőt pártul fogta s Balogh János sértetlen maradt. Ez a pör is szaporította a sérelmeket.

A vármegyék kezdettől fogva közügynek tekintették mindezt. Egymáshoz írtak át buzdításul. A föliratok sorban mennek föl a királyhoz. Szatmár megye se marad hátra.[88] A közgyűléseken minduntalan fölszólalnak. Eötvös Mihály fájdalommal jelenti, hogy Wesselényit épen e megye közgyűlésén mondott beszédé-

[87] Leveleik a Szemere-Tár xv. kötetében.
[88] Közgyűlési jegyzőkönyvek 1836—38.

KÖLCSEY FERENCZ CSEKEI SIREMLÉKE.

ért fogták pörbe. Föl kell írni az ő ügyében. Közlelkesedéssel fogadják el. A szólásszabadság nemzeti sérelme kiált. Csatlakozásra kell hívni az összes vármegyéket. A vezéreket kölcsönösen megtisztelik. Zala Kölcseyt táblabíróvá választja, Szatmár viszont Deákot.

Kölcsey maga három föliratot fogalmazott az ifjak ügyében,[89] egyet a Kossuth, egyet a barsmegyei ügyben. Kossuth maga remeknek nevezi az ifjakért szóló fölírást, de kissé hidegnek. A Kölcsey szíve helyett eszét látja tündökleni.[90] Ezt a hidegséget a nyugodt, méltóságos hang okozza s ez jellemzi a többi föliratot is. Az ő szokott tiszta, szabatos szónoki stílusa ez, a törvény tisztelete világít benne, mint az üstökös csillag. Erélyes, bátor hang, rendreutasítja magát a korona viselőjét is. S hogy mindenből kivegye részét, elvállalta üldözött barátja, Wesselényi védelmét.

1837 június 6-ikán újra tisztújítás volt Nagy-Károlyban. A deszkasátrak újra megjelentek s a szabad ég alatt fölvonúlt a megyei nemesség. Kölcsey megint beadta lemondását. De most nem azért, hogy nyugalomba vonúljon. Alispán szeretett volna lenni. Ősei is voltak azok. De a főispán nem jelölte Kölcseyt s a választásból nem lett semmi.

A gyűlésen aztán fölemelkedett Berzenczei Kováts Sándor. Sérelmesnek ítéli, hogy a főispán a rendekkel nem tartott conferentiát. Azért nem jelölték Kölcseyt alispánnak. A rendek zúgtak újra, mint a tenger, egy szóval éltetve Kölcseyt. Most a költő állott föl szólásra s szavában «önérzet csengett, sőt büszkeség is». Sajnálja, hogy nevét belehozták. Neki joga volt a kijelöltek közé tétetést kérni; ha kérésének sikere nem volt, csak köszönettel nem tartozik a főispánnak, neheztelést vagy fájdalmat miatta nem érez. Ő alispánsággal vagy a nélkül se több, se kevesebb, mint Kölcsey Ferencz s a teremben általánosan zajgó helybenhagyás több neki, mint Magyarország minden alispánsága.

89 Harmadik föliratát kiadtam a «Magyar Könyvszemle» 1906. évfolyamában.

90 Wesselényi hűtlenségi bűnpöre. Kossuth naplója.

A helyeslő zúgás újfent elemi erővel tört ki. Kölcsey szavait jegyzőkönyvbe iktatták s lemondását a főjegyzőségről nem fogadták el.[91]

Kár, hogy a nagy érzések és erős fölbuzdulások történetébe egy önző és rút esemény ékeli be magát s keseríti el Kölcseyt. A tagosítás akkor ment végbe Csekében s a költőnek gyönyörű birtokrész jutott: több mint kétszáz hold vetés egy tagban s másfélszáz szekér szénát termő kaszáló. Kölcsey Mihály szolgabíró, a költő rokona és barátja egyébiránt, kevésbbé jó birtokrészt kapott. Avval vádolta a költőt, hogy szándékosan károsította meg. Szenvedélyes, izgága ember volt s föllázította a parasztokat, hogy őket is megrövidítik. A zendülők összeterelték marháikat és ráhajtották a költő szántóföldjére legszebb nyár idején s az oktalan állatok csülke összegázolta, tiporta az egész termést. Sőt a forrongás terjedett, ostoba pórok azt emlegették, hogy a király engedte meg nekik.[92]

Kölcsey mindjárt pört indított, de milyen fájdalmas lehetett ez neki! Régi jó barátja támadt rá ilyen vandal módon s a jobbágyság kelt föl ő ellene. Bizony a régi rossz rendszer öszszes árnyoldalai támadtak föl. Pör, a mi az ítéletnapig húzódik s a minek végét Kölcsey meg nem fogja érni. Kölcsey Mihály tiltakozik, veri a mellét, hogy csak a magáét foglalta vissza s egy esztendő múlva a megbántott rokon utolsó útját sírva fogja kísérni s ki nem békülhet vele soha többé.

Láthatta még egyszer Kölcsey a régi rossz törvénykezést működni. Hogy ül össze az úriszék Csekében, s hogy vágatja a parasztokra az igazságot. Statáriumot is hirdetnek ki s katonák szuronyai villannak meg. A nemes urak azonban, a kik részesek voltak a Kölcsey Mihály bujtogatásában, büntetlenül maradtak. Hiában dorgálják meg hivatalosan a szájas köznemeseket, hiában köti föl kardját Almásy János, nemesek hadnagya. Nem ismerik

91 Közgyülési jegyzőkönyv.

92 Levele Szemeréhez 1837 szeptember 25-ikén és Bártfayhoz 1837 szeptember 24-ikén. A pör iratai a szatmári megyei levéltárban.

el tisztében többé, Varjú Benjámint választják helyébe, a híres verekedő Varjúk közül. A pör pedig folyik tovább.

Kölcseynek jelentékeny anyagi kára lett belőle. Keserűen, de nyugodtan emlékszik felőle. Sok minden zúdúlt már a fejére. Dolga tömérdek volt, megyei ügyek, Wesselényi védelme, mindenütt csak küzdelem s nem egyszer vigasztalan. Rossz hírek és füstbe ment remények. Geötz is meghalt, a volt alispán,

72. WESSELÉNYI, A PESTI ÁRVIZI HAJOS. (HOLLÓ BARNABÁS MŰVE.)

a bátor és erélyes férfiú. Néha úgy érzi, hogy lelke olyan eltépett állapotban van, mint eddigelé soha.[93] De ez már nem az érzelgő, lágy ember búja, hanem a küzdő, harczoló ember haragos nyögése, háborgó fájdalma.

Ilyen «eltépett állapotában» írta a Zrínyi második dalát. És a küzdés óráiban vetett papírra egy elbeszélés-töredéket, «A ferrói szent fa» czímmel, oly állapotban, mikor az ember remél meg újra nem remél és küzd és fárad. Az Atlanti tenger

93 Levele Kendéhez 1837 márczius 27-ikén.

hullámai közé viszi képzelete s egy szabadságért vívó, ősi idylli életet élő nép utolsó küzdelmeiről szólt volna. Színes nyelven, romantikusan írja le a guánok hazáját, életét, a közelgő hajót, a min bátor kalandorok érkeznek világot hódítani s a guánok könyörgését a szent hegyhez. Fájdalom sír minden sorából. Érdekes másfelől, hogy ez elbeszélés-töredék mennyire elüt Kölcsey egyéb munkáitól. Romantikus történet oly könnyen folyó elbeszélő nyelven, hogy beillenék akár egy Jókai-novellának.

De ideje javát Wesselényinek szentelte.[94] Az üldözött oroszlán körül egyre szűkebbre szorúlt a hurok. Az utolsó felvonás közeledett. A két hazafi barátsága egyre szorosabb lett s leveleikben kiöntötték panaszaikat kölcsönösen. A Wesselényi levelei a testileg-lelkileg elgyötrött, elroncsolt ember irtózatos nyögései és töredezett fölkiáltásai. Kölcsey vígasztalja bátor, erős szavakkal. Őt is gyötrik a fölháborodás és a bánat, de lelke edződik, mint az aczél a tűzben. Megfeszített erővel dolgozik. Maga Wesselényi és Deák segítenek neki.

A pör kimenetele iránt nem lehetett kétség. Wesselényit el akarták némítani s a nádor maga is ellensége volt. Rettenetes, a mit szenvednie kellett. Vas sorompóval zárták el előtte az útat s úgy kellett néznie a «czimborák» garázdálkodását. Romba dőlt minden. Wesselényi fájdalmát szította a mások üldözése is, különösen a Kossuthé. Azt épen úgy nem felejti el, mint a magáét. Sejtette, hogy büntetése kemény lesz s szereplésének egyidőre vége. A középkor régen elmúlt. Nem gázoltathatta le üldözőit fegyveres jobbágyaival.

Herkulesi ereje is kezdett megrokkanni. Vére zúgó patakban tódúlt agyára, hogy majd szétrepedt belé. Éjjelenként álmatlanúl hánykódott ágyán. Nápolyba szeretett volna menni pihenni, de nem mehetett, fogoly volt, ha egyelőre békó nélkül is. És a mi több, ez a bűnökkel teljes, de mégis oly szép világ kezdett

94 Kölcsey és Wesselényi levelezése. A Wesselényi levelei a Szemere-Tár xv. és xvi. kötetében.

elsötétülni. Bal szemére hályog borult s el-eltünedezett előtte az Isten szép napja, az ezüstös csillagok és a zöld természet. Már jobb szemét is fenyegette a kór. Legalább pörét döntötték volna el hamar, de ezt is húzták-halasztották, mintha szándékosan akarták volna megvakítani. Folyamodott a nádorhoz, hogy engedjék el Gräfenbergbe szemét gyógyittatni. Elutasították.

Szinte lopva ment el Zsibóra, ősi birtokára. Rövid látogatást tett — a temetőben. Ott pihen apja, az idősebb Wesselényi Miklós. Nyugszik az örökké nyugtalan, szenvedélyes nagyúr, ez az elkésett Berlichingeni Götz. Mellette az édes anya, a szép Cserey Heléna, kit úgy rabolva vittek az oltár elébe, mint valami középkori várkisasszonyt. Régi romantikus világ: szép és szilaj idők! Wesselényi nem tudja érzéseit leírni.

73. A VAK WESSELÉNYI NÉVALÁÍRÁSA.

Sziklák merednek a háttérben s ott trónol a Wesselényi-kastély széles homlokcsarnokkal, messze vetett szárnybástyázatokkal, fedélzete kúpjai messzire csillognak-villognak...[95] Istállóiban ott dobognak, toporzékolnak a legjobb vér-lovak. Oda nem megy föl a vár ura, mert a szíve szakadna beléje!

Még egyszer megelevenednek a lovag-világ regéi, még egyszer és utolszor. Mikor 1838. márcziusában kiárad a Duna s elborítja a szép, ifjú, fejlődő Pestet, házak dőlnek a vízbe s jajgatás tölti be a levegőt. Ott megjelenik a kóbor-lovag, ott síklik tova gyors csónakján, evező, csáklya a kezében s oda siet, a hol a jajgatás legerősebb. Százan és százan köszönik életüket neki.

Kölcsey ezalatt tömérdek papirt szántott tele betűvel. Megírta a védelmet. Kitünő patvaristái voltak, mint Obernyik

95 Kemény: A két Wesselényi.

Károly és Pap Endre a többi közt, a kik szintén segítettek benne. Egész lelkével dolgozott s ez újra ruganyossá tette. Mikor Szemere meglátogatta, szinte elámúlt rajta. Éjfélig olvasott föl a védelemből s másnap folytatta. A csendes, halvány ember megnőtt, mint valami óriás. Szemere, ki oly jól ismerte őt, úgy érezte, hogy eltörpül e mellett az író mellett, a ki olyan nagyszabású s olyan az ítélete, mint a napvilág. És friss, egészséges, vidám, nyájas, eleven, erős.[96]

A munka hatalmas terjedelmű, egész vaskos kötet. Wesselényit hűtlenséggel, felségsértéssel azért vádolták, mert a szatmári gyűlésen a következőt mondotta volna: «A kormány nem akarja ezt t. K. R., mely csalárd álorczát tévén ocsmány képére, kihúzta 9 millió zsírját s most csak azon várakozik, hogy ezen 9 millió ez által felingereltetvén, annak körmei közül ő szabadítson ki; ekkor jaj nekünk! t. K. R., mert szabad emberekből rabszolgákká alacsonyodunk.» Kölcsey kimutatja, hogy ez esetben hűtlenségről szó nem lehet. Hogy a pör egész formája, egész menete törvénytelen. Hogy hűtlenség csak tettel követhető el. Hogy a kormány és a fejedelem két különböző dolog. Hogy a tanúvallatás szabálytalanúl ment végbe. És a hogy mindez el van mondva, az ügyvédi munka remeke. Minden oldalról bevilágitja a kérdést, ismeri az egész magyar törvénykönyvet Szent Istvántól kezdve, a nehéz latin törvények, rendeletek a mozsárütő súlyával zuhannak alá, úgy hogy maga a pör megindítása galád, lehetetlen, nevetséges.

De még ez nem elég. Föltéve, de meg nem engedve, hogy minden rendén történt volna, alperes ártatlansága mégis kiderűl. Most a tanúkat szedi be a mozsárba. Egy se marad épen közülük. Az sincs bebizonyítva, hogy mondta volna az incriminált mondatot. Aztán egész sor tanút idéz, a kik Wesselényi javára vallottak. Mire így szembe állítja a felperesi s alperesi tanúkat, a vád ízzé-porrá törve. Semmi sincs az egész súlyos

96 Szemere levele Bártfayhoz 1838 július 25-ikén (Kiadva Kölcsey levelei között).

vádból, csak az igazság ragyogó fénye s emelkedett, hatalmas bevégzés zárja be a hosszú vádiratot: «Díjosztó igazság a bűnre kimondott ítélettel magát a bűnt nyomja le; személyes boszú csak testet sanyargat, testet teszen semmivé, de a bűntől tiszta lélek testi szenvedés által erősödve, szellem erejében emelkedik fel, és öszveroncsolt testi házára mutatva, néma, de törülhetetlen jelekkel szól földhöz és éghez, emberi közvéleményhez és isteni változatlan igazsághoz.»

«Alperes e lélekemelő gondolatban áll bírái, hazája s Istene előtt. Saját tiszta voltát tudva és érezve, hiszi s nyiltan kimondja, miképen őt, ki bűnt nem követett el, semmi ítélet bűnössé nem teheti; lelki igazságát semmi ítélet el nem homályosíthatja. Tudja azt, hogy polgártársai (most és jövendőben) igazságát megismerik és méltánylani fogják. Tudja, hogy ő, ki most bírái előtt ítéletet várva áll, ez ítélet kimondása után bíráival együtt álland a jelen és jövő kor törvényszéke előtt, hol a korlátozhatatlan közvélemény tekintet nélkül, nyersen és szabadon harsogja ki ítéletét s osztogatja áldását vagy átkát, s bíráival együtt álland Isten előtt, kinek örök igazsága mérlegében az ártatlanság szenvedése lenyomó sulyban áll, ki a méltatlanúl letiport szerencse leggyengébb sóhajtását, a méltatlanúl kiontott vér legparányibb cseppjét kérlelhetetlen szigorúsággal számlálja elő, kinek végetlen irgalmát csak végetlen igazsága éri fel; hogy minden, ki felé egy gondolatot emelni bátor, szíve fenekéig rázkódjék keresztül s minden emberi tekintet, fény és hatalom lelke előtt mondhatatlan kicsinységébe oszoljon.»

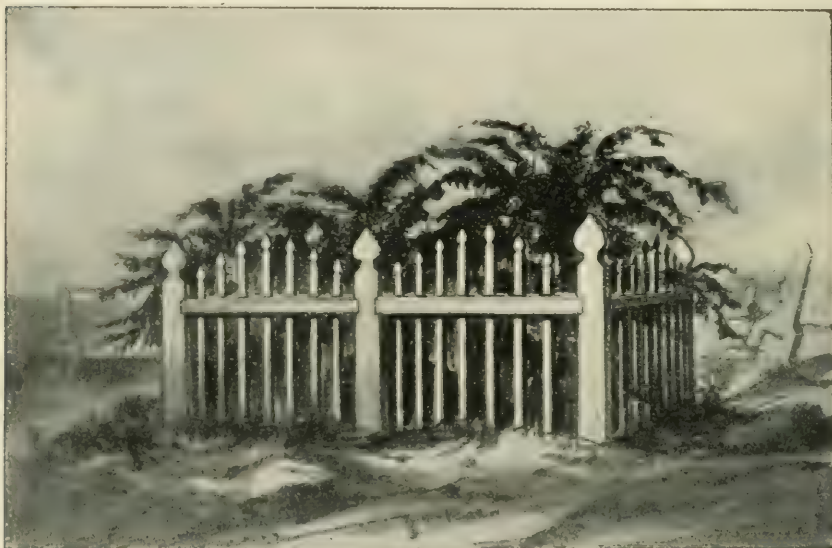
Szemere méltán mondta, hogy symmetria, világosság és melegség jellemzik.[97]

A pör lefolyását Kölcsey már nem érte meg. Nem érte meg, hogy gyönyörű védelmét nem veszik számba s börtönbe hurczolják Wesselényit. Igaz, hogy az üldözést hamar megszüntetik, de mi haszna? Wesselényi kiszabadul s mehet Gräfen-

97 Idézett levelében.

bergbe s ott veszti el szemevilágát végképen. Lovassy László őrülten kerül ki a börtönből. Csak Kossuth jön ki erősebben mint valaha, hogy vezérévé legyen az egész nemzetnek.

Körülbelül a diéta idejében kezd Kölcsey egészsége hanyatlásáról panaszkodni, de csak elvétve. Fekvő beteg se volt és semmi jel se mutatta, hogy napjai meg vannak számlálva. Wesselényi védelme kissé kimerítette. Életereje apadni kezdett, de nem hitte állapotát veszélyesnek. 1838 augusztus 16-ikán

74. KÖLCSEY RÉGI SÍRJA A CSEKEI TEMETŐBEN.

Gyarmathára utazott hivatalos dologban. Útközben zápor érte, átfázott, le kellett feküdnie. De másnap hazatért, elég friss kedvben, daczára, hogy állapota súlyosodni kezdett. Csak 21-ikén hivatta el az orvost. Akkor már menthetetlen volt. Gyilkos láz fogta el, nagy fájdalmai voltak s eszméletét is el-elvesztette. 23-ikán éjszaka kezdődött a haláltusa. Összes meglévő ereje iszonyúan küzdött a kaszás emberrel. Sógorasszonya, Obernyik Károly és hűséges Péter szolgája virrasztottak mellette. Künt iszonyú nyári orkán keletkezett: szakadt az eső, villámlott,

mennydörgött. Kölcsey fölriadt a viharra: «Bocsássatok, mert el akarok menni!» Aztán, hogy nem eresztették, dühöngeni kezdett és káromkodott — talán először életében.

Szürkületre elállt a vihar s a költő nehéz álomba merült. Csak délelőtt ébredt föl meghalni.[98]

*

Még a Kölcsey jó barátait keressük föl. Bártfay volt az első, a ki hírt vett róla. A nemzeti szinház az előbbi évben nyílt meg s a hazafiak nap-nap után eljártak belé. Nem mulatóhely volt az, hanem igazi Muzsák temploma; az ember félve írja le e kifejezést, a mi azóta elcsépelt, kigúnyolt mondás lett. Oltár volt a magyar nyelv számára s az emberek lelkesedni jártak bele. Oda járt Bártfay is s a szinházból kilépvén, az ábrándos ember mindig az égre tekintett, hogy megnézze az ő csillagját: nem borítja-é felhő? Augusztus 29-ikén is ott volt, dúlt arczczal ült helyére s Szemere megkérdezte, mi baja? «Nagy, nagy bajom van; olyan állapotban vagyok, mint az áradás idején.» Nem volt képes megmondani a valót, csak Szemerénének súgta meg, közölje gyöngéden az urával, hogy Kölcsey meghalt.

A Kölcsey halála volt másnap is a legelső gondolata. Elballagott a «Vadászkürt» szállóba Wesselényihez a gyászhírrel. Wesselényi összerázkódott s kezébe temette arczát: «Nem közénk való volt!» Emberek borús arczczal jártak az utczán, egymástól kérdve: igaz-é? Valami csalfa kósza hír is szárnyalt, hogy másik Kölcsey halt meg.

Harmadnap Szemere fölkereste Bártfayt. Már tudott mindent. Szomorúan szorítottak kezet; leültek, pipára gyújtottak és a halhatatlanságról s a jövő életről beszélgettek.[99]

Mert van halhatatlanság, legalább is van a kiválasztottak számára. A múlt története nem omolhat vissza az éjszakába,

98 Kölcsey Antonine levele Wesselényihez 1838 augusztus 26-ikán. (Történeti Lapok 1.) és Obernyik (i. m.).

99 Bártfay naplója.

mint a kártyavár. Az a kor, a miről emlékeztünk, a legdicsőségesebb kor kezdete volt Magyarországon.[100]

Még a XX. század kényelmes fia is vitézi erényeken lelkesedik, ha restelli is bevallani magának. Költemények és álmok hősei még mindig a Rákóczi kuruczai és nem az a szabadságharcz, a mit fegyvertelen kézzel vívtak 1825-től 1848-ig. Pedig egy kor sem termett nagy embereket olyan bőséggel, mint ez. Valóban egy új Kerek-asztal vitézei voltak ők és közöttük bizonynyal Kölcsey volt a szűz Galahád: paripája fehér, pánczélja ezüst, tisztább, nemesebb valamennyinél.

100 Horváth Mihály is annak tartja. I. m.

FÜGGELÉK.

KÖLCSEY LEVELE SZATMÁR MEGYE RENDEIHEZ.

Tekintetes Rendek!

Az kormány, melyben a Tekintetes Rendek f. évi szeptember 9-én tartott közgyűléséből, követtársammal s velem való megelégedésüket oly ragyogó kifejezésekkel értésemre adni méltóztattak, keblemet a legtisztább örömmel és legfórróbb hálával töltötte be.

Midőn Magyarnak születtem, együtt velem született az engedhetetlen kötelesség is: híve lenni Hazámnak, híve polgári alkotványunknak; s e kettő fennmaradásáért, s nagyobb virágzásra emeléseért híven tenni mindent, a mit tehetségeim csekély volta véghez vihet. Midőn pedig a Tekintetes Rendek megbecsülhetetlen bizalma által Szatmár Vármegye Követévé elválasztattam, lettem volna bár idegen Föld gyermeke, mégis e tett el nem téphető lánczokkal fűzött volna engem e szép megyéhez, e szép megye nemeslelkű Rendeihez. Ily bizalom viszonzásáért semmi áldozat drága nem lehet.

Most mint Magyar és Követ, ha tettem valamit, a mi a Tekintetes Rendek helybenhagyását érdemli, minden esetre csak legszorosabb kötelességemet teljesítem; s bár e legszorosabb kötelesség egész mértékben lehető teljesítésére elég erőm lett volna. De én jól érzem gyengeségemet, jól érzem, hogy a Tekintetes Rendek csak akaratom tisztaságát tekinték, mikor számomra az érdekelt irományban a legszebb, a legszívemelőbb jutalmat készíték, a mit Szabad Nemzet tagjai a magok hazafitársának nyujthatnak.

Elfogadom azt, nem mint megérdemlett jutalmat, de mint emlékét a magas lelkesedésnek, mellyel a Tekintetes Rendek a Hazát szeretik, s a legcsekélyebb buzgóságot is, mit követek e hazáért mutatni törekedett, meleg kebellel fogadják. Ez emlék fog nekem örökre biztos őrizőm maradni, hogy a hűség utáról el ne tántorodjam, ez emlék

fog reám egykor a végnyugalom órájában vigasztalást és lelki csendességet önteni; és ez emlék fogja az én nevemnek örököseit késő-időig emlékeztetni, mi sokkal tartoznak ők is a közös Hazának, s benne e fényes Megyének.

Éljenek szerencsésen a Tekintetes Rendek, s hidjék el, miképen szívem mélyében olthatatlan hála, szeretet és hűség él érettök; miknek tettekkel bebizonyíthatására Istentől erőt kérni soha sem szünök. Forró mély tisztelettel maradván

A Tekintetes Rendeknek

Csekén, október 22-d. 1833.

alázatos szolgája

Kölcsey Ferencz.

(Eredetije a vármegyei levéltárban.)

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I.

AZ «ALKONYI DAL».

(A 69. lapon.)

Nyögve kél az esti szellet,
Balzamillat szárnyain;
Csolnakom *[leng]* száll a' part mellett
Csörgő víznek habjain.
Csillag 's hold a' víz' tükrében,
Zöld erdő partja' mentében,
Bokrain száz rózsa leng,
Philoméla közttök zeng.
  Csattogó bájhangozatja,
Mint ezüst hab, ömledez,
Lengem *[így, Lelkem ht]* minden gondolatja
Lágy érzésben sűlyedez.
Szívem habzik, mint az ének,
'S cseppje hő szemem' könyének
Vízen, parton, erdőn túl
Ismeretlen tárgyért húll.
  Ég oh sátorod' pompáján
Merre vonsz a' messzeség?
Leng egy csillag nyúgot' táján,
Melly ott rózsaszinben ég.
Csillaga a' szerelemnek,
Habja mért dagad keblemnek?
Hozzád mért gyújt illy erő?
Idvesség tán tőled jő!

2.

KÖLCSEY LEVELE KOSSUTHHOZ.

(A 120. lapon.)

Cseke, april' 25/1837.

Kedves Barátom, febr[uár] 17-dikén költ igen becses leveledet köszönöm. Híreid 's érzéseid, miket a' levél éreztet, keserűk valának; de hiszen mi már az e' félét megszoktuk.

Az ifjak ügyében hozott itélet mindent meghalad, mit csak álmodhatánk is. Most az a' hír szárnyal, hogy a' kir. tábla' két bírája hivatalát e' miatt lemondá; Pestről talán többet fogok tudni.

Wesselényinek épen ma irtam, neki és Neked Kölcsey Gábor rokonom viszi soraimat; bár reájok választ is hozhatna! Bár hozna Töled böv adatot és tudósítást minden tudni szükségesekről. Közgyülésünk Junius 5-dikén kezdödik; 's nagyon szeretném, ha úgy jelenhetnék meg ott, hogy a' tenni valókban ne lennék járatlan.

Martius 6-diki közgyülésünkre érkezett meg a' Cancellaria dorgáló levele az ifjak' ügyében tett elsö felirásunkra. A' dorgálás ugyan az, melly több Megyékhez is érkezett. Darvay inditványt tett, hogy újabban is irjunk fel. Az Alispány Urak ezt nem akarták, hanem csak gravament akartak belöle || [2. l.] jövö diætára csinálni; mivel úgy mondák, sokszorozott sikeretlen felirás csak gyengeségünket árulja el. Rövid vitatás után a' többség újabb felirást végzett. Azt íme ide csatolom.

A' kir. tábla' itéletei ezen végzés napjának estvéjén érkeztek meg. Megdöbbenésem a' váratlan igazságtalanságon nagy vala. Tanácsosnak tartám a' felirást az az napi végzés szerént készitni el; 's az itéleteket jövö közgyülésre hagyni fel; hogy lássam: több megyék, mint kezdenek cselekedni. Azért kérek Töled kimeritő tudósítást; mert én ez elszigetelésben itt keveset tudok meg.

Csanád' ideája a' küldöttségröl, eredeti. De itt nálunk valami illyen nem kivihető. Itt a' magistratusnak, 's mindenek felett a' két alispánynak befolyása intéz mindent. Nemességünk számra nagy, befolyásra kicsiny.

A' barsi dolgokrol is kérek tudósítást, t. i. a' commissioról.

Mult marciusi gyülésünkre érkezett a' magyar nyelven készülő felirásokra nézve is külön cancellariai decretum, melly ezen tárgyban még mult || [3. lap] nyáron küldött felirásunkra válaszoltatott. De nálunk a' magyar nyelv' ügye minden képzelet felett erősen áll.

A' rendek nem tarták szükségesnek, hogy válaszoljanak; hanem maradtak a' nyelv mellett.

Lapjaidból fájdalommal értem, hogy Zemplén a' magyar nyelv' ügyét elhagyta, 's az 1805:4 czkre[1] visszatért. Kérlek írd meg: hány megye van jelenben, melly egyedül magyarul ír?

Dolgaid tudom sokak, de elszigeteltetésem tekintetéböl nem veheted nehezen: ha válaszolásra kényszerítlek. Értem is, tudom, teszesz valamit; de a' közügyért, mert kérdéseim a' körül forganak, mindent. Az erdélyi országgyülésröl, és arrol, hogy oda az újabbi törvényczikkely által visszakapcsoltatni rendelt partiummegyék is meghivattak, mit mondatok Pesten. Én azt hiszem, nekünk e' miatt fel kell kiáltani.

Mult gyülésünk nagyon futtában ment véghez; 's a' felebbi két tárgyon kívül közérdekü nem végeztetett. Innen tudósításom száraz volta. Aztán || [4. lap.] nálunk különben is vitatkozások nem igen vagynak. Midőn felírás végeztetik is, rend szerént egyes indítványra conclamatió által végeztetik el.

Lapjaidra a' fizetés a' nemesi pénztárbol valósággal assignáltatott. Reméllem eddig kézhez is vevéd. Mindenesetre errör kivántalak tudósitani.

Élj szerencsésen, 's haladj elő nehéz, és kedvetlen, de közhasznu 's minden jó kebel előtt tiszteletreméltó pályádon. Ölellek hív barátsággal. Kölcsey F.

3.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI IFJÚSÁG BÚCSÚJA KÖLCSEYTŐL.

(A 176. lapon.)

Haza melletti küzsdésért külső jutalmat nyerni mi ritka Hazánkban; – Hazánkban! hol üldözés, 's az ennél is keserübb félre értés vólt eddig többnyire bére a' magát feláldozó honfinak. – Két testvér hazánk hiv bajnoka *Wefselényi Miklós* e' szavait fájdalmas érzettel látjuk a' haza első követe le mondásába igazolva, – bár le mondása új fényt árasztott nevére; mert charactert mutatott rendületlent, mint Oczeán véfzeivel daczoló szírt, 's eddig szinte példátlant hazánkban!

A' magas követ pályáján egy új, 's hazánkban eddig szinte isméretlen elv viránylott, minek üdvös gyümölcseit csak utodaink arathatják. Erős növényként ültette ezt át szíveinkbe, 's mi e' növényt

[1] Törvényczikkre.

őrízni, nevelni fogjuk, míg lételünk sirba száll . . . Nem akarjuk a' nemzet háláját érdemlett követ emlékezetébe hozni, mint gerjesztették magas elvei keblünkbe azon ſzellemi szent tüzet, minek lángra kapott szikrája világító szövétnekként fogja napjainkat kisérni; — nem azon nemes irányt, mit lelket ragadó magasztos gondolatjai tűzének ki lelkünknek. — De mély fájdalmunkat, — melly leirhatlan, — nem titkolhatjuk, 's az ügy' esése aggodalmat szül keblünkben a' kétes jövőség iránt; mert fénylő napot láttunk napjainkba homályba burkolva. — Setétség tartá a világosságon diadalát.

A' nagy férfiu nekünk atyánk vala, ugy is, mint ki nemzé ſzellemi lételünket, ugy is, mint ki itt vólta ideje alatt ezt gondosan nevelé, 's most el menetelével nemzőnk', nevelőnk távozását egy iránt ſajnáljuk; — de habár árvákká teve is a' hálátlan homály, hiſſzük: hogy szelleme egyiránt fogja híveit távolban is éltetni, — 's hogy el menetele csak phoenixnek rövid időre ön erejével hamvaiból feltámadandó kimultát képezi; — 's mi növendékei fogadjuk: hogy helyzetink bár melly irányt nyerendnek, gondolatunk, szellemünk nevelőnk által képzett irányát híven követendi, hogy emberiség' szózata vezérlendi lépteinket, habár «fénytelen küzsdésben kellene ez élet virágainak hervadni, gyümölcseinek el hullani»! Po'sony Február 7-kén 1835.

Ormós 'Sigmond Temesmegye. Winkler Imre s. k. Sáros. Fodor Ferencz m. k. Borsodi. Spelletich Szerencsély Bácsi. Lovassy Ferentz Bihar. Csapó Lajos Bihari. Lányi Sándor m. p. Szepesi. Szöllősy Jósef Arad. Simon Lajos s. k. táblai esk. Pesti. Lázár György mpria. Arad vgyei. Bogyó Nep. János s. k. Békés Vgyei. Thodorovits Ignátz Temes Vgyei. Tormássy János Békés Megyei. || [2. l.] Szalay Pál m. k. Borsodi. Bedécs Sámuel m. s. k. borsodi. Kun Dániel msk. Borsodi. Markovits Isván mpria. Nógrádi. Bóday Lajos mk. Komáromi. Allaga Imre Bács. Gesztessy Sándor Torontál. Hegyessÿ János Tolna. Farkas János Pest. Zsolnai Dávid mk. Tolna. Tarnaÿ László Csanád. Kovász Miklós Hajdu várm. Vladár Bertalan Honth. Pállya Adolf Csongrád. Sperlágh Daniel Veröcze. Váradÿ Máramaros. Szabó mp. Máramaros. Kosztolányi Ferd: Bars. Rudnay Eduard Nyittra. Chernel Lajos Sopron. Vagyon Antal. Iházi Ihász János m. k. Veszprém. Márton Antal Detto. Komlóssy Imre. Imrey András Hevesi. Ba'sa József Bihar. Pauer Kornél m. k. Heves. Szentpéterÿ János. Gógh Sándor Zemplén Vgye. Budaházy Károly Ungh Vgye. Palatitz Mihály. Fényes István Bihar Vgye. Nyeviczkey Kristóf m. k. Zemplén Vgyei. Barla Sándor Szabolcs vgyei. Tóth István Nagy-Kun kerület. Dienes Ferentz s. k. Ugocsai. Bozókÿ Sándor Jasz 's Kun Kerület. Vörös Antal Szathmár. ¹

Bereghszászi Nagy Antal Bihar. Dolinay Károly Beregi. Alsó Dabasi Halász Gusztáv Pest. Táby Károly Szathmár. Bárcziházi Bárczy Menyh. Zemplen. Szentkirályi Mihály m. k. Közép Szólnok. Szintay János Szathmár. Palóczy Tamás Borsodifi. Szent Imrey György Abaujifi. Okolicsányi Lajos Borsodi. Sándor János Nyittrai. Chászár András Gömörifi. Hutirai Lukátsy Sándor Csongrád. Kiss Lajos Pest Vármegyei. Kászoni Dániel Zemplén. Námessny Ignácz Temesi. Feheregyhazai Orosz István Hajdu Kerület. Ormós Sándor Arad. Asztay István Szatmár Megye. Kostyán János Torontál NBetsker. Dániel Antal sk. Csanád. Pongrácz Bonaventura Lyptó. Stépán. Mihály m. k. Zemplén Vgyei. Fogarassy István Ugochai. Fráter Josef Bekesi.

TARTALOM.

FÜGGELÉK.

KÉPEK JEGYZÉKE.

ÖNÁLLÓ KÉPEK.

SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

Kölcsey Ferencz arczképe. Czímkép. (1. l.) Barabás festménye a M. Tud. Akadémia képes termében. Weinwurm A. eredeti felvétele.

Kölcsey Ferencz. (32. l.) Ferenczy István márvány szoborműve a M. Nemz. Múzeumban.

Kölcsey csekei dolgozószobája. (56. l.) A mult század közepén készült metszet után.

Kölcsey arczképe a nagykárolyi vármegyeház tanácstermében. (80. l.) Einsle 1839-ik évben készült olajfestménye után. Weinwurm A. eredeti felvétele.

Kölcsey levele Kossuthhoz. (120. l.) A M. Nemz. Múzeum kézirattárában (Irodalmi Levelestár) őrzött eredetiről.

Kölcsey Ferencz. (136. l.) Kallós Ede szoborműve Nagykárolyban a gróf Károlyi kastély parkjában. Weinwurm A. eredeti felvétele.

Az országgyűlési ifjúság búcsúja Kölcseytől. (176. l.) A M. Nemz. Múzeum levéltárában lévő eredetiről.

Kölcsey csekei síremléke. (184. l.) A mult század közepén készült metszetről Richter Aurél rajzolta.

SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

A czímlapot (1. l.) Helbing Ferencz festőművész tervezte és rajzolta. Ugyancsak tőle való a 3., 7. és 112. lapon levő *fejlécz* s a 196. lapon lévő *záróvignette.*

Kazinczy Ferencz mellszobra. (9. l.) Ferenczy István műve a Szépművészeti Múzeumban. Weinwurm A. felvétele.

Gessner «Idyllumi» czímlapja. (13. l.) A M. Nemz. Múzeum könyvtárában lévő példányról készült.

Kazinczy Ferencz arczképe. (17. l.) Ender János festménye után Hofmann M. metszette. A M. Tud. Társaság Évkönyvei. I. köt. (Pest, 1833) czímképéről.

Csokonai mellszobra. (19. l.) Ferenczy István szoborműve a debreczeni ref. kollégium könyvtárában.

A debreczeni Nagy- és Kistemplom. (22. l.) A mult század derekán készült metszetről. Richter Aurél rajza.

A debreczeni deákviselet 1803 előtt és után. (25. l.) Szűcs István: «Szabad királyi Debreczen város történelme» III. köt. (Debr. 1871) cz. műben Hódy Gyula rajza.

Sárváry Pál arczképe. (27. l.) Olajfestmény a debreczeni ref. kollégium könyvtárában.

Buday Ézsaiás arczképe. (29. l.) Olajfestmény a debreczeni ref. kollégium könyvtárában.

A debreczeni kollégium az 1802-iki tűzvész előtt. (31. l.) Régi kőnyomat után készült. Megjelent a főiskola 1894/5-iki millennáris értesítőjében.

Bayle «Dictionnaire»-jének czímlapja. (32. l.) A Nemz. Múzeumi példányról. (P. Bayle: Dictionnaire historique et critique. Tome III. 6. éd. à Basle 1741), mely Kölcsey tulajdona volt.

A debreczeni kollégium az 1802-iki tűzvész után felépitve. (33. l.) A debr. koll. 1894/5-iki értesítője után.

Kresznerics «Magyar Szótár»-ának czímlapja. (35. l.) A M. Nemz. Múzeum példányáról készült.

Kulcsár István szobra. (39. l.) Ferenczy István műve a budapesti belvárosi plébániai templomban.

Kállay Ferencz arczképét (43. l.) Richter Aurél rajzolta a «Vasárnapi Ujság» 1869. 49. számában megjelent arczképről.

Szemere Pál arczképe. (45. l.) A Beöthy-féle Képes Magyar Irodalomtörténet I. kötetéből való.

A «Mondolat» (47. l.) és a *«Felelet a Mondolatra»* (49. l.) czímlapmásolatait a Beöthy-féle Képes Magyar Irodalomtörténetből (I. kötet) vettük át.

A «Tudományos Gyűjtemény» czímlapja. (51. l.) A Nemz. Múzeum könyvtárának példányáról való.

Gróf Festetics György arczképe. (54. l.) Kininger rajza után Weiss egykorú metszete.

Berzsenyi Dániel arczképét (55. l.) Barabás rajza után Axmann József metszette.

Az *«Élet és Literatura»* (59. l.) és

Vályi Nagy Ferencz Homér-forditásának czímlapjait (62. l.) a Nemz. Múzeum könyvtárának példányairól vettük.

Pest 1821-ben. (63. l.) Blaschke rézmetszete Schams Ferencz «Vollständige Beschreibung der Kgl. Freystadt Pest in Ungarn» (Pest, 1821) cz. művében.

Kölcsey «Munkáji» első kiadásának czímlapja. (72. l.) A Nemz. Múzeum példányáról, mely oda Bacsányi könyvtárából került. A czímlap előtt álló levelen Bacsányi jegyzeteivel.

Gróf Károlyi György arczképe. (83. l.) Barabás Miklósnak a M. Tud. Akadémia képestermében őrzött festményéről Weinwurm A. eredeti felvétele.

Déryné arczképe (89. l.) egykorú kőnyomat után.

A «Külföldi Játékszín» czímlapja. (91. l.) A múzeumi könyvtár példányáról.

Körner arczképe. (93. l.) Körner Emma rajza után Seidel G. metszete.

Vörösmarty «Salamon király»-ának czímlapja. (95. l.) A Nemz. Múzeum példányáról.

Kölcsey Kálmán arczképe. (97. l.) Az id. Ábrányi Kornélné tulajdonában levő képről. L. Pap Károlynak az «Urania» 1906. évfolyamában megjelent értekezését, mely különnyomatban is megjelent.

Toldy Ferencz ifjúkori arczképének (99. l.) eredetije Toldy László birtokában, ki szíves készséggel adta át reproductio végett.

Pannonhalma. (103. l.) «Magyarország képekben. Honismertető Album. Szerk. Nagy Miklós. Pest, 1870» cz. műből. (282. l.) Aláírása: «Pannonhegye, nyugatról.»

Kazinczy útjának czímlapja. (104. l.) A nemz. múzeumi könyvtár példányáról.

A régi pesti vármegyeház. (105. l.) Gróf Vasquez Károly «Buda és Pest szab. kir. városainak tájleírása» cz. műben megjelent egykorú rézmetszetről.

Pyrker László arczképe. (107. l.) A Szépművészeti Múzeumban lévő olajfestményről. Weinwurm A. eredeti felvétele.

A «Martinovics»-féle összeesküvés egykorú gúnyképe. (115. l.) A Nemz. Múzeum könyvtárában őrzött «Wahrhafftige Beschreibung wie es mit denen Criminal-Processen wider Nádasdi Peter von Zriny vnd Frantz Christophen Frangepan eigentlich hergangen. Wien, 1671» cz. mű belső táblájába van beragasztva.

Gróf Széchényi István arczképe. (117. l.) Ehrenreich metszete. A Szépműv. Múzeumban.

Gróf Dessewffy József arczképe. (123. l.) Ender J. festménye után Clarot kőnyomata a Szépművészeti Múzeumban.

Szirmay «Szatmár vármegye történetei» cz. művének czimlapja. (127. l.) A nemz. múzeumi könyvtár példányáról.

A régi gróf Károlyi-kastély Nagy-Károlyban (128. l.) czímű kép a kastélyt régi (1794—1894) állapotában tünteti föl. Éble G. «A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Budapest, 1897.» cz. művéből.

A nagykárolyi vármegyeház. (135. l.) Cserna Károly rajza.

Széchényi «Világ» cz. művének czimlapja. (139. l.) A Nemz. Múzeum példányáról.

Kölcsey lakása a nagykárolyi vármegyeház melléképületében (141. l.) és a *Nagykárolyi új vármegyeház.* (143. l.) Weinwurm A. eredeti felvétele.

Pozsony látóképe. (145. l.) Alt Rudolf rajza után Lang W. aczélmetszete. Wohl: «Die Donau» (Triest, 1854) c. művéből.

I. Ferencz arczképe. (149. l.) Egger Vilmos festménye után a Történeti Képcsarnokban.

Felsőbükki Nagy Pál mellszobra. (155. l.) Ferenczy István alkotása a Szépművészeti Múzeumban.

Bezerédj István arczképe. (157. l.) Eybl rajza után Leykum A. kőnyomata a Szépművészeti Múzeum arczképgyűjteményében.

Gróf Somsich Pongrácz arczképét (163. l.) Barabás rajza után Ehrenreich metszette. Aláirása az eredeti metszeten: «Sárdi Somsich Pongrácz, ő cs. k. Felségének Tanácsosa, 's az Itéletekben Személynöke, Baranya Vármegye' Fő-Ispánja s'a't.»

Gróf Teleki Domokos arczképe. (165. l.) Eybl rajza után egykorú kőnyomat a Szépművészeti Múzeum arczképgyűjteményében.

Deák Ferencz arczképe. (167. l.) Swoboda 1844-iki vizfestménye után (Gr. Festetich Bennó birtokában.)

Az alsó tábla ülésterme. (169. l.) Egykorú aczélmetszet után, Miss Pardoe «The City of the Magyar or Hungary and her institutions in 1839—40.» (London, 1840.) cz. művéből.

Kölcsey «Országgyülési Napló»-jának czímlapja (175. l.) A M. Nemz. Múzeumi könyvtár példányáról.

Kölcsey mellszobra. (181. l.) Ernst Lajos gyűjteményében.

Báró Wesselényi Miklós arczképe. (183. l.) Barabás rajza után készült kőnyomat. A Szépművészeti Múzeum arczképgyűjteményében.

Wesselényi a pesti árvizi hajós. (187. l.) Holló Barnabásnak a Ferenczrendiek templomának falában elhelyezett reliefjéről. Weinwurm A. eredeti felvétele.

Kölcsey régi sirja a csekei temetőben. (192. l.) A mult század derekán készült metszet után.

NÉVALÁÍRÁSOK, KÉZÍRATHASONMÁSOK.

Bessenyei György névaláirása. (11. l.) A M. Nemz. Múzeum kézirattárában őrzött «Ember próbája» cz. munkájából. Olvasása: *Bessenyei György.*

Bacsányi névaláirása. (15. l.) A M. Tud. Akadémia kézirattárában őrzött eredeti leveléről. Olv. *Batsányi.*

Kölcsey «Alkonyi dal»-ának kézirata. (69. l.) A M. Tud. Akadémia kézirattárában.

Az Erkel Ferencz megzenésitette «Hymnus» kézirata (77. l.) a M. Nemz. Múzeum kézirattárában. I. Fol. Mus. jelzettel. Czime: *«Kölcsey Hymnusra | 20 darab arannyal koszorúzott és Palya | nyertes Nép Melodianak Szerzője | Erkel Ferencz | Pest Julius 2-án 1844. | Motto. Itt az Irás, forgassátok | Érett ésszel, józanon. Kölcsey.»* Erkel pályamunkául ezt a kéziratot nyújtotta be s természetesen mint ilyen, idegen kézirása.

Kölcsey névaláirása. (108. l.) Pierre Bayle: «Dictionnaire historique et critique. 6. éd. Tome III. Basle 1741.» cz. művének Nemzeti Múzeumi könyvtári példányában a czím előtti levélben. Olv. *Kölcsey Ferencz.*

Kossuth Lajos névaláírása. (121. l.) A «Pesti Hirlap» gyüjtő-ívén a Nemz. Múzeum levéltárában. Olv. *Kossuth Lajos.*

Gróf Reviczky Ádám névaláírása. (171. l.) Az 1825 7. törvények szentesítésén. Olv. *Comes Adamus Reviczky.*

Deák Ferencz névaláírása. (171. l.) A M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1839. márcz. 10-én kelt leveléről. Olv. *Deák Ferencz.*

Lovassy László névaláírása. (182. l.) A Nemz. Múzeum kézirattárában őrzött 1834. aug. 26-án kelt levéléről. Olv. *Lovassy László.*

A vak Wesselényi névaláírása. (189. l.) A M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött s 1848. jan. 17-én kelt leveléről. Olv. *Wesselényi Miklós.*

KÉPEK JEGYZÉKE.

ÖNÁLLÓ KÉPEK.

SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK: